

KOULUTUKSEEN OHJAUS OSANA PALVELUOHJAUSTA POSTMODERNISSA YHTEISKUNNASSA

Ulla Hietala 0113777

Pro gradu

Kevät 2012

Sosiaalityön koulutusohjelma

Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Koulutukseen ohjaus osana palveluohjausta postmodernissa yhteiskunnassa

Tekijä: Ulla Hietala

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityön koulutusohjelma/sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu –työ_x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 83 sivua, 1 liite

Vuosi: kevät 2012

Tiivistelmä:

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miksi koulutukseen ohjaavat tahot ohjaavat asiakkaitaan opiskelijaksi ammatillisen erityisoppilaitoksen aikuiskoulutukseen. Tutkimuksessa tarkasteltiin, millaisia asiakkaita ohjautuu erityisoppilaitoksen aikuiskoulutukseen koulutukseen ohjaavien tahojen kautta ja millaisena nämä tahot näkevät erityisoppilaitoksen aikuisopiskelijoilleen tarjoaman erityisen tuen. Lisäksi tutkimuksessa kartoitettiin, mitkä asiat koulutukseen ohjaavien tahojen ja erityisoppilaitoksen välillä toimivat hyvin ja miten yhteistyötä voisi kehittää.

Esimerkkinä ammatillisesta erityisoppilaitoksesta tutkimuksessa oli Ammattiopisto Luovi, ja haastatteluaineisto kerättiin haastattelemalla tahoja, jotka ohjaavat asiakkaitaan Luovin aikuiskoulutukseen.. Tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua ja haastattelut analysoitiin sisällönanalyysin ja teemoittelun avulla. Tutkimuksen viitekehys rakentui postmodernismin ja siihen liittyvän yksilöitymisen ja pirstaleisuuden tarkasteluun . Viitekehyksessä käsiteltiin myös hyvinvointivaltion muutosta ja postmodernia sosiaalityötä sekä palveluohjausta postmodernin sosiaalityön menetelmänä.

Tutkimustuloksissa kävi ilmi, että 1990-luvun lama ja hyvinvointivaltion muutos näkyvät edelleen koulutukseen ohjaavien tahojen asiakasprofiileissa. Samoin tutkimustuloksissa näkyivät postmodernismiin liittyvät monimuotoisuuden ja yksilöllisyyden ongelmat, jotka koskettavat erityisesti yhteiskunnan heikommassa asemassa olevia yksilöitä.

Koulutukseen ohjauksessa korostui asiakkaan kannalta koulutuksen oikea-aikaisuus. Koulutukseen ohjausta tehtiin sekä palveluiden koordinointi -tyyppisenä palveluohjauksena että yksilökohtaisena palveluohjauksena. Koulutukseen ohjaavat tahot näkivät Luovin aikuisopiskelijoilleen tarjoaman tuen olevan yksilöllistä ja asiakkaan koko elämäntilanteen huomioon ottavaa. Lisäksi siinä nähtiin paljon yksilökohtaisen palveluohjauksen piirteitä, kuten rinnalla kulkijuutta, kumppanuutta ja tasaveroisuutta opiskelijan kanssa. Yksilöllinen tuki, opiskelijan kokonaistilanteen huomioon ottaminen ja rinnalla kulkijuus olivat keskeisiä tekijöitä, miksi koulutukseen ohjaavat tahot ohjasivat asiakkaitaan Luoviin.

Koulutukseen ohjaavien tahojen toiveet tulevaisuuden yhteistyöstä erityisoppilaitoksen kanssa liittyivät entistä tiiviimpään verkostoyhteisyyteen ja koulutuksista tiedottamiseen. Lisäksi visioitiin yhteistyötä koulutukseen ohjaavien tahojen, yleisten ammatillisten oppilaitosten ja Luovin kanssa, jolloin yksilön koulutusmahdollisuudet ja -polut lisääntyisivät ja postmodernismin hengessä monimuotoisuus sekä yksilön valinnan vapaus toteutuvat entistä paremmin.

Avainsanat: koulutukseen ohjaus, postmodernismi, hyvinvointivaltion muutos, postmoderni sosiaalityö, palveluohjaus

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi__

(vain Lappia koskevat)

Sisällys

1 Johdanto.....	1
2 Tutkimuskysymykset, -menetelmät ja tutkimuksen toteutus	3
2.1. Tutkimuskysymykset.....	3
2.2. Teemahaastattelu kvalitatiivisena tutkimusmenetelmänä.....	4
2.3. Sisällönanalyysi ja teemoittelu.....	8
3 Postmodernismi ja hyvinvointivaltion muutos	11
3.1. Postmoderni yhteiskunta: pirstaloitumista, yksilöllistymistä ja eettisiä haasteita	11
3.2. Riskiyhteiskunta	18
3.3. Postmodernismi hyvinvointivaltion muutoksen kuvaajana	21
4 Postmoderni sosiaalityö.....	29
4.1. Postmodernin sosiaalityön lähtökohdat	29
4.2. Suomalaisen postmodernin sosiaalityön kehittyminen.....	31
4.3. Kriittinen sosiaalityö ja kriittinen reflektio osana postmodernia sosiaalityötä35	
5 Palveluohjaus postmodernin sosiaalityön menetelmänä	38
5.1. Palveluohjauksen juuret.....	38
5.2. Palveluohjaus palveluiden koordinoitina.....	41
5.3. Yksilökohtainen palveluohjaus – asiakkaan ja palveluohjaajan kumppanuus	46
6 Tulokset.....	51
6.1. Ohjaavien tahojen asiakkaat – millaisia he ovat?.....	51
6.2. Ketä ohjataan koulutukseen?	56
6.3. Ammatillisen erityisoppilaitoksen opiskelijoille tarjottava erityinen tuki – rinnalla kulkijuutta	64
6.4. Koulutukseen ohjaavien tahojen ja erityisoppilaitoksen yhteistyön toimivuus ja kehittämiskohteet.....	67
7 Pohdinta.....	75
Lähteet.....	80
Liite 1. Haastattelukysymykset.....	84

1 Johdanto

”Yhteiskunnalliset muutokset ovat johtaneet perinteisten arvojen pirstoutumiseen. Oman itsensä varassa toimivaa yksilöä pidetään ideaalina yhteiskunnallisen toiminnan perusyksikkönä, ja kollektiivisten arvojen heikentyminen nostaa esiin itseohjautuvuuden ihannoinnin. Yksilöllistyminen vapauttaa perinteisistä sosiaalisista odotuksista ja velvollisuuksista, mutta sen myötä katoaa myös perinteinen varmuus. Syntyy uudenlainen riippuvuus erilaisista sosiaalisista instituutioista esim. vapaista työmarkkinoista ja koulutuksesta, jonka avulla työmarkkinakelpoisuus hankitaan. Mitä opetetaan ja miten, ovat edelleen keskeisiä kysymyksiä koulutuksessa, mutta vastausten löytäminen vaikeutuu moniarvoisuuden myötä. Oppijat haluavat enenevässä määrin vaikuttaa itse koulutuskäytäntöihin, mutta toisaalta he kaipaavat asiantuntijoita, jotka osaavat ohjata koulutuksen ja työelämän pulmatilanteissa.”

Yllä oleva teksti on filosofi Aila Latvalan artikkelista, joka on julkaistu Pro Humanum –sivistysfoorumin internetsivulla (Latvala 2012, viitattu 20.1.2012). Latvalan teksti kiteyttää hyvin oman tutkimukseni ydinasiat. Tutkimukseni tavoitteena on tarkastella aikuisten koulutukseen ohjausta postmodernista ja palveluohjauksellisesta näkökulmasta. Tutkimukseni lähti liikkeelle kysymyksestä, miksi asiakkaita ohjataan hakeutumaan aikuiskoulutukseen Ammattiopisto Luoviin, joka on ammatillinen erityisoppilaitos. Vähitellen kysymys alkoi jäsentyä nykyisen päätutkimuskysymyksen muotoon ja tutkimuskysymyksen kautta tarkentui, mistä näkökulmasta haluan tutkimukseni tehdä.

Työni aluksi esittelen tutkimuskysymykseni sekä tutkimuksessa käyttämäni tutkimusmenetelmät. Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus, joka on toteutettu teemahaastatteluilla. Tutkimusmenetelminä olen käyttänyt sisällönanalyysia ja teemoittelua. Viitekehys etenee yhteiskunnalliselta postmodernismin ja hyvinvointivaltion muutoksen kuvaamisen tasolta postmodernin sosiaalityön kautta yhteisö- ja yksilötasolle käsitellessäni palveluohjausta ja sen eri muotoja. Viitekehyksessä esittämäni pohdinnat liikkuvat samalla tavoin yhteiskunnalliselta suomalaista aikuiskoulutuspolitiikkaa käsittelevältä tasolta yhteisö- ja yksilötasolle, jolloin pohdin, miten viitekehyksessä käsittelemäni asiat näkyvät muun muassa koulutukseen ohjauksessa, erityisoppilaitoksen aikuiskoulutuksessa sekä yksilön elämässä.

Tutkimustuloksia esitellessäni peilaan tuloksia suhteessa viitekehyksessä käsiteltyyn teoriaan. Teoriaa on sovellettu muun muassa tarkasteltaessa, miten tuloksissa näkyy

postmodernismille tyypillinen pirstaloituneisuus, suomalaisen hyvinvointivaltion muutos ja onko koulutukseen ohjaavan tahon ja erityisoppilaitoksen palveluohjaus luonteeltaan palveluiden koordinoitua vai yksilökohtaista palveluohjausta. Esittelen tutkimustuloksia ammatillisen erityisoppilaitoksen järjestämän aikuiskoulutuksen näkökulmasta yleensä, mutta viittaan tietyissä kohdin suoraan Luovin aikuiskoulutuksen koulutuksiin ja toimintatapoihin. Tutkimukseni lopuksi esittelen tulosten pohjalta tehdyt johtopäätökset.

Haluan kiittää tutkimuksen tekemiseen saamastani tuesta työnantajaani Ammattiopisto Luovia ja erityisesti Luovin aikuiskoulutusta, jonka toimintaan tutkimukseni kiinteästi liittyy. Lisäksi osoitan kiitokset Luovin tutkimuspäällikkö Anna-Liisa Lämsälle, joka on toiminut tutkimukseni ohjaajana Luovissa ja konsultoinut työtäni tutkimuksen teon eri vaiheissa. Kiitos myös perheelleni, joka on antanut minulle, perheenäidille, työrauhan iltaisin lasten nukkumaanmenon jälkeen sekä ”A8”-talon työkavereilleni, jotka ovat jaksaneet kuunnella gradupohdintojani ja kannustaneet minua opinnoissani.

2 Tutkimuskysymykset, -menetelmät ja tutkimuksen toteutus

2.1. Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen päätutkimuskysymys on, miksi koulutukseen ohjaavat tahot ohjaavat asiakkaitaan opiskelijaksi ammatillisen erityisoppilaitoksen aikuiskoulutukseen. Pääkysymykseen etsin vastausta kahden alakysymyksen avulla: millaisia asiakkaita ohjautuu erityisoppilaitoksen aikuiskoulutukseen erilaisten koulutukseen ohjaavien tahojen kautta ja millaisena nämä koulutukseen ohjaavat tahot näkevät erityisoppilaitoksen aikuisopiskelijoilleen tarjoaman erityisen tuen. Lisäksi selvitän, mitkä asiat toimivat koulutukseen ohjaavien tahojen ja erityisoppilaitoksen järjestämän aikuiskoulutuksen välisessä verkostoyhteistyössä ja millä tavoin tätä yhteistyötä voisi kehittää.

Tutkimuksessani ammatillista erityisoppilaitosta edustaa Ammattiopisto Luovi, joka on Suomen suurin ammatillinen erityisoppilaitos. Luovi järjestää ammatillista peruskoulutusta 23 paikkakunnalla ja ammatillista aikuiskoulutusta 3 paikkakunnalla (Oulu, Joensuu ja Tampere). Tutkimusaineistoni keräsin haastattelemalla Luovin aikuiskoulutukseen ohjaavien tahojen työntekijöitä, joten etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini käyttämällä esimerkkinä Luovin toimintaa ja Luovin aikuiskoulutukseen ohjaavia tahoja. Haastattelin kustakin organisaatiosta 2-3 henkilöä ryhmähaastatteluna. Haastateltavat tahot olivat Oulussa Oulun seudun työ- ja elinkeinotoimisto (myöhemmin te-toimisto), Oulun työvoiman palvelukeskus (myöhemmin TYP), pohjoinen ja eteläinen mielenterveystoimisto sekä Verve ja Oulun yliopistollisen sairaalan (OYS) kuntoutustutkimuspoliklinikka. Joensuussa haastattelin Joensuun te-toimiston, TYPin ja Kotikartanon työntekijöitä. Valitsin haastateltavani näistä organisaatioista, koska nämä tahot tekevät paljon yhteistyötä Luovin aikuiskoulutuksen kanssa ja ohjaavat asiakkaitaan Luovin aikuiskoulutuksiin sekä Oulussa että Joensuussa. Haastateltavat olivat muun muassa ammatinvalintapsykologeja, ammatillisia kuntoutusneuvoja ja -suunnittelijoita, psykiatriasia erikoissairaanhoitajia sekä työvoimaohjaajia.

Kukaan haastateltavistani ei ollut sosiaalityöntekijä, mutta tutkimusasetelmani kannalta se ei ole mielestäni vahingollista tutkimukselleni. Piironen (2005, 171-173) kirjoittaa, että moniammatillista yhteistyötä häiritsevistä sektorikeskeisyydestä on päästävä eroon,

sillä se vaikeuttaa hyvinvointi- ja sosiaalipalveluiden kehittämispyrkimyksiä. Myös käsitys, jonka mukaan toisen alan asiantuntijalla ei ole oikeutta puuttua oman alansa ulkopuolisiin asioihin tai lausua niistä mielipiteitä, on esteenä suomalaiselle 2000-luvun sosiaalityön kehittämiselle.

Kun erilaiset kokemukset ja näkemykset sosiaalityöstä eivät kohtaa toisiaan, syventää se omalta osaltaan eri alojen asiantuntijoiden välistä kuilua ja vaikeuttaa moniammatillista verkostoitumista jokaisen pitäessä tiukasti kiinni omasta osaamisestaan ja reviiristään. Piiraisen peräänkuuluttaman moniammatillisuuden henkeä olen toteuttanut tässä tutkimuksessani. Haastateltavat työskentelevät tiiviissä yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa samojen asiakkaiden ja heidän ongelmiansa parissa, joten oman reviirin suojelemisesta voi päästää irti esimerkiksi tarkastelemalla omaa työtä toisen tieteen alan näkökulmasta.

2.2. Teemahaastattelu kvalitatiivisena tutkimusmenetelmänä

Postmodernissa tieteessä keskeistä on erilaisten tieteellisten oppialojen rajojen murttaminen ja yhdistäminen, jolloin tavoitteena on luoda monialainen oppiaine, jossa on yhdistetty erilaisia ideoita. Postmoderniin tieteeseen perustuvaa tutkimusta voidaan kuvata teoreettisesti valikoivaksi tutkimukseksi, jossa erilaisia ideoita voidaan lainata erilaisista tutkimuksista. Postmodernissa tutkimuksessa ei pyritä varjelemaan ”puhdasoppisuutta”, vaan kyse on erilaisten tulkintojen kirjosta. Postmodernissa tieteessä laadullista tutkimusta koskeva tieto ja ylipäättään kaikki perinteiseen moderniin tieteeseen liittyvä voidaan kyseenalaistaa. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 55-56.) Tässä tutkimuksessani olen hyödyntänyt tätä postmodernin tieteen monialaisuutta. Tutkimusaiheeni ja tutkimuskysymykseni liittyvät toisaalta aikuiskoulutukseen ja kasvatustieteelliseen kysymyksenasetteluun, mutta toisaalta työn viitekehys ja näkökulma koulutukseen ohjaukseen on yhteiskuntatieteellinen ja postmodernismia sekä palveluohjausta painottava.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkimuksen luotettavuuskysymys on monivivahteinen. Luotettavuus liittyy tutkijan kykyyn rakentaa toimiva tutkimusasetelma. Tutkijan tulee kyetä osoittamaan, että juuri tätä tutkimusasetelmaa käyttämällä ja kohderyhmää tutkimalla voidaan vastata tutkimuksen kysymyksenasetteluun. Luotettavuuskysymys liittyy myös tutkimuksessa syntyvän tulkinnan paikkansapitävyyteen: päteeö esitetty tulkinta

koko tutkimusaineistossa ja siinä ympäristössä, jota on haluttu tutkia. (Pyörälä 1995, 15.) Suhteessa tutkimukseni kysymyksenasetteluun kohderyhmän valinta on relevantti, koska olen haastatellut tutkimuksessani organisaatioita, joista ohjataan paljon asiakkaita esimerkkinä käyttämäni oppilaitokseen, Luovin aikuiskoulutukseen. Kvalitatiivinen teemahaastattelu on tähän tutkimuksen sopiva tutkimusasetelma, koska tutkin koulutukseen ohjaavien tahojen asiakasprofiileja ja haastateltavien käsityksiä erityisoppilaitoksen tarjoamasta erityisestä tuesta. Näin ollen kvalitatiivinen tutkimusasetelma sopii tähän tutkimukseen hyvin, koska tutkitaan laadullisia, ei kvantitatiivisen tutkimuksen mukaisia määrällisiä asioita. Tutkimukseni luotettavuus kärsii jonkin verran siitä, että yhtenä tutkimuskohteenani on erityisoppilaitoksen aikuisopiskelijoilleen tarjoama erityinen tuki, mutta olen kerännyt aineistoni vain yhteen erityisoppilaitokseen liittyen. Toisaalta tiedän oman työkokemukseni kautta, että käytännöt ovat muissa suomalaisissa ammatillisissa erityisoppilaitoksissa hyvin pitkälti samanlaisia kuin Luovissakin.

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastattelu on yksi päätiedonkeruumenetelmistä. Haastattelussa voidaan säädellä aineiston keruuta joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla ja vastaajia myötäillen. Haastattelu toimii hyvänä tiedonkeruutapana silloin, kun halutaan sijoittaa tutkimuksen tulos (haastattelupuhe) laajempaan kontekstiin ja tiedetään jo ennalta, että tutkimuksen aihe tuottaa vastauksia monitahoisesti ja moniin suuntiin. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 205-206.) Kvalitatiivisessa tutkimuksessa puhutaan harkinnanvaraisesta näytteestä, koska tilastollisten yleistysten sijaan pyritään ymmärtäminen jotain tapahtumaa syvällisemmin, saamaan tietoa jostain paikallisesta ilmiöstä tai etsimään uusia teoreettisia näkökulmia tapahtumiin ja ilmiöihin. Muutamaa henkilöä haastatteleamalla voidaan saada merkittävää tietoa. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 58-59.) Myös tässä tutkimuksessa tavoitteena on saada tietoa koulutukseen ohjauksesta nimenomaan haastattelemini tahojen näkökulmasta. Tavoitteena ei ole tutkia kaikkia koulutukseen ohjaavia tahoja tai yleistää saamiani tuloksia kaikkien koulutukseen ohjaavien tahojen toimintaan.

Erityyppiset haastattelut jaetaan yleensä strukturoituun, puolistrukturoituun ja strukturoimattomaan haastatteluun. Täysin strukturoidussa haastattelussa ennalta laaditut kysymyssarjat esitetään tietyssä järjestyksessä. Toinen ääripää taas on strukturoimaton, vapaa haastattelu, jossa haastattelijalla on mielessään vain tietty aihe tai alue ja keskustelu käydään vapaasti tämän aihepiirin sisällä. (Hirsjärvi & Remes & Sajavaara 2009, 205-208.) Teemahaastattelu on kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmä, jota käytetään

paljon sekä yhteiskunta- että kasvatustieteellisessä tutkimuksessa. Se on lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 204.) Teemahaastattelu ei edellytä kokeellisesti aikaansaattua yhteistä kokemusta, vaan se lähtee oletuksesta, että kaikkia yksilön kokemuksia, ajatuksia, uskomuksia ja tunteita voidaan tutkia tällä menetelmällä. Teemahaastattelu-termi ei sido haastattelua mihinkään ”leiriin”, eikä se ota kantaa haastattelukertojen määrään tai siihen, miten syvälle aiheen käsittelyssä mennään. Teemahaastattelussa kaikkein olennaisinta on, että yksityiskoh- taisten kysymysten sijaan haastattelu etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa. Teemahaastattelu on puolistrukturoitu menetelmä, koska haastattelun teema-alueet ovat kaikille samat. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 47-48.)

Teemahaastattelussa tiedetään, että haastateltavat ovat olleet osallisina tietyssä toimin- nassa tai tapahtumassa. Lisäksi tutkija on alustavasti selvittänyt tutkittavan ilmiön eri osia, rakenteita ja kokonaisuutta ja tehnyt näiden pohjalta haastattelurungon. (Hirsjärvi & Hurme 1988, 36.) Kysymysten teemat ja aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymysten tarkka järjestys ja muoto puuttuvat (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 204). Teema- haastattelun runkoa laadittaessa laaditaan teema-alueuettelo. Teemat ovat yksityiskoh- taisempia kuin tutkimusongelmat ja suhteellisen pelkistettyjä. Ne ovat niitä alueita, joi- hin haastattelukysymykset varsinaisesti kohdistuvat. Haastattelutilanteessa teema-alueet operationalistetaan kysymyksillä. Teema-alueet tulisi valita niin, että ne olisivat mah- dollisimman väljiä, jotta tutkittavaan ilmiöön todellisuudessa sisältyvä moninaisuus pääsisi vastauksissa hyvin esiin. Yksi laaja kysymys voi tähdätä useamman teeman kar- toitukseen ja yleensä teemahaastattelun kysymykset ovat avoimia kysymyksiä. (Hirsjär- vi & Hurme 1988, 41-44.)

Tekemissäni haastatteluissa toteutui teemahaastattelun ydin, haastattelun eteneminen teema-alueesta toiseen. Olin laatinut haastattelurungon, jossa oli kysymyksiä tutkimus- teemoihini liittyen. Etenin haastatteluissa teemoittain ja tietyn teeman sisällä esitin tar- vittaessa tarkentavia kysymyksiä, joita ei välttämättä ollut laatimassani haastattelurun- gossa. Toisaalta taas haastattelurungossa saattoi olla kysymyksiä, joita ei ollut tarpeel- lista käydä jokaisen haastateltavan kanssa läpi, koska kyseistä asia oli saatettu käsitellä jo jonkin toisen kysymyksen yhteydessä.

Esihaastattelu tai esihaastatteluita on hyvä tehdä, koska niiden avulla tulisi hankkia ku- va haastateltavan kohdejoukon kokemuksista ja esimerkiksi sanavalinnasta. Esihaastat-

telujen tarkoituksena on testata haastattelurunkoa, aihepiirien järjestystä ja hypoteettisten kysymysten muotoilua, jota voidaan vielä muuttaa koehaastatteluiden jälkeen. Esihaastatteluilla saadaan selville myös haastatteluiden keskinäinen pituus. Esihaastattelut ovat teemahaastattelun välttämätön ja tärkeä osa ja niitä tulisi tehdä mieluummin runsaasti kuin liian vähän. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 72-73.) Ennen varsinaisten haastattelujen tekemistä tein yhden esihaastattelun, jolla testasin, saanko haastattelukysymyksiini sellaisia vastauksia, joita voin analysoida ja joiden avulla saan vastauksia tutkimuskysymyksiini. Selvitin tekemäni esihaastattelun avulla myös haastatteluun menevää aikaa, jotta pystyin kertomaan varsinaisille haastateltavilleni, kuinka paljon heidän tulisi varata aikaa haastatteluun. Haastateltavani oli aiemmin työskennellyt te-toimistossa, joten pyrin esihaastattelulla mahdollisimman aitoon haastattelutilanteeseen.

Haastattelutilanteessa haastateltava saa puhua vapaasti asiasta ja tutkijan tehtävänä on pitää huolta siitä, että tutkijaa kiinnostavat teemat tulevat käsiteltyksi (Grönfors 1982, 105-106). Haastattelutilanne muistuttaa enemmän keskustelua kuin tiukasti ennalta laadittua kysymys kysymykseltä etenemistä. Sillä, että haastattelijalla on aktiivinen kuuntelijan rooli, voi olla suurempi merkitys kuin kysymysten esittämisellä. Hyvä haastattelijan oivaltaa nopeasti vastauksesta olennaisen merkityksen ja näkee mahdolliset uudet keskustelun suunnat, jotka haastateltavan vastaus avaa. Kysymyksiä tekemällä haastattelijalla ohjataan tilannetta. Haastattelijalta vaaditaan joustavuutta myös kysymysten muotoilussa, mutta kysymysten ydinosan, joka kohdentaa kysymyksen oikeaan suuntaan ja oikeaan asiayhteyteen, tulisi aina säilyä. Teema-alueet ja näistä juontuvat kysymyssarjat tulevat esiin siinä järjestyksessä, joka kulloisessakin haastattelutilanteessa tuntuu luontevimmalta. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 103-104.) Näin tapahtui myös omassa tutkimuksessani: joissakin haastatteluissa edettiin siinä teema-alueiden ja haastattelurungon mukaisessa järjestyksessä, jonka olin laatinut ja toisissa haastatteluissa asioiden käsittelyjärjestys saattoi olla täysin erilainen.

Teemahaastattelussa pyritään minimoimaan tutkijan vaikutus annettuihin vastauksiin. Tutkimuksen perustuessa kokonaan haastatteluihin haastateltavien valintaa tulee kiinnittää erityistä huomiota. (Grönfors 1982, 105-106.) Teemahaastattelussa haastateltava pääsee halutessaan puhumaan hyvin vapaamuotoisesti (Eskola & Suoranta 1999, 88). Teemahaastattelu voidaan toteuttaa myös ryhmähaastatteluna. Ryhmähaastattelu on keskustelua, jonka tavoite on kohtuullisen vapaamuotoinen. Osanottajat kommentoivat asioita melko spontaanisti ja tuottavat monipuolista tietoa tutkittavana olevasta ilmiöstä.

Haastattelija puhuu useille haastateltaville yhtä aikaa ja suuntaa välillä kysymyksiä myös ryhmän yksittäisille jäsenille. Haastattelijan kuuluu huolehtia siitä, että keskustelu pysyy valituissa teemoissa ja että kaikilla osanottajilla on mahdollisuus osallistua keskustelun kulkuun. Ryhmähaastattelulla on erityinen merkitys silloin, kun halutaan selvittää, miten henkilöt muodostavat yhteisen kannan johonkin ajankohtaiseen kysymykseen. Sen avulla saadaan nopeasti tietoa samanaikaisesti usealta vastaajalta. Suurimpana ongelmana monet pitävät kuitenkin ryhmäkeskustelujen purkamista ja analyysin tekoa tallenteista. Purkajan ja tutkijan on usein vaikea päätellä, kuka osallistujista on äänessä. (Hirsjärvi & Hurme 2010, 61, 63.)

Tekemäni tutkimushaastattelut olivat yksilö- ja ryhmähaastattelun välimuoto, koska haastattelin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta jokaisesta organisaatiosta kahta työntekijää samanaikaisesti. Näin sain organisaation tekemästä koulutukseen ohjausta laajemman näkökulman. Useamman henkilön haastattelu laajensi myös näkökulmaa, millainen on kyseessä olevan organisaation asiakasprofiili. Tekemäni haastattelut nauhoitin, jonka jälkeen litteroin tekemäni nauhoitukset. Koska haastattelin 2-3 ihmistä kerrallaan, minulla ei ollut vaikeuksia tunnistaa nauhalta, kuka puhui milloinkin, eivätkä haastateltavat puhuneet myöskään toistensa päälle.

2.3. Sisällönanalyysi ja teemoittelu

Sisällönanalyysi on sekä yksittäinen metodi että väljä teoreettinen kehys, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Useimmat eri nimillä olevat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat periaatteessa tavalla tai toisella sisällönanalyysiin, jos sillä tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä. Laadullista analyysia tehdessä tulee ensin päättää, mikä käsillä olevassa aineistossa on kiinnostavaa, ja päätöksessä tulee pysyä. Tämän jälkeen aineisto käydään läpi ja sieltä erotetaan ja merkitään asiat, jotka sisältyvät määriteltyyn kiinnostukseen. Merkityt asiat kerätään yhteen sekä erilleen muusta aineistosta, jonka jälkeen merkitty aineisto luokitellaan ja teemoitetaan. Tämän jälkeen tehdään yhteenvehto. Edellä esitetty kuvaus sisällönanalyysista paljastaa samalla laadullisen analyysin suurimmat ”pullonkaulat”. Laadullisesta aineistosta löytyy aina useita kiinnostavia asioita, joten tarkkaan rajatun, kapean ilmiön valitseminen aineistosta on oleellista. Sen,

mistä juuri tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita, tulee näkyä tutkimusongelmasta ja tutkimustehtävästä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91-92.)

Tutkimusaineistoa analysoidessani itselläni oli välillä ongelmia löytää aineistosta juuri se oleellinen, oman tutkimusasetelmani kannalta tärkeä tieto. Yksi syy tähän lienee se, että olen itse Luovissa töissä ja teen arkityössäni yhteistyötä osittain samojen toimijoiden kanssa, joita haastattelin. Haastatteluissa tuli esille niin paljon mielenkiintoisia, omaan ja yleisesti ottaen koko Luovin toimintaan liittyviä asioita, että jouduin todella miettimään tuloksia kirjoittaessani, ovat nämä tulokset tutkimusongelmaani vastaavia asioita. Lisäksi minun piti tarkentaa ja erotella haastatteluvaiheessa haastateltavilta, milloin he puhuivat Luovin toiminnasta yleisellä tasolla ja mitkä asiat liittyivät myös aikuiskoulutukseen.

Kirjoitetun tekstin lukeminen tapahtuu aina suhteessa lukijan tietorakenteisiin ja jokainen lukukerta muodostaa näin uuden maailman. Uudet lukukerrat avaavat uusia tulkintamahdollisuuksia. Voidaankin ehkä sanoa, että varsinaista tekstiä ei ole olemassa, on vain tulkintoja tekstistä. Tekstiä on mahdollista lukea sieltä täältä ja vähitellen voi tarkentaa tulkintojaan. (Tamminen 1993, 104.) Erityisesti kvalitatiivisessa tutkimuksessa paneudutaan ennen tutkimuksen tekoa aineiston hajottamiseen osiin. Vasta tämän jälkeen aineistoa aletaan yhdistellä ja pannaan kokoon niin, että se vastaa mahdollisimman hyvin tutkimusongelmiin. (Uusitalo 1995, 23.) Tällaisen sisällönerittelyn kohteena voi olla mikä tahansa ihmisen henkinen tuote: puhe, kirjoitus tai ilmehtiminen. Perinteisesti toisistaan on erotettu kvantitatiivinen ja kvalitatiivinen sisällönerittely. Kvantitatiivisessa menetelmässä erittelyn pohjaksi tehdään määrällisiä laskelmia, kun taas kvalitatiivinen erittely on joustavampaa ja vapaamuotoisempaa. Kvalitatiivisessa erittelyssä kiinnitetään huomiota materiaalin laadullisiin yksityiskohtiin ja käytetään hyväksi lisäinformaatiota esim. tekstin syntytilanteesta. (Laaksovirta 1988, 76-78.) Analysoidessani haastatteluja kiinnitin huomiota sisällönanalyysin avulla sellaisiin laadullisiin yksityiskohtiin, jotka ovat tutkimusongelmieni kannalta relevantteja ja joiden avulla voin löytää vastauksia tutkimusongelmiini.

Martti Grönforsin mukaan sisällönanalyysin avulla kerätty aineisto saadaan järjestettyä johtopäätöskien tekoa varten, mutta yksinomaan sen avulla ei voi tehdä johtopäätöksiä. Sisällönanalyysille saadaan syvyyttä mm. yhdistämällä siihen konteksti, johon asiat liittyvät. Sisällönanalyysi tuottaa raaka-aineet teoreettiseen pohdintaan, mutta itse poh-

dinta tapahtuu tutkijan ajattelun keinoin. (Grönfors 1982, 161.) Omassakin tutkimuksessani sisällönanalyysi toimii teemoittelun ja omien ajatusten jäsentelyn apuvälineenä. Sisällönanalyysi oli tärkeässä asemassa järjestäessäni aineistoa teemoittelua varten, koska sen avulla poimin tekemistäni haastatteluista tärkeänä pitämäni kohdat, joissa käsiteltiin tutkimusongelmiini liittyviä asioita. Teemoittelua helpottaakseni järjestelin vastaukset niin, että yhteen kysymykseen saadut vastaukset oli koottu yhdelle isolle paperille, josta näki helposti, mitä kukin koulutukseen ohjaava taho on vastannut kysymykseen.

Teemoittelun avulla nähdään, mitä kustakin teemasta on sanottu. Laadullinen aineisto pilkotaan ja ryhmitellään erilaisten aihepiirien mukaan, jolloin on mahdollista vertailla tiettyjen teemojen esiintymistä aineistossa. Aineistosta etsitään tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä. Jos aineisto on kerätty teemahaastattelulla, aineiston pilkkominen on suhteellisen helppoa, koska haastattelun teemat muodostavat jo itsessään jäsennyksen aineistoon. Teoriaohjaavassa sisällönanalyysissä teoreettiset käsitteet ovat valmiina, ”ilmiöstä jo tiedettynä” ja siinä on keskeistä, poimiiko tutkimuksen tekijä alkuperäisestä aineistosta asioita tai ilmauksia tietyn ”teorian” mukaan, vai pakottaako hän aineiston analyysin edetessä tiettyyn sopivaksi katsomaansa ”teoriaan”. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93, 117.) Tutkimuksessani on käytetty teoriaohjaavaa sisällönanalyysia, jossa teoreettisina käsitteinä ovat muun muassa postmodernismin piirteet, postmoderni sosiaalityö ja palveluohjaus. Keräämästäni haastatteluaineistosta poimin asioita, jotka liittyivät edellä mainittuihin teoreettisiin käsitteisiin ja analysoin tutkimuksen tuloksia näihin teoreettisiin käsitteisiin peilaten.

3 Postmodernismi ja hyvinvointivaltion muutos

3.1. Postmoderni yhteiskunta: pirstaloitumista, yksilöllistymistä ja eettisiä haasteita

Postmodernismin yleisimpiä oppeja ovat pirstaloituneisuus ja marginaalisuus. Toisaalta yhteiskunnan marginaalissa olevien ryhmien oma kokemus pirstaloitumisesta, jäämisestä keskustan ulkopuolelle voi olla heille itselleen tiedostamatonta muiden postmodernien vaatimusten edessä. Keskustelu postmodernismista alkoi, kun Jurgen Habermas ja Jean-Francois Lyotard vaihtoivat modernismiin liittyvän keskustelun aiheita ja alkoivat muotoilla postmodernismin perusteita. Keskustelun aiheet monimutkaistuivat nopeasti muiden sosiologiain kommentoimissa Habermasin ja Lyotardin ajatuksia. (Harper 1994, 4-5.) Outhwaite määrittelee postmodernismin tarkoittavan yksilön ylivaltaa suhteessa universaaliuteen, psykologian ylivaltaa suhteessa ideologiaan, kommunikaation ylivaltaa suhteessa politisaatioon, sallivuuden ylivaltaa suhteessa pakottavuuteen ja moniarvoisuuden ylivaltaa suhteessa homogeenisuuteen. Yhteiskunnasta tehdään taustakulissi toiselle yksilövallankumoukselle. (Outhwaite 2006, 37.)

Habermas painottaa pirstaloitumista merkittävänä tekijänä postmodernissa ajattelussa ja kritisoi postmodernismin ajatusta modernin tyhjenemisestä tai heikkenemisestä. Lisäksi hän puhuu tulevaisuuden negatiivisesta varautumisesta, neuvottomuudesta tulevaisuuden edessä (Habermas 1987, 32, 192). 2000-luvun kynnyksellä erottuu maailmanlaajuisen uhan ”kauhupanoraama”, joka koskee varustautumiskierrettä, työttömyyttä ja lisääntyvää yhteiskunnallista eriarvoisuutta kehittyneimmissä maissa, ympäristön kuormittamisen ongelmia sekä katastrofin rajoilla toimivia suurteknologioita. Tämän kauhupanoraaman edessä sekä intellektuellien että poliitikkojen vastauksista on nähtävissä, että tulevaisuuteen suuntautuva vaihtoehtojen etsintä näyttää korvautuvan huolettomalla neuvottomuudella. (Habermas 1995, 123-130.) Postmoderneja ongelmia, kuten rationalisaatiota, ympäristöuhkia, byrokratisoitumista ja pirstaloitumista tulisi ratkaista radikaalilla ja kokonaisvaltaisella demokratialla (Zima 2010, 44). Habermas puhuu myös koko 1900-luvun vallalla olleesta sosiaalivaltiollisesta projektista, jossa tavoitteena on ollut tasaveroisesti rakentuneiden elämänmuotojen luominen. Postmodernissa yhteiskunnassa tasaveroisesti rakentuneiden elämämuotojen tulisi antaa tilaa yksilölliselle

itsensä toteuttamiselle ja spontaaniudelle, mikä taas on ristiriidassa sosiaalivaltiollisen, tasaveroistavan ajatuksen kanssa. (Habermas 1995, 130-133.)

Suomalaisessa aikuiskoulutuspolitiikassa on vastattu postmodernismin vaatimukseen yksilöllisestä itsensä toteuttamisesta muun muassa henkilökohtaistamismääräyksellä, joka annettiin vuonna 2006. Henkilökohtaistamismääräyksen mukaan koulutuksen järjestäjän tulee selvittää koulutukseen hakeutujan esittämien luotettavien dokumenttien ja muiden selvitysten perusteella hänen osaamistasonsa ennen koulutuksen alkua tai heti sen alettua. Jo hankitun osaamisen tunnistamisen jälkeen tulee päättää, miltä osin hakeutujan esittämien dokumenttien pohjalta osaamista voidaan tunnustaa. Osaamisen tunnistamisen perusteella on myös arvioitava, miltä osin hakeutuja voidaan ohjata suoraan hänelle soveltuvan tutkinnon, tutkinnon osan tai osien suorittamiseen. Koulutukseen hakeutujalle tulee selvittää erilaiset oppimisen mahdollisuudet, joita koulutuksen järjestäjällä on mahdollisuus tarjota ja yhteisesti arvioitava niiden sopivuus hakeutujalle. Lisäksi pitää selvittää hakeutujalle soveltuvat tutkinnon tai tutkinnon osan suorituksen järjestelyt sekä mahdollisen ohjauksen ja erityisten tukitoimien tarve. (Henkilökohtaistamismääräys, 2006.) Jotta voidaan toimia henkilökohtaistamismääräyksen mukaisesti, aikuisopiskelijoita on opetettava ja ohjattava yksilöllisesti jokaisen omista lähtökohdista käsin. Opetus ja ohjaus eivät voi olla enää perinteistä luokkahuoneopetusta, jossa luokan kaikki opiskelijat etenevät samaan tahtiin, samoilla opetusmenetelmillä opettaen samaan lopputulokseen.

Lyotardin mukaan tiede, kirjallisuus ja taide ovat postmoderneja. Nämä kolme arvostavat toisiaan eivätkä ole toisilleen alistuvaisia, vaan samanarvoisia ja niillä on keskenään positiivinen suhde. Tieteen, kirjallisuuden ja taiteen postmoderniuden ja tasa-arvoisen suhteen vuoksi Lyotard oli sitä mieltä, että niihin liittyvien ilmiöiden ja asioiden analysointiin tarvitaan yksinkertainen analyysimetodi. Metodin ei tule viitata sääntöjen ja arvojen yksimielisyyteen, vaan sen pitää ottaa huomioon sääntöjen ja arvojen monimuotoisuus. Näiden ajatustensa pohjalta Lyotard oivalsi kielitieteen mahdollisuudet postmodernissa ajattelussa ja tutkimuksessa. Lyotardin ajattelussa tulee esille hänen kiinnostuksensa narratiiveihin, joiden avulla tutkittiin teorioiden ja tieteellisten toteamusten todenmukaisuutta arkielämässä, esimerkiksi miksi tietty teoria on totta ja tärkeää. (Lyotard 1986, 10-11.) Lyotardin mukaan kieli on maailman kuva, jossa maailma on edustettuna ja kielen ja todellisuuden elementit on järjestetty analogisen rakenteen mukaan (Lyotard 1993, 20).

Lyotardin pyrkimyksenä oli näyttää, että kertomukset sallivat meidän määritellä tieteen, kirjallisuuden ja taiteen käytäntöjä, jotka ovat sääntöjen. Totuuden, normin ja päämäärän kertomus määrittää, kuinka taiteen tai tieteen ”peliä” tulee pelata. Lyotard lainasi Ludwig Wittgensteinilta (esimerkiksi Wittgenstein 1972) kielipelin käsitteen ja yritti yhtenäisen kielipelitutkimuksen avulla tutkia tietoa sekä kirjallisuudessa, tieteessä että taiteessa. Myöhemmin Lyotard luopui tästä yhtenäisyyden vaatimuksesta ja osoitti, ettei ole olemassa mitään kaiken kattavaa metanarratiivia, joka antaisi meille kaikkia koskevat säännöt eri alojen ja elämänkenttien välillä. Esimerkiksi tieteen ja taiteen sääntöjä ei voi sovittaa yhteen. Kielipeli on yhteismitatonta, jolla Lyotard tarkoittaa, ettei ole olemassa yleistä sääntö-, normi tai arvopakettia, jolla voitaisiin tutkia sekä tiedettä, taidetta että kirjallisuutta. Postmodernismille ominainen pirstaloituminen ja jaettujen arvojen puute perustuu osittain tälle kielipelien yhteismitattomuudelle ja epäuskolle metanarratiiveja kohtaan. (Lyotard 1986, 10-11, 20-23.)

Epäusko metanarratiiveja kohtaan ja sitä seuraava pirstaloituminen näkyy koulutuksen kentällä Suomessa muun muassa ammatillisten perustutkintojen sekä aikuiskoulutukseen kuuluvien ammatti- ja erikoisammattitutkintojen suurena määränä. Perustutkintoja on noin 50 ja eri koulutusaloja niiden sisällä noin 120. Ammatti- ja erikoisammattitutkintojen lukumäärä on sitäkin suurempi, kaiken kaikkiaan niitä on yli 300. Kun ennen opiskelija valmistui autoalan perustutkinnon suoritettuaan autoasentajaksi, tänä päivänä hänestä voi kyseisen tutkinnon suoritettua tulla ajoneuvoasentaja, autokorinkorjaaja, automaalari, automyyjä tai varaosamyyjä. Työelämä on pirstaloitunut ja erikoistunut omiksi pieniksi osa-alueikseen, joten myös työhön johtavan koulutuksen on vastattava yhteiskunnan muutokseen ja tarjottava pirstaloitunutta, yksityiskohtaista tiettyyn työtehtävään liittyvää koulutusta. Toisaalta on alettu huomata myös pirstaloituneiden, tiettyyn erikoisosaamiseen erikoistuneiden koulutusohjelmien haasteet ja joillakin koulutusaloilla on alettu liittää eri tutkintoja yhteen joko kokonaan tai osittain, jotta opiskelijat saisivat mahdollisimman monipuolisen ja laaja-alaisen ammatillisen peruskoulutuksen.

Kritiikkiä postmodernismista on esitetty sekä käytäntöä että sen historiallista tutkimusta kohtaan. Tämän päivän yhteiskunnan koko elämänkulku on muuttunut ja aiemmin yksilöille tärkeät verkostot ovat sitemmin muuttuneet tarpeettomiksi. Postmodernismi kritisoi historiaa, mutta postmodernin kritiikissä viitataan siihen, että aiemmat historialliset käsitykset eivät ole mielivaltaisia tai illusorisia tai että aiempi toiminta olisi ollut post-

modernismin näkökulmasta tarpeetonta. Historioitsijat ovat huomanneet aiemmissa yhteiskunnallisissa keskusteluissa ja tehtävissä sekä epäonnistumista että menestymistä ja yksilöiden kokemuksissa tiettyjä vakiintuneita toiminnan kehiä. Myös yksilöiden elämänpiirissä on toistuvia piirteitä. Nämä kehät, piirteet ja niiden toistuminen tekevät näkyväksi voimakkaan jatkuvuuden elämän yhtäjaksoisessa muutoksessa, joka on ollut olemassa jo ennen postmodernismin esiinnousua. (Breisach 2003, 19.)

Myös William Outhwaite (2006, 35-41) pitää postmodernismia ongelmallisena ja vastustaa aatetta, koska hänen mukaansa postmodernismi ei ole uusi asia. Outhwaite ei usko, että modernin ja esipostmodernin välillä olisi ollut selvää jakoa ja hänen mukaansa postmodernin vaateet ovat vallinneet koko 20.vuosisadan viimeistä kolmannesta. Postmodernien analyysien ”shokeeraava vetovoima” johtuu suureksi osaksi suurten kertomusten loppumisesta. Postmodernismia ei esitetty vain teoreettisena tai metateoreettisena mahdollisuutena, vaan se tuli konkretiaksi kehittyneiden yhteiskuntien muutoksessa kohti postmodernia valtiota. Postmodernin valtion käsitteeseen liittyy postmodernistien filosofien ajatus yhteiskunnan kuolemasta ja yksilöllisyyden korostamisesta. Toiset postmodernistit taas painottavat tämän vastakohtaa: postmodernilla kaudella on alkanut nousta esiin uusia yhteiskunnallisuuden muotoja, kuten esimerkiksi uutta yhteisöllisyyttä.

Giovanni (2006, 76) viittaa yhteiskunnan kuolemaan käsitteellä ”historian loppu” ja samoin kuin Breisach ja Outhwaite, Giovanni toteaa toisten postmodernistien painottavan historian lopun vastakohtana päinvastaista ajatusta, jossa historiallisuudella on tärkeä merkitys määriteltäessä postmodernismia. Näistä kahdesta näkökulmasta on käyty kiivaitakin keskusteluja puolesta ja vastaan, mutta vähitellen eri näkökulmien kannattajat näyttävät päätyneen yhteiseen määrittelyyn, jossa puhutaan analyttisestä tai kriittisestä historian filosofiasta.

Yksilöllisyyden korostamisen lisäksi postmodernismissa kiinnitetään huomiota globaaleihin muutoksiin. Rahoitusmarkkinoilla, mediassa ja poliittisessa ilmapiirissä tapahtuvat muutokset tekevät kaiken yläpuolelle asettumisen helpoksi, joka taas toisaalta lisää uuden yhteisöllisyyden, juurten ja kiinnittymispintojen tarvetta. Tämä yksilöllisyyden korostamisen ja uuden yhteisöllisyyden ja turvallisuuden tarpeen välinen ristiriita näytetään myös hyvinvointivaltion ja arjen politiikan tasolla. Yksilöllistymiseen liittyy samanaikaisesti erillistyminen yhteisöllisistä rakenteista ja kollektiiveista eli turvatuista ja

varmoista kiinnikkeistä. Erillistyminen ja pirstaloituminen sekä kiinnikkeiden ja turvallisuuden tarpeen tarvitsema yhteisyys ja vastuullisuus eivät palaudu hyvinvoinniksi. (Eräsaari 1995, 169-170.) Samoin Lyotard kirjoittaa kansallisvaltioiden, puolueiden ja erilaisten laitosten muutoksista, jolloin ne samalla menettävät merkitystään, koska niiden tilalle ei ole ilmaantumassa mitään uutta. Postmodernissa yhteiskunnassa käy yhä hankalammaksi samastua suuriin nimiin, nykypäivän sanakareihin, koska ei ole olemassa samanlaisia sankarimyyttejä kuin ennen. (Lyotard 1985, 28.)

Pirstaloituneessa ja vahvasti eriytyneessä yhteiskunnassa asiakkaan saama ohjaus esimerkiksi koulutukseen liittyvissä asioissa lieventää yksilöllisyyden ja iteohjautuvuuden vaatimusta. Samoin aiemmin mainitsemani henkilökohtaistamismääräys ja sen toteuttaminen edesauttavat sitä, etteivät koulutukseen hakeutujat joudu kamppailemaan pirstaloituneessa ja eriytyneessä tutkintoviidakossa yksin, vaan heillä on opintoja suunniteltaessa tukenaan oppilaitoksen henkilökuntaa, joka omalla ohjauksellaan pyrkii luomaan koulutukseen hakeutujalle turvallisuuden tunnetta ja yhteisyyttä: koulutukseen hakeutujan ei tarvitse tietää tai päättää kaikesta itse.

Postmodernissa yhteiskunnassa ammatit, instituutiot ja historialliset perinteet menettävät merkitystään. Nykypäivän ihmisellä on elämässään omat henkilökohtaiset tavoitteet, jotka riippuvat henkilön aktiivisuuden tasosta. Lyotardin ilmaus suurten narratiivien tuhosta johtaa sosiaalisten siteiden ja yhteisyyden hajaannukseen. Oma ”itse” ei merkitse paljon, mutta jokainen yksilö kuuluu erilaisten suhteiden verkkoon, joka on tänä päivänä monimutkaisempi ja muuttuvampi kuin koskaan aiemmin. Yksilön liikkuvuus suhteiden verkossa on jopa tavoiteltavaa, verkossa ei tule olla paikoillaan. Järjestelmä voi ja sen pitää rohkaista liikkuvuuden laajentamiseen, jotta järjestelmä voi taistella omaa epäjärjestystä vastaan. (Lyotard 1986, 14-15, Lyotard 1993, 21.)

Postmodernismi korostaa prosessia ja liikkuvuutta enemmän kuin itse lopputulosta. Tietoisuus prosessista ja sen vaikutuksesta on keskeistä postmodernille yksilölle. Suurten narratiivien puuttuminen ei merkitse niin paljon kuin niiden narratiivien hajaantuminen, jotka liittyvät siihen prosessiin joka sai suuret narratiivit alun perin aikaan. Jälkistrukturalistinen teoria korostaa yksilöllisyyden prosessimaisuutta ja määrittelee yksilöllisyyteen liittyvän prosessin diskursiivisena. Postmodernin yksilön olemassaolon perustana on kieli ja yksilön ollessa tietoinen kielen merkityksestä se tekee yksilöstä postmoder-

nin. Yksilöllisyysprosessi pohjautuu toiseuden kokemukseen. (Gabriel & Ilcan 2004, 78.)

Vaikka yksilö kuuluu suhdeverkkoon, hän toimii verkossa itsenäisenä, erillisenä yksilönä erillistymisen ja pirstaloitumisen käsitteiden mukaisesti. Toisaalta postmodernin näkemyksen tulee vahvistaa ajatusta, jossa osallistava yhdenvertaisuus ja tasa-arvoisuus eivät vaadi ainoastaan järjestelmään kuuluvan sosiaalisen epätasa-arvoisuuden etsimistä, osoittamista ja pohtimista, vaan ennemminkin sen eliminointia. Milloin tällaista epätasa-arvoisuutta on olemassa, postmodernin monimuotoisuuden ei tulisi sallia ulkopuolelle jättämistä, vaan sen avulla pitäisi pyrkiä ennemminkin inklusioon. (Fraser 1995, 295.) Opintojen henkilökohtaistaminen ja tarvittaessa myös aikuisopiskelijoiden erityiset opetusjärjestelyt tukevat tätä monimuotoisuuden toteutumista ja pyrkivät edesauttamaan sitä, että esimerkiksi syrjäytymisuhan alla olevat aikuiset pystyvät opiskelun avulla palaamaan takaisin työelämään ja yhteiskunnan täysivaltaisiksi jäseniksi.

Eettisillä valinnoilla ja moraalisella velvollisuudella on postmodernissa maailmassa uusi merkitys. Kun kansallisvaltiolliset yhteiskunnat eivät enää pysty monimuotoistumisen vuoksi edistämään kulttuurista yhdenmukaisuutta, yksilö kokee pysyvästi eettistä hämmennystä ja epätietoisuutta moraalisten valintojen edessä. Hämmennystä ja epätietoisuutta pidetään omina henkilökohtaisina ongelmina ja niistä kannetaan henkilökohtaista vastuuta. Hämmennys ja epätietoisuus kohdataan haasteina, joita ei voi koskaan ratkaista täysin ongelmattomasti ja joihin ei välttämättä löydy oikeaa ratkaisua. Postmodernismin eettinen paradoksi on siinä, että se palauttaa ihmisille tilaisuuden moraaliseen valintaan ja täyteen vastuuseen, vaikka se samaan aikaan riistää heiltä yleisen ohjenuoran tarjoaman turvan, jota moderni maailma tarjosi. (Bauman 1996, 42-43.) Eettinen, postmoderni yksilö voi valita, imaistaanko hänet fundamentalismin ja totalisaation mustaan aukkoon vai hyväksyykö hän ideologian, jota ei ole valmiiksi annettu ja johon liittyy keskeisenä neuvottelevuus. Postmoderni yksilö on tietoinen toiseuden statuksestaan, mutta toiseus voi merkitä myös muuttuvuutta. (Gabriel & Ilcan 2004, 85.) Yksilön eettiset tehtävät lisääntyvät entisestään henkilökohtaisen vastuun lisääntyessä. Samaan aikaan eettisten tehtävien täyttämisen edellyttämät, yhteiskunnallisesti tuotetut voimavarat kutistuvat. (Bauman 1996, 43.)

Tässä ristiriitaisessa tilanteessa yksilöt joutuvat eettistä auktoriteettia etsiessään tukemaan omaan subjektiivisuuteensa. Moraali ja etiikka on yksityistetty ja etiikka muut-

tunut kysymykseksi, johon vastatessaan yksilön pitää käyttää omaa harkintaansa, ottaa riskejä ja elää kroonisen epävarmuuden kanssa. (Bauman 1996, 44.) Eettisen auktoriteetin etsimistä vaikeuttaa interaktiivinen todellisuus, jossa yksilö ja auktoriteetti ovat samanarvoisia ja erillään toisistaan vain näennäisesti. Tällöin yksilön ja auktoriteetin välinen raja on vaikeasti tunnistettavissa ja selitettävissä olevaa todellisuutta voidaan luoda melko huomaamattomasti erotuksena muihin todellisuutta luoviin tekijöihin. Tämä huomaamaton todellisuuden luominen vaikeuttaa samalla auktoriteetin löytämistä. (Kanth 2005, 110.) Postmodernit eettiset ongelmat johtuvatkin pääosin kahdesta postmodernismin piirteestä: auktoriteetin moniarvoisuudesta ja postmodernismin korostamasta valinnan mahdollisuudesta esimerkiksi minäkuvan rakentamisessa (Bauman 1996, 211).

Auktoriteetin moniarvoisuus ja globaaleja tavoitteita asettavan auktoriteetin puuttuminen estää asettamasta sellaisia normeja, joita jokaisen toimijan tulisi noudattaa. Näin ollen toimijat voivat omien päämääriensä mukaisesti kiinnittää muihin tekijöihin niin vähän huomiota kuin mahdollista omista voimavaroista ja itsenäisyyden asteesta riippuen. Postmodernissa yhteiskunnassa sääntöjen ensisijainen koordinointi puuttuu ja säännöistä neuvottelemisen saa eettisen luonteen. Laaditut säännöt ovat reaktioita erimielisyyksiin tai neuvottelujen seurauksia. Auktoriteetin moniarvoisuus vaikuttaa lisäksi siihen, että toimijoiden pitää ottaa moraalista vastuuta. Kun modernissa toimijat alistuivat yhtenäiseen, monopoliasemassa olevaan lainsäädäntövaltaan, postmodernissa maailmassa toimijat kohtaavat toimintansa seuraukset, mutta toisaalta ne kohtaavat myös ilmeisen epäselvät ja ristiriitaiset päämäärät, joita toiminnan on määrä palvella. (Bauman 1996, 211-212.)

Vastuun ottaminen omasta toiminnasta on läsnä myös koulutukseen ohjauksessa. Vaikka koulutukseen ohjaavan tahon työntekijä on asiakkaan kumppanina ja tukena selvittelemässä koulutuspolkuun liittyviä asioita, asiakkaan tulee olla itse aktiivinen toimija, jonka puolesta ei tehdä asioita, vaan hän on itse asioiden tekijä ja toteuttaja. Aikuiskoulutuksessa vastuunotto omasta toiminnasta korostuu edellytettäessä opiskelijoilta itsenäistä toimijuutta ja vastuullisuutta opinnoissaan. Nykypäivän opiskelu ei ole auktoriteettiin nojautuvaa, opettajajohtoista luokkahuoneopetusta, vaan osallistuvaa, tasaveroista keskustelua, jossa oppiminen tapahtuu tuomalla julki omia mielipiteitään keskustellen, väitellen ja haastaen sekä muita opiskelijoita että opettajaa. Enää ei olla riippuvaisia opettajan opeista, vaan jokainen opiskelija voi halutessaan etsiä lisätietoa esimer-

kiksi internetistä ja omilla, hyvin perustelluilla mielipiteillään haastaa opettajan opettaman tiedon ja esittää postmodernismin hengessä erilaisia näkemyksiä kyseessä olevasta asiasta.

Toimijan riippumattomuuden lisääntymisellä on kahdenlaisia eettisiä vaikutuksia. Mikäli riippumattomuudesta tulee postmodernien toimijoiden tyypillinen piirre, toimijoiden tärkeimmiksi tehtäviksi käyvät itsetarkkailu, itsereflektio ja itsensä arvioiminen, jotka voivat rinnastua minäkuvan koostamiseen. Eettiset periaatteet tarjoavat arvojen arvioinnille ja valinnalle sellaiset perusteet, jotka ovat sekä yliyksilöllisiä että soveltuvat käytettäväksi niin, ettei toimijan tarvitse luopua riippumattomuudestaan. Postmodernissa kontekstissa toimijat kohtaavat siis jatkuvasti moraalisia kysymyksiä ja heidän tulee valita usean yhtä hyvin perustellun eettisen ohjesäännön välillä. Tällainen valinta merkitsee aina vastuun ottamista, minkä vuoksi se on tekona moraalinen. Postmodernissa tilanteessa toimija on päättäjä, tekijä ja moraalinen subjekti. (Bauman 1996, 213-214.)

3.2. Riskiyhteiskunta

Postmodernismin keskeisimpiä nimiä Lyotardin ja Baumanin ohella on Ulrich Beck. Beck lähestyy postmodernismiin liittyvää yksilöllistymistä refleksiivisen modernisaation ja riskiyhteiskunnan käsitteiden kautta. Refleksiivisellä modernisaatiolla Beck tarkoittaa teollisen yhteiskunnan luovan tuhon mahdollisuutta. Tuhoamisen subjektina on Beckin mukaan läntisen modernisaation voittokulku. Beck selittää, että moderni yhteiskunta murentaa sisäisen dynaamisuutensa vuoksi mm. omia ammatti-, luokka-, ydinperhe- ja tuotantomuodostumiaan. Tätä uutta vaihetta, jossa moderni edistys voi muuttua itsetuhoksi, Beck nimittää refleksiivisen modernisaation vaiheeksi. (Beck 1995, 12-14.)

Refleksiivinen modernisaatio tarkoittaa lisäksi sitä, että teollisen yhteiskunnan vähittäinen ja suunnittelematta tapahtuva muutos edellyttää ja sisältää modernin yhteiskunnan radikalisoitumisen. Tämä radikalisoituminen vuorostaan hävittää teollisen yhteiskunnan lähtökohdat ja rajat. Refleksiivinen modernisaatio on merkittävä ilmiö myös poliittisesti. Se merkitsee vaikeasti rajattavia ja perustavia epävarmuuksia, joihin liittyy yhteiskunnan kaikille tasoille ulottuvia ja yhtä vaikeasti rajattavia ryhmäkiistoja. Refleksiivinen modernisaatio ei toteudu perinteisen yhteiskunnallisen muutoksen mukaisesti (krii-

si, siirtymävaihe, vallankumous), mutta se voi osua yksiin näiden perinteisten käsitteiden kanssa, jolloin se joko edistää tai niiden kanssa päällekkäin toteutuessaan voimistaa niitä. (Beck 1995, 14-15.)

Kun refleksiivinen modernisaatio tuo tullessaan vaikeasti rajattavia ja epävarmuuteen perustuvia ilmiöitä, se asettaa isoja haasteita yhteiskunnalliselle toiminnalle. Yhteiskunnallisia päätöksiä ja suuntalinjoja täytyy tehdä ja määritellä tilanteessa, jossa tulevaisuutta ei voida ennakoida samalla tavoin kuin aiemmin. Koulutuspoliittisia päätöksiä tehtäessä päättäjillä on käytettävissään tietoa, jonka perusteella voidaan arvioida, millä aloilla tarvitaan tulevaisuudessa työvoimaa. Muutokset nykypäivän globaalissa taloudessa ovat kuitenkin hyvin vaikeasti ennustettavia ja osin yllätyksellisiäkin, joten päätöksiä tehtäessä epävarmuustekijät ovat suurempia kuin aiemmin. Koulutuspolitiikassaakin voivat syntyä Beckin mainitsemia ryhmäkiistoja, kun esimerkiksi vahvat ammattiliitot vaativat omien koulutusalojensa vahvistamista ja koulutuksen lisäämistä ja samanaikaisesti esimerkiksi työnantajatahot vaativat koulutuksien uudistamista.

Refleksiiviseen modernisaatioon liittyy Beckilla riskiyhteiskunnan käsite. Riskiyhteiskunta tarkoittaa modernin yhteiskunnan kehitysvaihetta, jossa sosiaaliset, poliittiset, taloudelliset ja yksilölliset riskit eivät ole enää teollisen yhteiskunnan seuranta- tai turvainstituutioiden otteessa. Teollinen yhteiskunta tuottaa ja legitimoii toiminnallaan uhkia, joita ne eivät enää itse pysty valvomaan ja näistä uhkista tulee yhteiskunnallisesti ja poliittisesti ongelmallisia. Riskiyhteiskunta syntyy autonomisoituneista modernisaatioprosesseista, jotka eivät itse huomaa tuottamiaan vaikutuksia ja uhkia. Tuottaessaan näitä kertaantuvia ja piilossa olevia uhkia nämä prosessit ensin kyseenalaistavat ja lopulta tuhoavat teollisen yhteiskunnan perustan. Autonomista, ei-toivottua ja huomaamattontaa siirtymistä teollisesta yhteiskunnasta riskiyhteiskuntaan Beck kutsuu refleksiivisyydeksi, joka viittaa itsensä kohtaamiseen. Riskiyhteiskunta on moderniuden vaihe, jossa teollisen yhteiskunnan kehityksen aikana tuotetut uhkat muodostuvat hallitseviksi. Ongelmallista on, että uhkat eivät ole aistein havaittavia ja lisäksi ”ylittävät kuvittelukykymme”, jonka vuoksi niitä ei voi määritellä tieteellisesti. (Beck 1995, 17-18.)

Riskin käsitteestä on tullut älyllinen ja poliittinen verkko, joka on suhteessa teollisen ja modernin yhteiskunnan hitaaseen kriisiin. Vaikka postmodernismin puolustajat väittävät, että tieteen kulttuuris-poliittinen yksinvaltiutus ja yksiulotteinen modernisuus ovat loppuneet, toiset kysyvät, onko todella näin ja millaisia äärimmäisen yksilöllisyyden

yhteiskunnalliset seuraukset voivat olla postmodernissa muodossaan. Riskiyhteiskunnassa mikään ei ole itsestään selvää, vaan kaikki on universaalia ja epätarkkaa. Olenaista on, kuinka riskit vaikuttavat ihmisiin. Riskit on määritelty fyysisen harmin mahdollisuuksina, jotka johtuvat esimerkiksi erilaisista teknologisista tai muista prosesseista. (Beck 2005, 3-4, 53.) Meidät on pakotettu sietämään erilaisia riskejä ja uhkia. Sietämiseen meitä pakottaa ”organisoidun vastuuvapauden järjestelmä”, joka mitätöi kaiken vastarinnan. Oikeuden, tieteen ja politiikan pitäisi valvoa uhkia, mutta organisoitu vastuuvapauden järjestelmä tekee niistä ”rikostovereitaan”. Systeemissä tuotettuja uhkia käsitellään, oikeutetaan, anonymisoidaan ja pahimmassa tapauksessa siirretään yksityishenkilöiden niskoille. Uhkista on tullut hallinnoidussa maailmassa yhteiskuntajärjestelmän sisäisiä uhkatekijöitä, joita mitkään tekniset ratkaisut eivät pysty poistamaan. Syyllisiä tähän ovat yhteiskunnalliset tekijät, korkealle asetetut turvallisuusnormit ja byrokraattiset täydellisyyden vaatimukset. (Beck 1990, 25.)

Yhteiskunnan itse tuottamat ongelmat ja uhkat horjuttavat totutun yhteiskunnallisen järjestyksen perusoletuksia heti, kun ihmiset tulevat tietoisiksi uhkista. Erityinen ongelma tästä tulee ennen kaikkea poliittisessa toiminnassa ja päätöksenteossa, kun kollektiiviset ja tiettyyn ryhmään kuuluvat merkityslähteet, kuten luokkatietoisuus tai edistysusko, hajoavat ja menettävät tehoaan. Luokkatietoisuus ja edistysusko ovat tukeneet läntisiä demokratioita ja yhteiskuntia melkein koko 1900-luvun. Nyt ne ovat pettäneissä ja tilalle on tulossa yksilöllistymisprosessi, kun erilaisten määrittelyiden tekeminen siirtyy yksilön tehtäväksi. Yksilöllistyminen tarkoittaa Beckin mukaan postmodernissa yhteiskunnassa sitä, että ihmisiä vapautetaan teollisesta yhteiskunnasta globaaliin riskiyhteiskuntaan. Heidän on koko ajan kohdattava erilaisia, keskenään ristiriitaisia, yhtä aikaa globaaleja ja henkilökohtaisia riskejä. Yksilöt joutuvat enenevässä määrin tulkitsemaan ja käsittelemään itsenäisesti mahdollisuudet, uhkat ja omaan elämään merkittävästi vaikuttavat asiat, jotka ennen käsiteltiin ja ratkaistiin perhe- ja kyläyhteisöissä tai omaan yhteiskuntaluokkaan tukeutuen. Loppujen lopuksi yksilön minäkään ei ole enää yksiselitteinen tukipiste, vaan se on pirstaloitunut erilaisiksi, jopa keskenään ristiriitaisiksi minädiskursseiksi. (Beck 1995, 19-20.)

Postmodernin ajan yksilön tulee olla vahva, sietää epävarmuutta ja oppia elämään sen kanssa. Postmodernin korostama yksilöllisyys vaikuttaa tilanteeseen vielä niin, että yksilön edellytetään selviävän uhkia ja epävarmuuksia sisältävästä elämästään itsenäisesti, ilman että hän tukeutuisi toisiin liikaa. Toisaalta sekä Lyotard että Beck puhuvat yksi-

öllistymisen, erillistymisen ja globaalien muutosten lisäävän uutta yhteisöllisyyden tarvetta. Postmodernissa yhteiskunnassa ei kuitenkaan ole samanlaisia tarttumapintoja yhteisöllisyyteen kuten teollisessa ja modernissa yhteiskunnassa, joten yksilö joutuu kohtaamaan eteen tulevat asiat ja tapahtumat itsenäisesti, omaan ajatteluunsa turvautuen. Ei ole olemassa yhteneväistä luokkaa, johon tukeutua päätöksiä tehdessä eikä suuria arvojohtajia tai kiinteitä kansallisvaltioita, joiden edustamalla arvoilla yksilö voisi perustella omat ratkaisunsa. Kaikki eivät kuitenkaan pysty selviämään itsenäisesti näistä kovista, yhteiskunnan asettamista vaatimuksista. Tässä tutkimuksessani haastattelemini tahojen asiakkaat ovat suurimmaksi osaksi juuri näitä henkilöitä, jotka nykyisessä elämänvaiheessa tarvitsevat ammattilaisten tukea päästäkseen elämässään eteenpäin ja tullakseen toimeen monitahoisten ja –tasoisten vaatimusten kanssa, joita yksilöille osoitetaan.

3.3. Postmodernismi hyvinvointivaltion muutoksen kuvaajana

Lyotardin ja Beckin käsittelemä postmodernismiin kuuluva yksilöllistyminen voidaan nähdä sosiaalisessa elämässä vaarana ja uhkana, mutta toisaalta yhteiskunta tarvitsee yksilöllistymistä: se on postmodernismin välttämätön ominaisuus arkielämässä, koulutuksessa, liikkuvuudessa (vrt. suhteiden verkko), työmarkkinoilla ja hyvinvointivaltiossa. Usein unohdetaan, että hyvinvointivaltion keskeisenä pyrkimyksenä on nimenomaan yhteiskunnallisen yksilöllisen liikkuvuuden ja itsemääräämisen lisääminen edellä mainituissa asioissa. Yksilöiden täytyy osata, hallita, vallita ja päättää enemmän, mikä samalla merkitsee turvan ja suojan, perhe-elämän, yhteisöllisyyden ja ammattimaailman monimutkaistumista. (Eräsaari 1995, 170.) Hyvinvointivaltion asukkailleen tarjoamaa hoivaa ja huolenpitoa on pidetty keskeisenä asiana elämässä erityisesti eurooppalaisissa hyvinvointivaltioissa. Giddensin mukaan eurooppalaisilla hyvinvointijärjestelmillä on edelleen oma paikkansa postmodernissa maailmassa, mikäli ne voivat panostaa kilpailukykyisyyteensä positiivisella tavalla. Enää ei ole kyse siitä, että kansalaisia pitäisi suojella markkinoiden iskuilta, vaan siitä, että esimerkiksi EU:n pitää puuttua markkinoiden toimintaan helpottaakseen niiden toimintaa tai tehdäkseen markkinoista tehokkaammat. (Giddens 2007, 207-208.)

Hyvinvointivaltio on saanut alkunsa vakuutusjärjestelmän ja riskien hallinnan kautta, mutta postmodernissa yhteiskunnassa valtion rooli ei voi olla enää ainoastaan hyvin-

voinnin tarjoaminen. Valtion täytyy omaksua laajempi, mutta löysemmin säätelevä rooli ja auttaa luomaan tehokas julkinen ilmapiiri ja kannattavat julkiset palvelut. Jälkiteolliselle, postmodernille yhteiskunnalle on ominaista yksilöllisyyden korkeampi taso ja suurempi elämäntyylien jakautuminen suhteessa entiseen. Tällaisessa yhteiskunnassa ei ole tarpeen miettiä hyvinvointivaltiota pelkästään vakuutusmekanismina tai nähdä sitä pelkästään ekonominen riskin käsittein määriteltynä. Nyky-yhteiskunnassa hyvinvointi tulee nähdä positiivisena hyvinvointina suojelevan riskienhallinnan sijaan. Positiivisen hyvinvoinnin termein puhutaan henkilökohtaisesta autonomiasta tai vapaudesta, sairauksien välttämisen sijaan aktiivisesta terveydestä, tietämättömyyden sijaan koulutuksesta, kurjuuden sijaan hyvinvoinnista ja toimettomuuden sijaan aloitteellisuudesta ja aktivoimisesta. Tällaisen uuden hyvinvointivalttiollisen sosiaalipolitiikan tulisi suuntautua tukemaan näitä päämääriä. (Giddens 2007, 96-97.)

Suomalaisessa sosiaali- ja koulutuspolitiikassa puhutaan juuri yllä mainituin termein. Esimerkiksi työ- ja elinkeinotoimistot (te-toimistot) ja työvoiman palvelukeskukset (TYP) korostavat toimenpiteidensä tarkoituksena olevan nimenomaan asiakkaiden aktivoinnin. Koulutuspolitiikassa henkilökohtainen vapaus ja yksilöllisyys tulevat näkyväksi aiemmin mainitsemani henkilökohtaistamismääräyksen kautta ja yksilöiden aktiivisena koulutukseen ohjauksena, mikäli arvioidaan, ettei henkilö työllisty nykyisellä koulutuksellaan.

Suomalainen yhteiskunta kävi läpi kaksi voimakasta murrosta 1990-luvun alun ja 2000-luvun alun välisenä aikana. 1990-luvun alkupuolen syvä lama ja rakennemuutos pakottivat organisaatiot ja kotitaloudet arvioimaan uudelleen suomalaisia yhteiskunnallisia instituutioita. Tietoyhteiskunnan ja uuden talouden läpimurto 1990-luvun puolivälin jälkeen täydensi murroksen asettamalla taloudelliselle toiminnalle uusia reunaehdoja ja avaamalla uusia mahdollisuuksia. Kumpikin näistä murroksista kohdensi resursseja eri tavalla kuin aiemmin. Lama ja sen seuraukset heikensivät jo ennestään heikossa asemassa olevien suhteellista asemaa mm. sosiaaliturvajärjestelmään tehtyjen muutosten vuoksi. Tietoyhteiskunnan syntyminen puolestaan vaurastutti jo ennestään varakkaita väestöryhmiä. 1990-luvulla tapahtunut murros heikensi institutionaalisia sopimuksia ja vahvisti markkinoiden ja hintamekanismin merkitystä. Samoin asumis-, työ ja rahoitusmarkkinoilla lyhytaikaiset sopimukset yleistyivät 1990-luvun puolivälissä, hintojen vaihtelut kasvoivat ja sopimukset muuttuivat epävarmemmiksi. (Saari, 2005, 160-163.)

1990-luku teki myös suomalaisesta yhteiskunnasta epävakaamman ja samalla myös kansalaisten elämästä riskialttiimpaa. Uusi tilanne loi paljon uusia mahdollisuuksia menestyä ja saada valtaa, mutta samalla se lisäsi ihmisten vastuuta omasta elämästään ja menestymisestä. Enää ei voitu luottaa siihen, että hyvinvointivaltio huolehtii kansalaisistaan. Voimakas tietoyhteiskunnallinen murros ja suuret muutokset maailmantaloudessa (mm. Neuvostoliiton romahtaminen ja Itä-Euroopan rajojen avautuminen) yhdistettynä syvään taloudelliseen lamaan olivat tapahtumia, jotka olivat omiaan heikentämään jo valmiiksi heikossa asemassa olevien ihmisten ahdinkoa.

Raija Julkunen (2001, 291-292) puhuu jälkiekspansiivisesta hyvinvointivaltiosta. Julkunen tarkoittaa jälkiekspansiivisella syvempiä muutoksia kuin mitä lama sai aikaan, pakotti tai oikeutti ja viittaa hyvinvointivaltion kasvun ja laajenemisen jälkeiseen toiminta- ja hallintatapaan, jossa huomio pitää kiinnittää muuhunkin kuin sosiaalietuuksiin ja palveluihin. Sosiaaliturvaetuuksien leikkaamista olennaisempaa on sellaisten hallinnan mekanismien omaksuminen, jotka luovat pohjan jatkuvalla menokontrollille, ts. hallinnan rakenteiden muutokset tähtäävät julkisten menojen kontrolliin ja rajoittamiseen eikä niinkään hyvinvointijärjestelmien ja sosiaalisten oikeuksien laajentamiseen. Ensimmäisiä merkkejä tästä olivat veroreformit ja järeämpiä keinoja puolestaan julkisten toimintojen yksityistäminen ja uuden hallintopolitiikan mukaiset hallintouudistukset. Suomessa keskeisiä uudistuksia olivat liikelaitostamisen, yhtiöittämisen ja yksityistämisen lisäksi mm. tulosojaus ja kuntien valtionosuusjärjestelmän uudistaminen. Julkiseen talouteen kohdistuu jatkuvaa painetta, koska jälkiekspansiivisuus on jatkuvaa pientä ”taistelua kansalaisten tarpeiden rajoittamisesta ja priorisoinnista sekä menojen hallinnasta kestäväällä tavalla”. Tyyntä ja vakaata yhteiskunnan tilaa ei enää ole.

Hyvinvointivaltion kriisin käsite kuvaa hyvinvointivaltion perustehtävän muutosta ja uudenlaisen hyvinvointivaltion tarvetta. Hyvinvointivaltion kriisi johtuu modernin kansallisvaltion heikkenemisestä, teollisen massatyöläisyyden katoamisesta ja taloudellisen kasvun rajoista. Otettaessa huomioon nämä seikat, voidaan realistisella tavalla keskustella mahdollisuuksista ylläpitää ja muuttaa hyvinvointivaltion rakenteita. Suuryritysten kansainväistyminen ja valuuttasäännöstelyn lopettaminen ovat muuttaneet mm. suomalaisen hyvinvointivaltion kansallisesta tuotantojärjestelmästä EU:n ja OECD:n monikansallisen maailman reuna-alueeksi. Kun globalisoitumisen myötä horjutetaan yksittäisen valtion mahdollisuuksia ohjata omaa kehitystään, vaikeutuvat myös mahdollisuudet

pitää kiinni hyvinvointivaltion peruspilareista, kuten korkeasta työllisyysasteesta ja kansallisesta tulopolitiikasta. (Andersson 1993, 249-251.)

Kuten aiemmin tutkimuksessani mainitsin, globalisoituminen vaikuttaa myös yksittäisen valtion koulutuspoliittisiin linjauksiin ja välillä vaikutus voi olla ennakoimatonta. Pohjois-Suomessa kaivosteollisuus on alkanut kehittyä voimakkaasti suurten monikansallisten yhtiöiden tehdessä koeporauksia ja aloitellessa kaivostoimintaa. Myös koulutuksen kentällä kaivosalan ja sitä sivuavat koulutukset ovat tulleet pohjoissuomalaisten oppilaitosten koulutustarjontaan vahvasti. Mitä tapahtuu näille kaivoalan koulutuksille ja muille suomalaisen yhteiskunnan kaivosalaan panostamille resursseille sitten, jos nämä monikansalliset, suurta voittoa tavoittelevat yhtiöt päättävätkin lopettaa orastavan toimintansa Suomessa? Todennäköisesti he eivät ajattele siitä johtuvia kerrannaisvaikutuksia Suomen taloudelle ja työllisyyspolitiikalle ja sitä kautta koko yhteiskunnan hyvinvoinnille.

Sosiaalipoliittisia järjestelmiä reformoitiin Suomessa 1990-luvun lopulla tavalla, joka ”ylitti” pelkät säästöt. Julkisen vallan vastuuta kansalaisten elämästä kavennettiin ja kansalaisten perusturva heikentyi vahvistettaessa toisaalta työhistoriaan pohjaavaa sosiaalivakuutusta, toisaalta tuloharkintaa. Kannustavaa ja aktivoivaa sosiaalipolitiikkaa vahvistettiin, sosiaali- ja terveyspalveluja rationalisoitiin ja hyväksyttiin realiteettina se, ettei kansalaisten oikeutettuihinkaan tarpeisiin voitu vastata kollektiivisesti. Jälkiekspansiivisuus on saanut aikaan sosiaalipolitiikan sopeuttamista ja hallintamekanismien kehittymistä, joka ainakin lähitulevaisuuden ajan vahvistaa hyvinvointivaltion rahoituskellista kestävyyttä. Muun muassa yksilöille suunnatut kannustinjärjestelmät ovat taloudellisesti tehokkaampia kuin aiemmin. Myös kansalaismielipide ja valtamedia ovat palanneet tukemaan hyvinvointivaltiota. (Julkunen 2001, 296-299.)

Nykyisen suomalaisen sosiaalipolitiikan perusideologia on aktiivisuus. Aktiivisuudella tavoitellaan hyvinvointivaltion, yhteiskunnan, etuuskien, sosiaali- ja työvoimapolitiikan sekä kansalaisten ja sosiaalipolitiikan kohderyhmien (ennen kaikkea työttömien) aktiivointia. Aktiivisen kansalaisen ideologia on niin vahva, että vastuullisuus samaistuu lähestulkoon aktiivisuuteen ja vastuuttomuus passiivisuuteen ja riippuvuuteen. Aktiivointipolitiikalla pyritään luomaan polkuja työmarkkinoille ja normaalielämän rutiineihin. Taustalta löytyy myös pyrkimys lisätä työttömien sosiaalista osallisuutta ja hyvinvointia sekä käyttää sosiaaliturvaa ”uusien alkujen ja mahdollisuuksien rakentamiseen”.

Sosiaaliturvan vastikkeellistaminen on herättänyt myös sosiaalipoliittisia ja eettisiä keskusteluja. (Julkunen 2007, 201-208.)

Vastikkeellisuuden sosiaalipoliittikkaa on arvosteltu rakenteellisten ongelmien yksilöimisestä, työttömien velvoittamisesta epämieluisiin työntekoa jäljitteleviin korviketoimintoihin. Aktiivisuus on tällöin viranomaisten määrittelemää, ei omaehtoista ja itse luotua aktiivisuutta. Aktiivisuuteen liittyy myös kannustavuusnäkökulma. Sosiaalipoliittisia järjestelmiä tarkastetaan ja korjataan sekä hyvinvointivaikutusten että käyttäytymisvaikutusten nojalla. Hyvinvointivaltion uudelleen muotoilussa ollaan kiinnostuneempia käyttäytymisvaikutuksista; pitemmistä työurista ja nopeammasta opiskelusta, aktiivisesta työnhausta työttömänä ja terveistä elämäntavoista. Toisaalta yksioikoinen kannustavuusnäkökulma joutuu herkästi ristiriitaan tulojen tasauksen ja huono-osaisimpien suojelun kanssa. Sosiaalietuuksien leikkaamista on perusteltu kannustinvaikutuksilla: leikkaukset tekevät työnteosta suhteellisesti edullisempaa. (Julkunen 2007, 208-210.)

On haasteellista kehittää ja tarjota työttömille sellaisia aktivointimalleja, joilla on todellista vaikuttavuutta, eikä kyse ole vain tilapäisestä tilastojen kaunistamisesta. Suomessa on tällä hetkellä käynnissä suuri määrä erilaisia ESR-rahoitteisia työllistymisprojekteja, joiden tavoitteena on edistää pitkäaikaistyöttömien työllistymistä ja madaltaa työllistymiskynnystä tarjoamalla työpaikkoja välityömarkkinoilta. Työllistyminen projektien avulla ja itse projekteihin tarjoaa työnsaantimahdollisuuksia työllistettävälle, mutta pitempiaikaiset tulokset, kuten työllistyminen avoimille työmarkkinoille vaihtelevat projekteittain hyvinkin paljon. Näin ollen voidaan miettiä, onko näillä projekteilla todellista vaikuttavuutta, vai tuovatko ne pitkäaikaistyöttömälle vain hetkellisen työllistymisjakson. Monissa työllistämiseen liittyvissä projekteissa on mahdollisuus kouluttautua uuteen ammattiin tai hankkia muuta täydennyskoulutusta projektiin osallistumisen aikana. Työnsaantimahdollisuuksien edistäminen koulutuksen avulla on hyvä lisä projektien toimintatapoihin, mutta siitäkin huolimatta työllistämiprojektien vaikuttavuutta pitäisi tutkia hyvin kriittisesti: onko niistä todella hyötyä, vai tulisiko nämä lukuisiin projekteihin myönnetty rahat suunnata muihin aktivointitoimenpiteisiin.

Tänä päivänä Suomessa käydään myös laajaa vastuukeskustelua nykyisen hyvinvointivaltion ja sosiaaliturvan roolista. Pohjoismaiseen hyvinvointimalliin kuuluu laaja julkinen vastuu ja suomalaisten mielestä yhteiskunnan (valtion) tulee tuottaa sosiaaliturva ja

palvelut. Toisaalta ollaan sitä mieltä, että ihmisten tulee kantaa enemmän vastuuta itsestään ja läheisistään. Nykyisessä epävarmuuden yhteiskunnassa kaivataan enemmän vastuuta kaikilta tahoilta; poliitikoilta, kanssaihmisiltä, perheiltä, valtiolta ja talouselämältä. Vastuupuheessa keskustellaan siitä, kantaako vastuuta nyky-yhteiskunnassa yhteiskunta vai yksilö. Pitääkö omasta terveydestä, työllisyydestä, ammattitaidosta, lapsista ja perhe-elämän tasapainoisuudesta huolehtia itse paremmin? Pitääkö elää vähemmällä, tinkiä tavanomaiseen elämään kuuluvista asioista ja tulla toimeen köyhyysrajan alapuolella vähimmäisturvalla ja pätkäpalkoilla? Julkusen mielestä tällainen vastuukeskustelu on todella abstraktia mm. sosiaalipolitiikan toteuttamisen kannalta. (Julkunen 2007, 152-153.) Myös Giddens (1995, 108-109) viittaa sosiaalisen alueen päätöksentekoon ja vastuuseen. Giddensin mukaan sosiaalisen alueen avautumista päätöksenteolle ei tule samaistaa tasa- ja moniarvoisuuteen, koska päätöksenteko on myös vallan ja erottelun väline. Kaikkia yhteiskunnallisen toiminnan alueita alkavat hallita päätökset, jotka monesti tehdään johonkin asiantuntijamielipiteeseen vedoten. Kuka ja miten nämä päätökset tehdään, on usein nimenomaan valta- ja vastuukysymys.

Erityisesti sosiaalityö joutuu taloudellisen taantuman aikana taistelemaan olemassa olostaan yhteiskunnan rakenteissa. Markkinatalousyhteiskunta luo paineita julkisten palvelujen vähentämiseen, jotta jatkuva talouskasvu saataisiin turvattua. Tämä vaikuttaa väistämättä sosiaalityön asemaan ja yhteiskunnallisessa keskustelussa pohditaan ennemminkin taloudellisen tuottavuuden lisäämistä kansalaisten hyvinvoinnin kohentamisen sijaan ja jos hyvinvointia pohditaan, sitä tarkastellaan lähinnä terveystalouden toimivuuden kannalta. Sosiaalityön on hankala puolustaa omien resurssien tarvettaan, sillä sosiaalityön asiakkaat elävät usein marginaalissa ja eivät tuota yhteiskunnalle verotuloja omalla työllä. Sosiaalityö ei myöskään tuota mitään niin näkyvää, että sen olisi helppoa perustella omia resurssitarpeita kuten esim. terveydenhuollon. Toisaalta taas muuttuva lainsäädäntö lisää sosiaalityön tehtäviä jatkuvasti, minkä perusteella sosiaalityön aseman yhteiskunnassa voidaan katsoa vahvistuneen. Eri asia puolestaan on, kasvavatko sosiaalityön taloudelliset resurssit tehtävien lisääntyessä. (Sutinen 2009, 34-35.)

Tarkasteltaessa sosiaalityön resursseja on otettava huomioon, että resurssien määrittely voi olla hyvin erilaista sosiaalityön eri osa-alueilla. Esimerkiksi lastensuojelussa lastensuojelulainsäädäntö on hyvin vahvaa, osittain hyvin yksityiskohtaista ja määrittelee myös lastensuojelutyöhön liittyviä henkilöstöresursseja. Näin ollen kuntien on osoitettava lastensuojelun sosiaalityöhön riittävästi resursseja, jotta tarkan lain lastensuojelulle

osoittamat työtehtävät saadaan tehdyksi lakia noudattaen. Esimerkiksi Oulun kaupungin on pitänyt lisätä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden määrää, jotta lastensuojeluilmoitukset ja lastensuojelutarpeen arvioinnit on pystytty tekemään lain määrittelemän määräjän puitteissa. Sen sijaan sosiaalityö joutuu todella taistelemaan asemastaan esimerkiksi peruskoulujen oppilashuollossa ja ennen kaikkea toisen asteen opiskelijahuollossa. Koulukuraattorien määrä suhteessa oppilas- ja opiskelijamääriin ja ongelmien vakavuuteen on täysin riittämätön koko Suomessa.

Vastapuheena 1990-luvun mullistusten aiheuttamiin yhteiskunnallisiin ja hyvinvointivaltiollisiin muutoksiin Andersson (1993, 273-274) puhuu tulevaisuuden mahdollistavasta valtiosta, joka perustuu valtion ja kansalaisyhteiskunnan välisiin kytkentöihin. Nämä voisivat parhaimmassa tapauksessa integroida toimivia kansalaisjärjestöjä päätöksentekoon ja toimeenpanoon. Mikäli hyvinvointivaltiota pidetään universaalina ja keskeisenä asiana kaikkien kansalaisten elämässä, sen roolin tulee olla tällöin mahdollistava, jonka päätehtävä on tukea kansalaisia heidän jokapäiväisissä askareissaan. Nykyisen hyvinvointivaltion ongelma on, että se eristää helposti kansalaiset toisistaan ja tekee jokaisesta asiakkaan suhteessa ”kaikkivoipaan koneistoon”. Andersson nostaa esille vaihtoehtoisen tavan, jossa ihmiset luovat paikallisista yhteyksistä verkoston, jonka avulla he paremmin pystyvät käsittelemään paikallisia ongelmia. Hyödyt eivät ole verkostossa pelkästään taloudellisia, vaan myös sosiaalisia: yksinäiset henkilöt voivat tällöin paljoakaan rahaa tarvitsematta osallistua monipuolisen vaihtoverkoston toimintaan.

Edellä esitetyn ajatuksen iso ongelma on, miten se voidaan yhdistää muodollisen talouden kanssa ilman, että siihen tulee liikaa byrokratiaa. Kyseinen järjestelmä voisi vähentää julkisten palveluiden tarvetta ja siksi olisikin valtion edun mukaista helpottaa paikallisverkostojen toimintaa sen sijaan että toimintaa vaikeutettaisiin esim. verojen maksamisella kyseisestä toiminnasta. Uusi teknologia on mahdollistanut ja mahdollistaa edelleen tämäntyyppisen järjestelmän kehittämistä. Ihmiset voivat luoda uusia vaihtosuhdeverkostoja, jotka vähentävät heidän riippuvuuttaan julkisesta järjestelmästä. Mahdollistavan valtion yhtenä päätehtävänä pitäisi olla verkostojen mahdollisimman kattava, monipuolinen ja laaja kehittäminen. Mitä tiheämpiverkkoinen kansalaisyhteiskunta on, sitä pienemmät ovat hyvinvointivaltion taloudelliset rasitukset. (Andersson 1993, 274-275.)

Hyvinvointivaltion tulisi nykyistä paremmin mahdollistaa paikallisverkostojen kehittymistä myös siksi, että ne vastaisivat siihen uuteen yhteisöllisyyden tarpeeseen, josta mm. Lyotard (1985) ja Eräsaari (1995) puhuvat. Samoin tällaisten paikallisverkostojen avulla voitaisiin huolehtia postmodernin monimuotoisuuden hengessä siitä, ettei kansalaisia jätetä ulkopuolelle, vaan verkostojen avulla pyritään ennemminkin inklusioon, jota puolestaan Fraser (1995) peräänkuuluttaa. Paikallisverkostojen ja sitä kautta uuden yhteisöllisyyden kehittymisen mahdollistaminen olisi tärkeää myös organisaatiotasolla. Oppilaitokset tekevät tiivistä yhteistyötä te-toimistojen kanssa ja vastaavasti erityisoppilaitosten yhteistyö kuntoutuslaitosten kanssa on kiinteää. Yhteistyö näissä verkostoissa ei kuitenkaan nykyisen lainsäädännön puitteissa voi olla aidosti organisaatorajat ylittävää Anderssonin mainitseman byrokraattisuuden, muodollisen talouden ja organisaatioiden erilaisten rahoitusjärjestelmien vuoksi.

4 Postmoderni sosiaalityö

4.1. Postmodernin sosiaalityön lähtökohdat

Payne (2005, 17) pitää postmodernina sosiaalisen konstruktionismin lähestymistapaa, jonka mukaan ei ole yhtä oikeaa tapaa hahmottaa asioita, vaan epävarmuus, kilpailevat näkökulmat ja toimintayhteyksien sekä kulttuurien kautta tapahtuva määrittäminen pitävät myös teoriat liikkeessä, neuvoteltavina ja sovellettavina. Samoin Karvinen-Niinikosken (2009, 135) mukaan postmodernin sosiaalityön erilaisille lähestymistavoille on olennaista sitoutuminen sosiaaliseen konstruktionismiin. Postmodernissa lähestymistavassa kyseenalaistetaan suhde tietoon ja teorioihin ja haetaan sosiaalityön ennestään tunnetuista käytäntöteorioista (moderneista teorioista) poikkeavaa ymmärrystä siihen, kuinka ammattikäytännöt muotoutuvat ja mikä on tiedon ja teorian sekä ammatillisen ja inhimillisyyden merkitys sosiaalityössä.

Postmodernismille on ominaista kriittinen suhtautuminen moderniin ajatteluun. Postmodernismista ei ole olemassa mitään selvärajaista määritelmää, vaan keskustelujen sisältä löytyy monenlaista rajanvetoa siitä, mitä postmodernius on tai mitä sillä tarkoitetaan tai onko sitä ylipäänsä olemassakaan. Samoin postmodernin ajattelutavan oikeellisuudesta sekä soveltuvuudesta sosiaalityöhön kiistellään ja sitä myös kyseenalaistetaan postmodernismille ominaisella tavalla. Postmodernissa sosiaalityössä pyritään eroon modernin niin sanotuista kaiken selittävästä ja määrittävästä vallitsevasta totuudesta rakentavista suurista kertomuksista ja tunnistetaan sosiaalisten suhteiden epävakaus ja monimutkaisuus. Lisäksi postmodernissa sosiaalityössä kiinnitetään huomiota siihen, kuinka ratkaisevia kielelliset tulkinnat ja merkityksenantoprosessit ovat ihmisen toiminnalle ja sen ehdoille (vrt. Lyotardin kielipeli). (Karvinen-Niinikoski 2009, 135-136.)

Postmodernit keskustelut ovat vaikuttaneet merkittävästi sosiaalityön ajatteluun, tiedontuotantoa koskeviin näkemyksiin ja ammatilliseen itseymmärrykseen. Erityisesti postmodernit keskustelut asiantuntijuudesta ja teoriasta ovat antaneet uuden teoreettisen näkökulman käytäntösuhteen uudelleen jäsentämiseen. Keskeisintä muutoksessa on ollut se, ettei tieteellistä tietoa voi pitää enää riippumattomana, vaan tieto muodostuu

jatkuvassa vuorovaikutuksessa muiden tiedon lajien kanssa toimijoiden arkisissa käytännöissä. Sosiaalityön postmodernien käytäntöteorioiden rakentumisessa on ollut kyse uuden suhteen rakentamisesta tiedon, tietämisen ja käytäntöjen välille, ja vähitellen on muodostumassa sellaista, jota voidaan kutsua postmodernien oppien mukaisesti rakentuneeksi teoriaksi. (Karvinen-Niinikoski 2009, 144-146.)

Sosiaalityön keskusteluissa postmodernismiin viittaavat pohdinnat alkoivat vakiintua 1980- ja 1990-lukujen yhteiskunnallisen ja kulttuurisen muutoksen myötä. Muutokset toivat mukanaan erilaistumista, epävarmuutta ja arvaamattomuutta sekä vaatimuksia jatkuvasta uudistumisesta ja uudenlaisten, joustavien lähestymistapojen löytämisestä. Näiden vaatimusten koettiin olevan haaste erityisesti ammatilliselle asiantuntijuudelle ja muuttavan käsityksiä asiantuntijuuden olemuksesta. Ammatillisen varmuuden tavoittelu ja oikeassa olemisen oikeutus kyseenalaistuivat ja tilalle astuivat merkityksistä neuvotteleva asiantuntijuus, tietämisen tapojen moninaisuus, asiakkaan ja työntekijän välinen kumppanuus tiedon tuottamisessa ja sitä kautta asiakasnäkökulman vahvistuminen ja valtakysymysten tarkastelu. Samalla asiantuntijuudessa korostui suhde muutokseen. (Karvinen-Niinikoski 2009, 131-136.) Tiedon muodostuminen arkisissa käytännöissä tuli esille myös tekemissäni haastatteluissa. Kaikissa haastatteluissa organisaatiosta riippumatta kerrottiin, kuinka asiakkaiden elämäntilanteet ja taustat ovat niin moninaisia, että asiakastyötä täytyy tehdä asiakkaan lähtökohdista käsin, jokaisen tilanteen edellyttämällä tavalla. Rutinoituneita, yhteen tiettyyn teoriaan perustuvia toimintakäytänteitä ei voi enää olla, vaan työkäytäntöjä luodaan yhteistyössä asiakkaan (viranomais)verkoston kanssa.

Postmodernismiin kuuluva yksilöllistyminen näkyy myös postmodernissa sosiaalityössä. Yksilöllistyminen ja sitä seuraava yhteisöjen puute aiheuttaa yksinäisyyttä, juurettomuutta ja sosiaalisia ongelmia, joita ainoastaan viranomaisten apu ei riitä poistamaan. Perinteisen yhteisöllisyyden väheneminen on saanut postmodernin sosiaalityön miettimään uusia sosiaalityön menetelmiä ja palveluita, joilla voidaan kohentaa yhteisöllisyyttä. Koska yksilöllistyminen ja yksilön valinnan vapaus korostuu postmodernissa ajattelussa, postmodernin sosiaalityön tulee huolehtia siitä, ettei yksilön kohtaamista ongelmista syytetä ainoastaan yksilöä itseään vetoamalla hänen itse tekemiinsä valintoihin. Ajattelutapa, jonka mukaan elämässä menestyminen riippuu vain omista kyvyistä ja voimavaroista, on tuhoisa ja ristiriidassa sosiaalityön perusperiaatteiden ja eettisten näkemysten kanssa. Yksilöllisyys ei kuitenkaan merkitse välttämättä itsekkyyden tai itse-

keskeisyyden kasvua, vaan ennemminkin mahdollisuutta toteuttaa omia tarpeitaan ja toiveitaan. Toisaalta oma etu saattaa määrittää yksilön tekemiä valintoja, vaikka asioita osattaisiinkin ajatella myös laajemmassa näkökulmassa. (Sutinen 2009, 24-26.)

Mahdollisuus toteuttaa omia tarpeita ja edetä omien yksilöllisten tavoitteiden mukaisesti on huomioitu tämän päivän aikuiskoulutuksessa, johon jo aiemmin tässä tutkimuksessa- ni viittasin. Samoin koulutukseen ohjaavien tahojen toiminnassa on otettu huomioon yksilölliset tarpeet: se mikä sopii toiselle, ei välttämättä sovi toiselle ja koulutukseen ohjausta tehdään asiakkaan yhteistyössä niin, minkä katsotaan olevan juuri hänelle paras vaihtoehto.

Postmodernin ajattelun tuleminen sosiaalityöhön tuo mukanaan myös omat vaaransa, mikäli postmodernismiin liittyvät erilaiset suuntaukset ja toimintamuodot hyväksytään sellaisenaan osaksi sosiaalityön moniulotteista ammatillista ymmärrystä. Jos postmodernia pluralismia suosiva kaikki käy -ajattelu yleistyy sosiaalityössä, vaarana on sosiaalityöntekijöiden arvostelukyvyn muuttuminen epätasapainoiseksi. Tämä taas vaikuttaa sen, että erilaisiin tapauksiin ja tilanteisiin liittyvä eettis-moraalinen erottelu hyvään ja pahaan ja oikeaan ja väärään vaikeutuu. Postmodernin sosiaalityön lähtökohtana on siis moraalisesti ongelmallinen käsitys, jonka mukaan kaikki ammatilliset lähestymistavat ovat yhtä hyviä tai yhtä oikeita. (Piironen 2005, 162.) Jotta sosiaalityöntekijät säilyttävät korkean ammatillisuutensa ja asiantuntijuutensa toteuttaessaan postmodernia sosiaalityötä, itsereflektion ja oman työn arvioinnin merkitys korostuu entisestään. Sosiaalityölle asetettujen tehtävien ja tavoitteiden lisääntyessä lisääntyy samalla myös sosiaalityöntekijöiden vastuu ja omavalvonta tekemästään työstä.

4.2. Suomalaisen postmodernin sosiaalityön kehittyminen

1990-luvulla suomalainen sosiaalityö ja sosiaalityöntekijät joutuivat kohtaamaan yhteiskunnan epävarmuuden, muutoksen ja ammatilliset jännitteet, jotka kaikki rakensivat omalta osaltaan uudella tavalla suomalaista sosiaalityötä. Piironen kysyykin väitöskirjassaan, mitä laman myötä sosiaalityöhön tullut epävarmuus Suomessa merkitsi. Tarjoittivatko epävarmuuden, muutoksen ja sosiaalityön ammatillisten jännitteiden kategoriat postmodernismin ominaispiirteitä, kuten jatkuvasti liikkeessä olevaa ammattia ja työtä vailla suuntaa ja tarkoitusta sekä moniarvoisen yhteiskunnan synnyttämiä uusia

haasteita sosiaalityölle? Oliko tässä sosiaalityön murroksessa ennen kaikkea kysymys siirtymisestä modernista postmoderniin sosiaalityön tulkintakehykseen? (Piironen 2005, 133-134.)

Uudenlaisen sosiaalityön rakentumisen alkaminen voidaan paikantaa laman alkamiseen Suomessa, 1990-luvun alkuun. Tällöin työttömyys kasvoi nopeasti, jolla puolestaan oli suuri vaikutus sosiaalityön ja sosiaalitoimistojen arkeen: työttömien määrän kasvaessa kasvoi myös sosiaalitoimistossa asioivien määrä, erityisesti toimeentulotuloutuessa asioivien asiakkaiden määrä. Tämä taas kasvatti sosiaalityöntekijöiden työkuormaa runsaasti, joiltain osin jopa kestäättömäksi, jolloin osa sosiaalityöntekijöistä hakeutui työn liiallisen kuormittavuuden vuoksi muunlaisiin töihin. Laman jälkeen seurasi murros, yhteiskunnallinen rakennemuutos, joka vaikutti pysyvästi suomalaiseen käytännön sosiaalityöhön. Sosiaalityön arkipäivää olivat suuret asiakasmäärät, moniongelmaiset asiakkaat ja sosiaalityöntekijöiden tyytymättömyys omaan työhönsä. (Piironen 2005, 134.)

1990-luvun lama ja sen seurauksena työttömyys rakenteellisena ilmiönä yllättivät sosiaalityöntekijöiden lisäksi myös sosiaalityön asiakkaat. Yhteiskunnan arvomaailmassa työ oli edelleen korkealla, mikä aiheutti ristipaineita tilanteessa, jossa työtä ei yksinkertaisesti ollut tarjolla kaikille halukkaille työntekijöille. Yhtäkin työttömyys altisti myös muille sosiaalisille ongelmille, kuten päihteidenkäytölle. Sosiaalityö ei saanut tuona aikana tietoa yhteiskunnallisesta muutoksesta ja sen seurauksista juuri muuten kuin havainnoimalla todellisuutta tai ottamalla itse selvää tilanteesta. Asiakkaiden perusturvasta huolehtiminen nieli lähes kaiken työajan, mistä johtuen aikaa tiedon hankinnalle tai yhteiskunnalliseen keskusteluun ei löytynyt. (Sutinen 2009, 60-61.) Kun sosiaalityöntekijät ja muu ammattihenkilöstö ei osannut antaa psykososiaalista tukea yllättäen työttömäksi jääneelle, siihen asti aina työssä olleelle asiakkaalle, seuraukset ovat joidenkin asiakkaiden kohdalla kantaneet näihin päiviin saakka. Syrjäytymiskierre on saanut alkunsa silloin eikä sitä ole saatu katkaistua 20 vuodessa. Kun aikajana on noin pitkä, kuntoutuminen, koulutukseen osallistuminen ja työllistyminen ovat hyvin haasteellisia.

Piironen (2005, 167-168) ei tarkastele yllä esiteltyä 1990-luvulta alkanutta suomalaisen sosiaalityön kontekstia ja muutosta suoraan postmodernismin käsitteen kautta, vaan erilaisten ”modernisuuksien” käsitteiden kautta, joiden avulla tarkastellaan ja kuvaillaan tämän päivän sosiaalityön arjen käytäntöihin liittyviä ilmiöitä. Ensimmäisenä Piironen

puhuu epävarman modernisuuden käsitteestä. Tällä hän tarkoittaa sosiaalityön muutosta varmuuden oloista epävarmuuden oloihin. Taustalla on käsitys, jonka mukaan sosiaalityön arjen käytäntöjen toimintaolosuhteiden muutokset liittyvät epävakauden lisääntymiseen modernissa yhteiskunnassa. Epävarmuus aiheuttaa sen, että sekä päättäjät että sosiaalityön ammattilaiset ymmärtävät yhteiskunnallis-kulttuurisen rakennemuutoksen vaikuttavan sosiaalityön ammatilliseen ymmärrykseen. Tämä taas johtaa siihen, että aletaan luoda uusia toisen toimimisen mahdollisuuksia muuttuvissa olosuhteissa. Toinen Piironen käyttämä käsite on horjuva modernisuus. ”Se kuvaa sosiaalityön arjen ammatillisten käytäntöjen ympärillä olevaa jatkuvaa liikettä ja pysyvää muutosta modernissa yhteiskunnassa”. Aiemmat itsestäänselvyudet ja valmiina totuuksina pidetyt selitysmallit hyvästä ja oikeasta sosiaalityöstä menettävät merkityksensä. Uusissa, horjuvissa olosuhteissa merkityksellistä ja pysyvää on tietoisuus siitä, että sosiaalityöntekijöiden on omassa työssään vastattava ammatillisuudellaan niihin haasteisiin, joita horjuva modernisuus tuo tullessaan.

Kolmas Piironen käsite on joustava modernisuus. Se viittaa yhteiskunnan ja kulttuurin muutosprosessiin, jossa sekä sosiaalityö että sosiaalityöntekijät joutuvat sopeutumaan jatkuvaan liikkeeseen. Sosiaalityöntekijöillä ei ole mahdollista jäädä selvittämään pitkäksi aikaa tiettyä asiaa, vaan on selviydyttävä tilanteesta toiseen ja reflektoitava koko ajan työtä tehdessä omaa asiantuntijuutta muuttuvissa tilanteissa. Käytännössä asiakkaan ja sosiaalityöntekijän vastavuoroinen suhde rakentuu tapaus- ja tilannekohtaisesti, jolloin korostuu erityisesti sosiaalityöntekijöiden pyrkimys vastata asiakkaiden yksilöllisiin, monimuotoisiin palvelutarpeisiin yksilökohtaisella palveluohjauksella. Joustavan modernisuuden mukaisesti toimiva sosiaalityöntekijä osaa ottaa työssään haltuun erilaisia ammatti-identiteettejä, joista hän valitsee kuhunkin tilanteeseen ja toiminta-areenalle parhaiten soveltuvan ammatti-identiteetin. Neljäs käsite on jännitteinen modernisuus, joka kuvaa erojen, konfliktien ja vastakkainasettelujen korostumista modernissa yhteiskunnassa. Kaikki erot eivät ole näkyviä tai helposti tunnistettavia ja siksi sosiaalityöntekijät voivatkin arjen työssään toimia toisin kuin muut kollegat valitsemalla erilaisia lähestymistapoja sosiaalityöhön. (Piironen 2005, 168-169.)

Joustava modernisuus painottaa sosiaalityöntekijän työssä samoja asioita, joita käsittelin edellisessä alaluvussa koskien postmodernin sosiaalityön lähtökohtia. Reflektointi sekä tapaus- ja tilannekohtaisuus on sosiaalityöntekijän työssä koko ajan läsnä, tekipä sosiaalityötä millä sosiaalityön osa-alueella tahansa. Kuten myöhemmin tässä tutkimuksessa

ilmenee, yksilökohtainen palveluohjaus sosiaalityössä ja sosiaalityön elementtejä sisältävässä työssä korostuu toisissa organisaatioissa enemmän kuin toisissa. Haastattelemisani koulutukseen ohjaavissa tahoissa yksilökohtainen palveluohjaus korostui enemmän niillä tahoilla, joissa työskenteli sosiaalityöntekijä, kuten työvoiman palvelukeskukset ja mielenterveystoimistot. Sen sijaan tahot, joissa sosiaalityön ammattilaisen rooli ei ollut niin vahva, palveluohjauksessa korostui ennemminkin palveluiden koordinointi, esimerkkinä te-toimisto.

Joustavan modernisuuden käsitteeseen viittaa myös Karvinen-Niinikoski (2009, 140), jonka mukaan nimenomaan postmoderneissa tulkinnoissa näkyy sosiaalityön monimutkaisuus yhteiskunnallisena ja ammatillisena käytäntönä, epävarmuuden ammattina, joka on sosiaalityön oikea olemus. Tämän sosiaalityön epävarmuuden olemuksen oivaltaminen voidaan nähdä paljastuksena, kun professionaalista vajavaisuutta ei tarvitse enää hävetä eikä vaieta siitä. Postmodernismin myötä sosiaalityön ammatillisen olemuksen hahmottamisessa on tultu tietoiseksi kaiken muuttuvuudesta, monimutkaisuudesta ja ei-jatkuvuudesta, arvaamattomuudesta, erilaisuudesta ja tietämisen tulkinnallisuudesta. Myös tiedon ja teorian poliittisuus on tullut näkyväksi sekä toimintaa ohjaavina että maailmaa rakentavina tekijöinä. Tilanteittainen asiantuntijuus ja siihen kuuluva kriittinen reflektio ovat käsitteitä, joissa monet postmodernismin ja postmodernistiseen sosiaalityöhön liittyvät ideat tiivistyvät. Sosiaalityölle asiantuntijuuden olemuksen uudelleen jäsentäminen on ollut vapauttavaa ja tervetullutta, koska sosiaalityön todellisuus yhteiskunnallisena ihmissuhdetyönä ei oikein koskaan ollut sopeutunut professionaalisen ideaalin mukaiseen tekniseen rationaliteettiin ja sen sisältämiin syyseurausoletuksiin.

Vaikka sosiaalityö on vahvasti asiantuntijuuteen perustuvaa työtä, sosiaalityössä meillä oleva asiantuntijatyön uudelleen määrittely vastaa siihen, millaista uudistumista yhteiskunnallinen muutos sosiaalityöltä edellyttää. Aiemmin sosiaalityö on määritellyt itsensä tiukasti omaksi professiokseen ja ehkä jopa saarekkeeksikin suhteessa muihin lähellä oleviin tieteenaloihin. Tällä tiukalla määrittelyllä on saatettu hakea omaa selkeää professiota, mutta esimerkiksi koulutukseen ohjaukseen liittyvissä kysymyksissä ja opilaitossosiaalityössä omaksi saarekkeeksi linnoittautuminen hidastaa yhteistyötä muun ammattihenkilöstön kanssa. Sosiaalityön asiantuntijuuden uudelleen määrittelyssä olisi hyvä, jos sosiaalityötä lähellä olevien tieteenalojen sallittaisiin nykyistä asenneilmapiiriä vapaammin soveltaa omassa työssään sosiaalityössä hyväksi havaittuja menetelmiä.

Samoin tulisi hyväksyä se, että monessa työssä, kuten erityistä tukea tarvitsevien aikuis-
ten kouluttamisessa voi olla läsnä sosiaalityön piirteitä. Sen sijaan sosiaalityön ydin-
osaamisen kehittämisen tulee olla sosiaalityön itsensä vastuulla.

4.3. Kriittinen sosiaalityö ja kriittinen reflektio osana postmodernia sosiaalityötä

Postmoderniin maailmaan kuuluvat muutos, pirstaloituminen ja monimuotoisuus tulevat
esille vahvasti myös kriittisen sosiaalityön teoriassa. Varsinkin tiedostamista, muutos-
prosessia ja muuttamista korostetaan. Samoin yhteiskunnan ja yksilöiden elämäntaku-
jen monimuotoisuuden ymmärtäminen on tärkeää, varsinkin sosiaalityöntekijöille. Ei
ole olemassa yhtä ainoaa tapaa elää oikein, valtavirran mukana. On tiedostettava, että
yksilöt voivat elää rikasta ja monipuolista elämää myös keskustan ulkopuolella, margi-
naalin reunalla. Nykyaikaisen, kriittisen sosiaalityön tulee toimia niin, että yksilöä aute-
taan voimaantumaa omassa kontekstissaan, häntä ei pidä yrittää saada tulemaan takai-
sin ”keskelle”, mikäli hän ei itse sitä halua. Monimuotoisuuden ymmärtäminen on tär-
keää myös siksi, että se vähentää ennakkoluuloja ja lisää suvaitsevaisuutta: kaikki ihmi-
set ja ihmiselämät ovat arvokkaita, olipa elämisen konteksti millainen tahansa.

Kriittinen sosiaalityö ja postmoderni ajattelu painottavat molemmat sosiaalisen konteks-
tin merkitystä sekä sen jatkuvaa yhteyttä yksilön kokemuksiin. Tämä ajattelutapa tarjo-
aa yksityiskohtaisempaa teoreettista ymmärtämystä yksilön toiminnasta sosiaalisessa
kontekstissa ja kehittää myös ymmärtämystä siitä, kuinka sosiaalinen rakenne on osa
yksilön jokapäiväistä elämää.. Monikerroksisten keskustelujen tunnistaminen (yksilöta-
so-yhteisötaso) lisää monisärmäisten tilanteiden kompleksisuuden ymmärtämistä, jollai-
sissa sosiaalityöntekijät työskentelevät. Muuttuvien yksilön olosuhteiden ja identiteetti-
en salliminen edustaa elämän monimutkaisuutta ja tapoja, joissa eläminen on sovitettu
jatkuvasti kyseessä olevaan elämisen kontekstiin. (Fook 2002, 13-14.)

Kriittisen sosiaalityön suuntauksen mukaan nykyiset sosiaaliset instituutiot eivät kykene
riittävästi kohtaamaan yksilöiden tarpeita. Sosiaalityöntekijät pystyvät toimillaan osoit-
tamaan, että huolimatta sosiaalisesta hyvinvointivalttiosta ja sosiaalityön interventioista,
sosiaaliset ongelmat eivät ole vähentyneet, vaan sitä vastoin ne näyttävät tulleen entistä
vaikeammiksi. Kriittisesti työskentelevät sosiaalityöntekijät pystyvät osoittamaan työs-

sään myös kasvavan kuilun köyhien ja rikkaiden välillä, perinteisten marginaaliryhmien pahentuneen ahdingon ja konservatistien elpymisen. (Mullaly 2007, 47.)

Taloudellisen taantumien koetellessa yhteiskuntaa kriittisen sosiaalityön näkemykset ovat saaneet entistä enemmän jalansijaa. Julkisessa keskustelussa on esiintynyt edellä mainittuja kriittisen sosiaalityön osoittamia yhteiskunnan epäkohtia: sosiaaliset ongelmat ovat tulleet entistä vaikeammiksi, kuilu rikkaiden ja köyhien välillä on kasvanut, marginaaliryhmien ahdinko on pahentunut ja nykyisen sosiaalityön käytännön yksityiskohtaiset säännöt eivät toimi työskennellessä isojen ihmisjoukkojen kanssa. Myös tekemissani haastatteluissa kuvastuivat edellä mainitut yhteiskunnan epäkohdat ja se, että työtä ei voi tehdä tarkasti määriteltujen, kaikille sopivien toimintatapojen mukaan, koska kaikille sopivia toimintatapoja ei enää ole. Esimerkiksi koulutukseen ohjattavien asiakkaiden kanssa työskennellessä ajankohta, jolloin koulutusasiat tulevat asiakkaalle ajankohtaiseksi, on hyvin yksilöllistä ja koulutukseen ohjausta tulee tehdä asiakkaan ehdoilla. Sosiaalityön (kuten muidenkin yhteiskunnan toimintojen) täytyy tänä päivänä olla kustannustehokkaita, mutta samalla laadukkaita. Jotta tähän tavoitteeseen päästään, vanhoja toimintamalleja ja rakenteita täytyy tarkastella kriittisesti ja tehdä niistä tehokkaampia, mikäli se on mahdollista.. Tämä edellyttää uuden näkökulman esiintuloa ja toimintojen uudelleen muotoilua.

Jotta voidaan ymmärtää postmodernia ja kriittiseen teoriaan nojaavaa sosiaalityötä, tarvitaan monenlaista tietoa. Empiiristä tietoa tarvitaan ymmärtämään, kuinka materialistiset rakenteet muotoilevat elämää, antavat sille reunaehdot, joiden sisällä eletään. Itsereflektio ja sen prosessit ovat ensiarvoisen tärkeitä varmistamaan, että työntekijä haastaa implisiittisesti jokapäiväistä elämää hallitsevat rakenteet ja suhteet. Kommunikaatio ja dialogit ovat puolestaan välttämättömiä, jotta varmistetaan erilaisten näkökulmien sisältyminen uusien toimintatapojen muotoutumiseen. (Fook 2002, 18.) Kriittisellä reflektiolla on keskeinen merkitys postmodernissa sosiaalityössä.. On tiedettävä ja ymmärrettävä mitä tekee, mutta samalla on pohdittava tekemistensä taustaoletuksia, vaikutuksia ja oikeutusta sekä otettava muut osapuolet (erityisesti asiakkaana olevat kansalaiset) kunnioittavalla kumppanuudella mukaan yhteiseen jäsen- ja merkityksenantoprosessiin, jotta saadaan luotua rakentavia ratkaisumalleja. (Karvinen-Niinikoski 2009, 137, 144-146.)

Kriittinen reflektio ja refleksiivinen sosiaalityö edellyttävät kykyä kriittiseen ajatteluun, jossa mitään ei pidetä itsestään selvyytenä. Toisaalta juuri tämä refleksiivisyys vaatii sosiaalityöltä valmiuksia reagoida aikaisemmin omaksuttujen käsitysten muutoksiin myös käytännön tasolla: asiakkaiden määrittelemisen erilaisten yhteiskuntaluokkien avulla ei päde postmodernissa maailmassa, jossa luokkarakenteet eivät ole niin yksiselitteisiä kuin ennen tai niitä ei ole lainkaan olemassa. Työntekijöiltä vaadittu itserefleksiivisyys luo uusia mahdollisuuksia ja avaa vaihtoehtoja, mutta voi toisaalta synnyttää epätietoisuutta siitä, mikä vaihtoehtoista on oikea ja perusteltu toimintatapa tai elämisen malli. (Sutinen 2009, 21) Sosiaalityöntekijän itsereflektio on yksi hänen työkaluisaan. Kriittinen reflektio omia asenteita ja ajatusrakennelmia kohtaan vahvistaa sitä, että työntekijä ei pidä vallitsevia rakenteita, ajattelutapoja ja asioiden välisiä suhteita itsestään selvyytenä. Itsereflektion haastaessa työntekijän ajattelemaan kriittisesti yhteiskunnan ja omaa toimintaansa, työntekijä pysyy ajan hermolla, eikä joudu omien asenteidensa ja ajatustensa vangiksi.

5 Palveluohjaus postmodernin sosiaalityön menetelmänä

5.1. Palveluohjauksen juuret

Postmoderni sosiaalityö edellyttää uusia työmenetelmiä, joiden avulla käytännön sosiaalityötä voidaan tänä päivänä tehdä. Yksi tällainen menetelmä on palveluohjaus, jonka syntyvaiheet liitetään vahvasti mielenterveysasiakkaiden kanssa tehtyyn työhön. Suuria psykiatrisia hoitolaitoksia on purettu 1970-luvulta lähtien. Kun samanaikaisesti avohoidolla on ollut vaikeuksia vastata laitoshoidon purkamiseen, on tämä osaltaan lisännyt mielenterveyspotilaiden syrjäytymistä ja itsemurhien lisääntymistä. 2000-luvulla epävarmuus ja riskit ovat kasvaneet samalla kun ihmisten sosiaaliset verkostot ovat heikentyneet. Sosiaaliset ongelmat ovat vaikeutuneet ja niiden ratkaiseminen vaatii yhä enemmän eri järjestelmien ja toimijoiden yhteistyötä. (Suominen & Tuominen 2007, 47-49.)

Julkiseen sektoriin kohdistuneet leikkaukset ovat kuitenkin vaikeuttaneet erityisesti 1990-luvun loppupuoliskolla ja 2000-luvun alussa tätä eri sektoreiden yhteistyötä (Suominen & Tuominen 2007, 49). Eri ammattilaisten ja organisaatioiden yhteistyövaikeuksien lisäksi palvelut ja etuudet voivat olla joustamattomia eivätkä vastaa yksittäisten asiakkaiden tarpeita. Myöskään palvelutarpeiden muutoksia ei välttämättä seurata tarpeeksi tehokkaasti; tarve saattaa huomaamatta loppua tai vastavuoroisesti kasvaa. Palveluntuottajat eivät tiedä toistensa toiminnasta eivätkä aina valitse edullisimpia palveluratkaisuja tai sovita palveluja järkevästi yhteen yksittäisen asiakkaan näkökulmasta. Ongelmallista on se, että vastuita on vaikea määrittää, sillä eteen voi tulla tilanne, jossa kukaan nimetty henkilö ei ole vastuussa kenenkään asiakkaan palvelukokonaisuudesta. Näihin palvelujärjestelmän ongelmakohtiin haetaan ratkaisuja yksilökohtaisella palveluohjauksella. (Ala-Nikkola & Valokivi 1997, 20.)

Palveluohjaus on toimintamalli, jossa tehdään työtä jäsentyneesti ja suunnitellusti niin, että asiakas saa kulloiseenkin elämäntilanteeseensa tarpeitansa vastaavan tuen ja palvelut. Palveluohjaus huomioi asiakkaan elämäntilanteen kokonaisvaltaisesti ja sen perustana ovat asiakkaan ja hänen läheistensä voimavarat. Palveluohjauksen tavoitteena on

asiakkaan ja hänen perheensä elämänhallinta ja se perustuu asiakkaan ja työntekijän yhteistyölle ja kumppanuudelle. Palveluohjauksessa organisoidaan ja sovitetaan yhteen asiakkaan kanssa tehtävä suunnittelu sekä palvelujärjestelmän sisällä tehtävä tuki ja palvelut. Tuen ja palveluiden tuottajien näkökulmasta lopputuloksen tulee olla taloudellinen ja tarkoituksenmukainen. (Pietiläinen & Seppälä 2003, 10-11.)

Edellä kuvatussa määritelmässä puhutaan sekä asiakkaan kanssa tehtävästä elämänhallinnan suunnittelusta että palvelujärjestelmän tuesta ja ohjauksesta. Kun näitä kahta näkökulmaa kuvataan vielä tarkemmin, palveluohjauksesta voidaan erottaa sekä asiakkaan kanssa työskentelyn menetelmä, yksilökohtainen palveluohjaus (case management) että palveluiden koordinointi (service coordination), joka edellyttää yhteyksien solmimista ja yhteistyötä. Yksilökohtainen palveluohjaus painottaa työskentelyä asiakkaan lähipiirin kanssa ja palveluiden koordinoitinäkökulma ottaa tarkemmin huomioon työskentelyn muiden viranomaisten kanssa, joilla on kosketuspintaa asiakkaan elämään. (Pietiläinen & Seppälä 2003, 83.)

Tähän tutkimukseen haastattelemani koulutukseen ohjaavat tahot toteuttavat kaikki palveluohjausta kukin omalla tavallaan, mutta toteuttaako erityisoppilaitos, johon he asiakkaitaan ohjaavat, itse omassa toiminnassaan palveluohjausta? Kun aikuiskoulutuksessa opiskelee erityistä tukea tarvitseva aikuinen, hänen opiskelunsa onnistumiseksi tarjottava erityisen tuen voidaan katsoa olevan ainakin osittain palveluohjausta. Opiskelijan kouluttaja ja opiskelijahuoltohenkilöstö miettivät yhteistyössä opiskelijan kanssa, mitä ovat ne tukitoimenpiteet, joita hän juuri siinä tilanteessa tarvitsee selvittääkseen opinnoista. Tuki voi olla esimerkiksi psykososiaalista tukea, kuten viikoittaisia ohjauskeskusteluja psykologin tai opintoneuvojan kanssa. Toisaalta opiskelijan tarvitsema tuki voi olla sellaista, jota oppilaitoksen oma henkilökunta ei pysty opiskelijalle tarjoamaan. Tällöin oppilaitoksen henkilökunta on opiskelijan tukena hankkimassa opiskelijalle hänen tarvitsemaansa tukipalvelua toisesta organisaatiosta. Erityisoppilaitoksen henkilökunnan roolina on siis toimia opiskelijan tukena myös opiskelijan asioihin liittyvässä laajemmassa, oppilaitoksen ulkopuolelle suuntautuvassa verkostotyössä.

Myös Hänninen (2007, 14, 23) nostaa teoksessaan esille molemmat tavat toteuttaa palveluohjausta. Palveluohjaajille tehdyssä tutkimuksessa palveluohjaajat kutsuivat itse toista työtapaa yksilökohtaiseksi palveluohjaukseksi (case management) ja toista moniammatilliseksi yhteistyöksi (service coordination). Yksilökohtaiseen palveluohjauk-

seen liittyy oleellisesti dialoginen kohtaaminen asiakkaan arjessa, jolloin palveluohjaaja on asiakkaan rinnalla kulkija, jopa puolestapuhuja. Moniammatillisena yhteistyönä tehtyyn palveluohjaukseen liittyy mm. asiakkaan sen hetkisen tilanteen kokonaiskartoitus palveluverkostossa ja tilanteen selkiyttäminen jonka jälkeen määritelty henkilö voi koordinoida asiakkaalle tulevat palvelut.

Palveluohjauksen ollessa tänä päivänä vakiintunut työmuoto Yhdysvaltain ohella myös muissa länsimaissa Tahan ja Campagna (2010, 271, 274, 276) ennustavat, että tulevana vuosina tullaan kiinnittämään enenevässä määrin huomiota palveluohjauksen vaikuttavuuteen. Vaikuttavuuden mittaamiseksi tullaan kehittämään erilaisia mittareita mm. kustannustehokkuuteen liittyen. Vaikuttavuuden konkreettinen mittaaminen antaa mahdollisuuden osoittaa palveluohjaajille, mikä on heidän tekemänsä työn arvo. Tahan ja Campagna arvioivat myös uusien asiakaskeskeisten palvelujen määrän nousevan ja lisäävän palveluohjaajien työn merkitystä heidän toimiessaan yhteistyössä sekä asiakaidensa että eri palveluntarjoajien kanssa, jotta asiakas saa eri palveluntuottajilta itsellensä kuuluvat palvelut (palveluiden koordinoitina-¹kökulman korostuminen).

Palveluohjauksen vaikuttavuuden mittaamisessa tulee huomioida, että vaikka palveluohjaus-termi ja palveluohjauksen käyttäminen työskentelymuotona on jo hyvin vakiintunutta Yhdysvalloissa ja muissa länsimaissa, Yhdysvalloissa käytetty palveluohjaus ei kuitenkaan sellaisenaan ole sovellettavissa eurooppalaiseen yhteiskuntaan. Euroopassa suhtaudutaankin skeptisemmin palveluohjauksen vaikuttavuuteen kuin Yhdysvalloissa. Burns ym. (2001, 631, 636) toteaaakin, että eurooppalaiset eivät ota palveluohjausta toteuttaessaan huomioon yhtä tiiviisti yhteisön vaikutusta ja voimavaroja kuin yhdysvaltalaiset. Toiseksi konteksti, missä erilaisia palveluohjausmuotoja (palveluiden koordinointi/yksilökohtainen palveluohjaus) toteutetaan vaikuttaa siihen, kuinka vaikuttavaa palveluohjaus on. Kulttuurisensitiivisyys ja paikallisuus on otettava huomioon palveluohjauksen vaikuttavuutta mitattaessa. Lisäksi on tärkeää huomata, että sama palvelu eri tilanteessa ja eri kontekstissa voi johtaa asiakkaiden kohdalla hyvinkin erilaisiin lopputuloksiin.

Burnsiin viitaten muun Euroopan tavoin myös Suomessa palveluohjauksen vaikuttavuudesta ei puhuta samoin äänenpainoin kuin Yhdysvalloissa. Sosiaalityössä yhteisön vaikutuksen ja voimavarojen hyödyntäminen asiakkaan tukemisessa on aluillaan. Vaikka yhteisönäkökulma ei ole vielä suomalaisessa palveluohjauksen vaikuttavuuskeskus-

telussa mielestäni kovin intensiivisesti läsnä, puhutaan Suomessa sitä vastoin ylipäättään vaikuttavuudesta ja eritoten *palvelujen* vaikuttavuudesta hyvinkin paljon. Taloudellinen taantuma ja Suomen ikärakenteen muutos (vanhusväestön lisääntyminen ja työikäisten sekä nuorempien ikäluokkien supistuminen) ovat johtaneet siihen, että hyvinvointivaltion malleja tuottaa palveluita on jouduttu tarkastelemaan hyvinkin kriittisesti. Valtiolla ja kunnilla ei ole enää ”löysää” rahaa, vaan palvelut täytyy tuottaa tehokkaasti ja laadukkaasti ja niiden täytyy olla vaikuttavia. Lopputuloksen täytyy olla tavalla tai toisella parempi kuin alkuasetelman, mistä lähdettiin liikkeelle.

Koulutukseen ohjaukseen liittyvän palveluohjauksen vaikuttavuutta voidaan arvioida samalla, kun arvioidaan koulutukseen ohjaavan organisaation tarjoamien palveluiden vaikuttavuuden arviointia. Palveluohjausta ja sen onnistumista voidaan arvioida mittareilla, joilla tutkitaan koulutuksen läpäisyprosentteja ja keskeyttämisistä. Jos opiskelija saa suoritettua opintonsa loppuun erityisoppilaitoksessa, palveluohjaus on ollut onnistunut, koska asiakas on saavuttanut koulutustavoitteensa. Samoin voidaan ajatella, että mitä pienempi on erityisoppilaitoksen aikuisopiskelijoiden negatiivinen keskeyttämisprosentti (opiskelijalla ei ole jatkosuunnitelmia, mitä hän keskeyttämisen jälkeen tekee), sitä paremmin koulutukseen ohjaavan tahon palveluohjaus on onnistunut: asiakas on ohjattu hänen tilanteeseensa sopivaan toimenpiteeseen.

5.2. Palveluohjaus palveluiden koordinoitina

Asiakkaan saamien palveluiden ja tukimuotojen koordinointi ja yhteensovittaminen (service coordination) tarkoittaa palveluiden tuottamista ja antamista asiakkaille niin, että tarvittavat asiat tehdään sopivassa järjestyksessä, eri palveluntuottajien tarjoamia mahdollisuuksia luovasti hyödyntäen ja päällekkäisyyksiä välttäen. Työntekijän näkökulmasta palveluiden aktiivinen ja määrätietoinen yhteensovittaminen on välttämätöntä omassa tehtävässä onnistumiselle. Mitä suuremmalla panoksella erilaiset itsenäisesti toimivat palveluiden tuottajat ovat asiakkaan palvelukokonaisuudessa mukana ja mitä enemmän näiden ratkaisut vaikuttavat toisiinsa, sitä tärkeämpää on palveluiden yhteensovittaminen. (Pietiläinen & Seppälä 2003, 15.)

Palveluiden koordinoitinäkökulmaa kuvataan myös palveluohjauksen välittäjämallissa (broker-malli), jossa palveluohjaaja toimii palvelutarpeen määrittäjänä ja palvelujen

koordinoijana. Palveluohjaajalla on paljon asiakkaita (n. 50 tai yli) eivätkä asiakassuhteet ole kovin tiiviitä. Lisäksi asiakkaan omaan osallistumiseen ei tässä mallissa kiinnitetä juuri huomiota. (Askey 2004, 13.) Välittäjämallin tavoitteena on yhdistää asiakas työntekijöiden verkostoon sekä varmistaa asiakkaalle tarkoituksenmukaisimmat palvelut kohtuullisessa ajassa sekä välttää palvelujen päällekkäisyys ja rajoitteet/esteet. Välittäjämallissa palveluohjaajalla ei ole valtuuksia hyväksyä laskuja palveluista, mutta sen sijaan palveluohjaaja tuottaa arvioinnin ja asiakassuunnitelman sekä joitakin välittäviä palveluita. Palveluohjaaja on pätevyydeltään sosiaalityöntekijä, palvelut ovat lyhytaikaisia ja ne päättyvät kun ongelmat on ratkaistu. (Perälä ym. 2004, liite 1.)

Koulutukseen ohjauksessa välittäjämalli ei ole käyttökelpoinen, koska asiakkaan omaan osallistumiseen ei kiinnitetä huomiota. Kun asiakasta ohjataan koulutukseen, täytyy nimenomaan kuunnella asiakkaan omia ajatuksia häntä kiinnostavasta ja hänelle soveltuvasta koulutuksesta. Koulutukseen ohjaaminen ei ole välttämättä myöskään kovin lyhytkestoista: usein asiakas tarvitsee pohdiskeluaikaa, onko hän valmis kouluttautumaan uuteen ammattiin ja sopiiko opiskelijaksi ryhtyminen hänen kokonaiselämäntilanteeseensa.

Palveluiden koordinointi -malleja ovat myös integroitu palveluohjausmalli ja yhteisöllinen malli (assertive community treatment, ACT) Kummallekin mallille on yhteistä palvelujen tuottaminen olemassa olevien tuottajien verkoston avulla ja pyrkimys ehkäistä ennalta asiakkaan tilanteen heikkeneminen. Tavoitteena on tarjota tukea koko palvelujärjestelmässä sekä eliminoida päällekkäisyys ja pirstoutuneisuus. Palvelut tuotetaan verkostomaisesti avopalveluina ja organisaatorakenne on poikkitieteellinen. Palveluohjaajan valtuudet on tasapainotettu poikkitieteellisten asiantuntijoiden käytön kautta ja palveluohjaajalla on rajatut valtuudet. Palveluohjaaja toteuttaa asiakkaan ohjaustehtävää ja on pätevyydeltään mieluiten sosiaalityöntekijä. Asiakkaita on vähemmän kuin muissa malleissa ja palveluohjaaja on vastuussa moniammatillisen työryhmän toiminnasta. Palvelut ovat usein pitkäkestoisia ja eri paikkoihin suuntautuvia, riippuen asiakkaan tilanteen kehittymisestä. (Perälä ym. 2004, liite 1; Askey 2004, 13-14.)

Integroitu ja yhteisöllinen palveluohjauksen toteutusmalli sopivat koulutukseen ohjaukseen välittäjämallia paremmin. Koulutukseen ohjauksen pyrkimyksenä on saada pysäytettyä asiakkaan tilanteen heikkeneminen. Lisäksi koulutukseen ohjauksessa toteutuu palveluiden tuottaminen verkostomaisesti, yhteisössä oppilaitoksen kanssa ja palvelui-

den tuottamisessa on poikkitieteellinen rakenne: oppilaitos edustaa kasvatustieteellistä tieteenalaa, kun taas koulutukseen ohjaava taho on monesti joko lääketieteellinen (kuntoutuslaitokset) tai yhteiskunta- tai hallintotieteellinen (TYP ja te-toimistot) taho.

Hangan (2006, 158) nostaa esille vielä intensiivisen palveluohjauksen (Intensive Case Management, ICM), jossa yhdistyy sekä palveluiden koordinointi että yksilökohtainen palveluohjaus. Kuten välittäjämallissa sekä integroidussa ja yhteisöllisessä mallissa, myös intensiivisessä palveluohjauksessa palveluohjausta tehdään moniammatillisena tiiminä, korostetaan saavutettuja tuloksia ja keskitytään entistä tarkemmin konkreettisiin toimenpiteisiin ja konkreettisen palveluohjausmallin kehittämiseen. Myöhemmin tässä työssä tarkemmin esiteltävä yksilökohtainen palveluohjaus näkyy intensiivisessä palveluohjauksessa niin, että intensiivisen palveluohjauksen mukaisesti toimivat palveluohjaajat pyrkivät työskentelemään asiakkaan kanssa hänen arkipäivän ympäristössään, olipa se sitten asiakkaan koti, työpaikka tai muu asiakkaan yhteisöön kuuluva paikka.

Seuraavalla sivulla olevaan taulukkoon on koottu vielä keskeiset piirteet kolmesta edellä esitellyistä palveluiden koordinointimalleista.

Taulukko 1. Palveluohjaukseen liittyviä palveluiden koordinointimalleja

Välittäjämalli (broker-malli)	Palveluohjaaja on palveluiden määrittäjä ja koordinoija	Ei kiinnitä huomiota asiakkaan omaan osallistumiseen	Palvelut ovat lyhytaikaisia	Yhdellä palveluohjaajalla on paljon asiakkaita → asiakassuhteet eivät ole tiiviitä
Integroitu palveluohjausmalli ja yksilöllinen malli (Assertive Community Treatment, ACT)	Palveluohjaaja toteuttaa asiakkaan ohjausta ja on vastuussa moniammatillisen työryhmän toiminnasta, tavoitteena asiakkaan tilanteen ennalta ehkäiseminen	Asiakkaan osallistuminen on tiiviimpää kuin välittäjämallissa	Palvelut ovat avopalveluita, pitkäkestoisia ja eri paikkoihin suuntautuvia	Yhdellä palveluohjaajalla on vähemmän asiakkaita kuin esim. välittäjämallissa
Intensiivinen palveluohjaus (Intensive Case Management, ICT)	Palveluohjaajan työssä keskeistä on palveluohjauksen tulosten korostaminen ja konkreettiset toimenpiteet	Asiakkaan osallistuminen on tiivistä, koska palveluohjaaja työskentelee asiakkaan kanssa arkipäivän ympäristössä	Palveluohjausta toteutetaan moniammatillisena tiiminä ja se suuntautuu tarvittaessa moniin eri paikkoihin	Tiivis asiakastyöskentely → yhdellä palveluohjaajalla ei ole paljon asiakkaita

Mielenkiintoisen näkökulman palveluiden koordinointi –tyyppiseen palveluohjaukseen tuo Aminin ja Owenin (2006, 161-163) esittelemä Yhdysvaltain terveydenhuollossa käytetty työpari ”hospitalist” ja case manager. Työparissa hospitalist on terveydenhuollossa johtava virkamies, joka on kiinnostunut parantamaan rakenteita, joissa asiakkaita terveydenhuollossa hoidetaan. Hospitalistin roolina on siis luoda sellaiset hallinnolliset ja rakenteelliset puitteet, jotka mahdollistavat muille terveydenhuollon toimijoille, mm. palveluohjaajille, hyvät puitteet tehdä omaa työtään. Hospitalistin johtama moniammatillisessa tiimissä toteutettu palveluohjaus on lisännyt myös asiakastyytyväisyyttä sekä ajantasaista tietojenvaihtoa ja yhteydenpitoa eri ammatillisten toimijoiden kesken.

Aminin ja Owenin ajatuksen pohjalta voi miettiä, pystyisikö samanlaista palveluiden koordinoinnin toteuttamismallia soveltamaan myös suomalaiseen palveluohjaukseen. Jos ajatellaan hallinnollisia puitteita ja rakenteita, jotka mahdollistaisivat tehokkaan koulutukseen ohjauksen ja siihen liittyen mahdollisuuden kokeilla uudenlaisia koulutukseen ohjausmalleja, nykyisen lainsäädännön ja esimerkiksi oppilaitosten sekä työvoimahallinnon byrokraattisen hallintorakenteen vuoksi se on todella haasteellista. Tämäntyyppinen toiminta lienee mahdollista lähinnä projektirahoituksella, jossa tavoitteena on pilotoida ennakkoluulottomasti uudenlaisia käytäntöjä. Lisäksi pilotointi edellyttäisi lainsäätäjän antamaa poikkeuslupaa, jolloin on mahdollista toimia eri tavoin mitä laki edellyttäisi. Jos leikitellään tällainen hospitalist-case manager –työparitoiminta olisi mahdollista, mitä hyötyä siitä sitten olisi? Todennäköisesti toiminta helpottaisi oleellisesti sosiaalityöntekijän ja muiden palveluohjausta tekevien perustyötä. Turha byrokraatia ja asioiden jähmeä käsittely monella eri toimivalta-asteella vähenisi, jolloin asioiden käsittely nopeutuu ja muuttuu asiakasystävällisemmäksi.

Koska palveluohjauksen palveluiden koordinointi -näkökulma painottaa viranomaisyhteistyötä asiakkaan asioiden eteenpäin viemiseksi, palveluohjausta tarkasteltaessa on syytä tarkastella myös verkostonäkökulmaa. Verkoston toimijoiden väliset suhteet voivat sisältää asiakkaiden, tiedon, palveluiden tai muiden resurssien vaihtoa. Verkoston rakenne muuttuu aina sen mukaan, miten toiminnan kohde tai tavoite muuttuu. Verkosto on prosessi, jossa rakennetaan yhteyksiä ja viedään toimintaa eteenpäin. Jotta verkostoa ja sen tarjoamia mahdollisuuksia voidaan käyttää palveluohjauksessa tehokkaasti hyväksi, edellyttää se oman ydinosamisen tunnistamista ja yhdistämistä muiden verkostoon osallistuvien tahojen ydinosamiseen. (Pietiläinen & Seppälä, 2003, 83-84.) Asiakaslähtöinen työote edellyttää verkostoa, joustavuutta ja rajojen ylityksiä, sillä muutoin asiakkaan palveluprosessin seuraaminen ja elämän kokonaisuuden huomioiminen ei ole mahdollista (Isoherranen 2005, 32).

Verkostomalli sopii erilaisten sosiaalisten tavoitteiden toimeenpanoon, jossa käsiteltävät kysymykset ovat niin monisyisiä ja laajoja, että yksittäinen viranomainen yhden sektorin sisällä ei pysty näkemään toimeenpantavan asian syy-seuraussuhteita riittävän selvästi ja monipuolisesti. Näissä tilanteissa päätöksenteko tulee koordinoida joko horisontaalisesti (verkosto-ohjaus) tai hierarkisesti (säädosohjaus), jotta viranomaiset eivät tee toisistaan tietämättä ristiriitaisia ratkaisuja, jotka vain vaikeuttavat asiakkaan ongelmia.

(Uusikylä 1994, 22.) Päätöksenteon koordinointi on keskeisessä roolissa koulutukseen ohjaukseen liittyvässä palveluohjauksessa. Esimerkiksi työvoimahallinnossa pitää huomioida, ettei tehdä lain sallimissa puitteissa päätöksiä, jotka vaikeuttavat opiskelua ja vastaavasti oppilaitoksessa tulee ottaa huomioon, miten heidän tekemänsä päätökset vaikuttavat muun muassa siihen, millaista rahoitusta opiskelijalla on mahdollista saada opintojensa ajaksi. Jotta voidaan toimia puolin ja toisin asiakaskeskeisesti ja asiakkaan parhaaksi, se edellyttää tiivistä verkostoyhteistä organisaatioiden kesken, toisen organisaation toimintatapojen ja myös lainsäädännön tuntemista.

5.3. Yksilökohtainen palveluohjaus – asiakkaan ja palveluohjaajan kumppanuus

Yksilökohtainen palveluohjaus (case management) liittyy yksittäiseen asiakkaaseen ja kuvaa ensisijaisesti *asiakastason* interventiota (Pietiläinen & Seppälä 2003, 11). Yksilökohtaisen palveluohjauksen keskeiset lähtökohdat ovat asiakaskeskeisyys, yksilöllisyys, tarvelähtöisyys, asiakas-työntekijä -suhteen jatkuvuus ja asiakkaan osallistumismahdollisuudet. Yksilökohtainen palveluohjaus lähtee liikkeelle yksilöllisten tarpeiden kartoittamisesta, jonka jälkeen palveluohjaaja kokoaa yhdessä asiakkaan kanssa hänen tarpeitaan vastaavan palvelukokonaisuuden. Keskeistä tässä prosessissa on palvelujen keskitetty ja vastuullinen koordinointi sekä jatkuva seuranta yhdessä palvelun käyttäjän kanssa. (Ala-Nikkola & Valokivi 1997, 21-22.) Palveluohjaajalla tulee olla dialoginen työote, jotta hän saa yhdisteltyä eri tahojen näkemyksiä asiakkaan tilanteesta, mutta myös tiivis yhteistyö asiakkaan kanssa sekä perillä asiakkaan ja hänen läheistensä kokemuksista asiakassuhteen edistyessä. (Mönkkönen 2007, 137.)

Ala-Nikkolan ja Valokiven määritelmä viittaa palvelujen keskitetyllä koordinoinnilla palveluiden koordinointi –tyyppiseen palveluohjaukseen. Aiemmassa luvussa esitellystä palveluiden koordinoinnista Ala-Nikkolan ja Valokiven määritelmä erottuu kuitenkin sillä, että he korostavat palveluiden koordinoinnin rinnalla myös asiakkaan aktiivista osallistumista sekä palvelukokonaisuuden kokoamiseen että palveluiden jatkuvaan seurantaan.

Samoin kuin Ala-Nikkola ja Valokivi, myös Rapp & Goscha puhuvat yksilöllisestä ja toisaalta tiiminä tapahtuvasta palveluohjauksesta. Yksittäisen palveluohjaajan käyttö on ajankäytöllisesti tehokkaampaa, palveluohjaaja saa luotua asiakkaaseen luottamukselli-

semman suhteen yhden henkilön työskennellessä asiakkaan kanssa intensiivisesti ja palveluohjaajan tehtävästä on selvempi kuva. Toisaalta moniammatillisena tiiminä tapahtuva palveluohjaus vähentää yksittäisen palveluohjaajan työtaakkaa, vahvistaa ohjauksen jatkuvuutta, lisää asiakkaan tunnettuutta (useampi henkilö tietää ja tuntee asiakkaan ja tämän tarpeet) sekä mahdollistaa luovemman palveluiden suunnittelun. Rapp & Goscha toteavat, että molemmilla malleilla saadaan hyviä tuloksia aikaan, mutta yksittäinenkin palveluohjaaja tarvitsee tiimiä taustatueksi ja suunnittelemaan asiakkaan palveluita. (Rapp & Goscha 2004, 323-325.)

Vaikka yksilökohtaisesta palveluohjauksesta puhuttaessa painotus on vahvasti yksilökohtaisessa asiakastyössä, palveluohjaaja tarvitsee työskentelylleen tiimensä tai työyhteisönsä tuen. Palveluohjaaja ei voi työskennellä asiakkaan kanssa pelkästään kahdenkeskisessä asiakas-työntekijäsuhteessa, vaan tavalla tai toisella työskentelysuhteeseen vaikuttavat verkostot, joissa työntekijä ja asiakas toimivat. Toisin kuin palveluiden koordinoinnissa, yksilökohtaisessa palveluohjauksessa tämä työntekijän tekemä verkostotyö ei ole kuitenkaan työskentelyn keskiössä, vaan pääpaino on henkilökohtaisessa asiakastyössä. Moniammatillisena tiiminä tehtävä palveluohjaus on myös siinä mielessä hyvä, että nykyisessä postmodernissa maailmassa henkilöstön vaihtuvuus organisaatioissa ja eri työtehtävissä on suuri. Näin ollen on hyvä, että varsinkin yksilökohtaista palveluohjausta tehtäessä organisaatiossa on useampi työntekijä perillä siitä, mitä tietyn asiakkaan kanssa on suunniteltu tehtäväksi: palveluohjausjärjestelmä ei ole tällöin liian haavoittuva ja koulutukseen ohjaukseen liittyen asiakkaan kanssa muistetaan tehdä esimerkiksi hakemukset ajoissa, vaikka työntekijä vaihtuisikin..

Kun palveluiden koordinointi -näkökulma painottaa sosiaalityön verkostomaista luonnetta, yksilökohtaiseen palveluohjaukseen voidaan liittää ajatus sosiaalityöstä työntekijän ja asiakkaan välisenä kumppanuussuhteena. Tällöin sosiaalityöntekijä ja asiakas toimivat rinnakkain ja asiakkaan elämää ja ongelmatilanteita sekä mahdollisia muutostarpeita ja tavoitteita jäsennetään yhdessä. Asiakkaan ja sosiaalityöntekijän roolit eivät ole myöskään hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. Kumppanuussuhteeseen perustuvassa sosiaalityössä asiantuntijuus on horisontaalista, jolloin sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa kummallakaan ei ole lähtökohtaisesti sellaista asiantuntijuutta, joka ylittäisi toisen osapuolen asiantuntijuuden. Sosiaalityöntekijä ei ole siis suhteen ainoa asiantuntija, vaan myös asiakkaalla on monenlaista asioiden tuntemusta. (Juhila 2006, 103-104.)

Horisontaalisuus tarkoittaa kumppanuussuhteessa samalle tasolle asettumista ja toinen toistensa kuulemista. Horisontaalinen asiantuntijuus on vastakohta vertikaaliselle asiantuntijuudelle, joka puolestaan liittyy tiiviisti sosiaalityön määrittelemiseen kontrolli- ja liittämissuhteena. Asiakas on horisontaalisessa asiantuntijuudessa kumppani, jonka kanssa yhdessä tarkastellaan hänen elämäänsä ja tekojaan. Työntekijä ei voi onnistua työssään, mikäli asiakas ei lähde aktiivisesti mukaan asioiden työstämiseen ja tuo työstämisen avuksi omia tietojaan. (mt., 137-138.) Koulutukseen ohjauksessa asiantuntijuuden tulee olla ainakin osittain horisontaalista. Asiakkaan pitää olla koulutuksesta itse kiinnostunut ja osoittaa motivaatiota opiskeluun. Jos koulutukseen hakeutuminen on työntekijävetoista eikä omaehtoista, asiakas voi kyllä päästä opiskelemaan ja aloittaa koulutuksen, mutta on hyvin todennäköistä, että asiakas ei sitoudu koulutukseen ja sen seurauksena opiskelussa tulee ongelmia ja koulutus keskeytyy.

Kumppanuussuhdemallissa sosiaalityöntekijän rooli on hyvin pitkälti samanlainen sen suhteen, miten Sauli Suominen (2010, 18) määrittelee palveluohjaajan roolin. Suominen nostaa esille asiakkaan ja palveluohjaajan välisen *luottamuksen*. Asiakkaan ja palveluohjaajan välille tulisi rakentua suhde, jossa asiakkaan koko elämäntilanne on läsnä, eikä vain asiakkaan ongelma, jonka vuoksi hän asiakkuuteen tullut. Asiakkaan ja palveluohjaajan välisen suhteen kautta mietitään yhdessä, miten asiakkaan itsenäistä elämää ja pitkäaikaisia tavoitteita voisi tukea. Kummallakaan ei ole asiakkaan tilanteeseen valmista ratkaisua, vaan etenemisvaihtoehtojen tutkiskelu tapahtuu yhdessä.

Kuten jo aiemmin mainitsin, yksilökohtaisessa palveluohjauksessakin palvelut ja niiden koordinointi ovat läsnä, mutta eivät pääroolissa. Samoin ajattelee myös Suominen, joka painottaa asiakkaan itsenäisen elämän vahvistumista, ei niinkään hänelle järjestyneitä erilaisia palveluita, joita palveluohjaaja on ”koordinoinut”. Palveluohjaaja tietää, miten asioissa tulee edetä, mutta palvelut ovat ikään kuin sivuroolissa, ne mahdollistavat tai tukevat itsenäisen elämän toteutumista. Palveluohjaaja ei toimi ilman asiakkaan toimeksiantoa ja myötävaikutusta, vaan asiakas on keskeinen toimija ja palveluohjaajan rooli on olla *toiminnan mahdollistajana*. Asiakkaan elämäntilanteen ja hänen elämismaailmansa tunteminen auttaa palveluohjaajaa löytämään yksittäisen asiakkaan itsenäisyyttä vahvistavia tukimuotoja. (Suominen 2010, 18.) Jos toiminnan tavoitteena on asiakkaan voimaantuminen, näkökulma palveluohjaukseen on yksilökohtaisen palveluohjauksen kaltainen. Jos taas tavoitteena on asiakkaan aktivoiminen ja esimerkiksi työllistymis-

mahdollisuuksien parantaminen, näkökulma on enemmän palveluiden koordinoinnissa. Yksilökohtainen palveluohjaus kiinnittää huomiota ennen kaikkea yksilössä itsessään tapahtuviin muutoksiin, kun taas palveluiden koordinoinnin näkökulma kiinnittää huomiota myös siihen, miten yksilön aktivoiminen hyödyttää myös yhteiskuntaa.

Yksilökohtaisessa palveluohjauksessa nousee palveluiden koordinointi -näkökulmaa selkeämmin esille asiakkaan lähiverkoston tärkeys. Rapp & Goscha (2004, 323) toteavat, että palveluohjaajan ensisijainen yhteistyökumppani palveluohjausta toteutettaessa on asiakkaan lähiverkosto, ei pelkästään asiakkaan kanssa työskentelevä viranomaisverkosto. Palveluohjaaja tekee työtä asiakkaan arkipäivässä ja pyrkii löytämään ratkaisuja asiakkaan ongelmiin lähiverkostoa hyödyntämällä. Myös Mönkkönen (2007, 139) toteaa, että ”Ammattilaisten ei tule rakentaa vain viranomaisverkostoja asiakkaiden tueksi, vaan heillä on oltava taitoa hyödyntää myös asiakkaan luonnollista verkostoa, esim. omaisia ja vertaistukijoita sekä vapaaehtoistyöntekijöitä.”

Yksilökohtainen palveluohjausajattelu korostaa erityisesti vastuun jatkuvuutta palvelujen järjestämisen jälkeen. Jatkuvuus tekee siitä prosessin, jossa sama henkilö on vastuussa palveluohjauksesta ja asiakkaan palvelupaketista koko prosessin ajan. (Ala-Nikkola & Valokivi 1997, 25-26.) Koko palveluohjausprosessista ja palvelupaketista vastuussa oleminen edellyttää työntekijältä korkeaa ammattitaitoa ja asiantuntemusta, oikea-aikaista toimintaa ja rohkeutta puuttua asioihin, luotettavuutta ja avoimuutta, eettisesti ja moraalisesti kestäviä ratkaisuja, yksityisyyden ja yksilöllisyyden kunnioittamista, päätöksiä tarvittavista tukitoimista ja palveluista, yhteistyö- ja vastuunottokykyä sekä kustannustietoisuutta. (Rousu 1999, 21, 42.)

Yksilökohtaisen palveluohjauksen vaatimus, että sitä toteuttaisi koko prosessin ajan sama henkilö, on haasteellinen ja riippuu paljon yksilökohtaista palveluohjausta toteuttavasta organisaatiosta ja sen toimintatavoista, voidaanko toimia vaatimuksen mukaisesti. Haastattelemistani koulutukseen ohjaavista tahoista opiskelijan asiakassuhde esimerkiksi mielenterveystoimistoon säilyy tarvittaessa koko koulutuksen ajan (sama henkilö pystyy toteuttamaan yksilökohtaista palveluohjausta pitkäkestoisesti), kun taas asiakassuhde te-toimiston kanssa päättyy te-toimiston asiakkaan siirtyessä opiskelijaksi (pitkäkestoinen, saman henkilön toteuttama yksilökohtainen palveluohjaus ei ole mahdollista). Poikkeuksena asiakassuhteen jatkumisesta ovat jo aiemmin mainitsemani työvoimapolitiittiset koulutukset.

Uusikylän verkostomallin esittelin aiemmin tässä työssä. Uusikylän professionaalisessa toimeenpanomallissa toimeenpanorakenne on puolestaan hajautettu ja toimeenpanijalla on suuret valtuudet määritellä toimeenpanovallan sisältöjä. Toimivalta on suurta silloin, kun toimeenpanijalla on valtuudet käyttää tarveharkintaa tai jokin erityinen ammatillisesta taustasta tai erityisasiantuntemuksesta johtuva piirre, joka antaa hänelle erityisosaamista tilannemäärittelyn suhteen. Professionaalinen toimeenpanomalli takaa lisäksi yksilöllisen, asiakastapausten perusteella tapahtuvan päätöksenteon. (Uusikylä 1994, 21-22.) Professionaalinen toimeenpanovalta painottaa tarveharkintavaltuuksia sekä toimeenpanijan erityisasiantuntemusta suhteessa asiakkaaseen, jolloin työntekijän ja asiakkaan suhde ei ole yksilökohtaisen palveluohjauksen mukaisesti tasaveroinen. Toisaalta kyseinen malli ottaa huomioon asiakastapausten yksilöllisyyden päätöksenteon perusteena, joka taas viittaa yksilökohtaisen palveluohjauksen tyyppiseen työskentelyyn.

6 Tulokset

6.1. Ohjaavien tahojen asiakkaat – millaisia he ovat?

Selvitin ensin haastateltaviltani, millainen on heidän asiakaskuntansa, ja millaiset tekijät vaikuttavat siihen, että osaa asiakkaista lähdetään ohjaamaan koulutuksen suuntaan. Mielenterveystoimistojen asiakkaina on vaikeista ja pitkäaikaisista mielenterveysongelmista kärsiviä henkilöitä, joiden ikäjakauma kattaa koko aikuisiän. Yleisimmät diagnoosit ovat skitsofrenia, keskivaikea tai vakava masennus, epävaka persoonallisuus tai 2-suuntainen mielialahäiriö. Aiemmin mielenterveystoimistojen asiakkaina saattoi olla myös lievimistä mielenterveysongelmista kärsiviä asiakkaita, mutta tänä päivänä heitä ei enää mielenterveystoimistojen asiakkaina ole hoitotakuukriteereiden vuoksi. Esimerkiksi Oulun kaupungin mielenterveyspalveluissa noudatetaan erikoissairaanhoidon hoitoon pääsyn hoitotakuukriteereitä, joiden mukaisesti muun muassa lievää masennusta sairastavat eivät kuulu mielenterveyspalveluiden piiriin, vaan heidät ohjataan mielenterveyspalveluiden avopalveluihin. Mielenterveystoimistoihin on Oulussa alueesta riippuen 6-12 kuukauden lähetejono, joka johtaa helposti siihen, että tilanteet vaikeutuvat ihmisten jonottaessa hoitoon pääsyä. Haastateltavien mukaan asiakaskunnan nuorentuminen on selkeästi havaittavissa: iso osa uusista asiakkaista on iältään hieman alle tai yli 30-vuotiaita.

Joensuussa ennaltaehkäisevää ja kuntouttavaa mielenterveystyötä tekevä Kotikartanoyhdistyksen asiakaskunta koostuu vaikeasti työllistyvistä mielenterveyskuntoutujista, kuntouttavaan työtoimintaan osallistuvista sekä työhallinnon kautta muun muassa työkokeiluun osallistuvista henkilöistä. Myös Kotikartanoyhdistyksen asiakkaiden ikähaitari on laaja, n. 25 – 60 -vuotiaita. Pitkäaikaistyöttömyys, päihde- ja mielenterveysongelmat, vaikeudet arjen hallinnassa sekä oppimisvaikeudet ovat asiakaskuntaa yhdistäviä tekijöitä, ja osa asiakkaista on pysyvästi osatyökykyisiä. Erityisesti Kotikartanoyhdistyksessä tuotiin esille viime vuosina yleistynyt nuorten mielenterveyskuntoutujien eriasainen masennusproblematiikka, joka on aiheuttanut sen, että on syrjäydytty työelämästä ”eikä olla päästy kiinni oikein mihinkään”. Myös kaksoisdiagnooseja (asiakkaalla on sekä päihde- että mielenterveysongelma) on paljon. Kotikartanoyhdistys toi myös esille

asiakkaiden toimenpiteiden ketjuttamisen: asiakas ei voi olla kovin pitkään yhdessä toimenpiteessä, vaan tietyn ajan kuluessa pitää siirtyä eri paikkaan ja eri toimenpiteeseen. Tämä ketjuttaminen ei palvele asiakkaan kokonais kuntoutumista, sillä joillakin asiakkailla on sellainen problematiikka ja kuntoutustarve, että se edellyttäisi pitempää toimenpidejaksoa yhdessä paikassa. Kuten haastateltavani sanoi, ”Asiakkaiden tuen tarve on niin suuri, ettei voi ajatellakaan, että puolessa vuodessa kuntoutuisi työelämään”.

Mielenterveystoimistojen ja Kotikartanon asiakasprofiileissa nähdään postmodernille tyypillistä pirstaloitumista, mutta myös Lyotardin näkemykseen jaettujen arvojen puutteesta ja epäuskoa metanarratiiveja kohtaan. Elämän pirstaleisuus tulee ilmi siinä, että nuoret ajalehtivät virran mukana eivätkä ole päässeet kiinnittymään mihinkään. Ajelehtiminen ja kiinnittymättömyys voivat olla seurausta myös arvotyhjiöstä: kun ei ole enää kaikille yhteisiä jaettuja arvoja ja suuria kertomuksia, narratiiveja, nuorilla on todella haasteellista rakentaa omaa arvopohjaansa ja tehdä oikeita valintoja. Postmodernismi antaa ihmiselle vapauden moraaliseen valintaan ja vastuun omiin tekoihin, mutta samalla se ottaa ihmisiltä pois yleisen ohjenuoran tarjoaman turvan. Samoin Lyotardin esiinnostama yksilöllistyminen heijastuu nuorten ajelehtimisesta. Kun ei kiinnitytä mihinkään, erillistytään yhteisöllisistä rakenteista ja ennen niin varmoista kiinnikkeistä.

Työ- ja elinkeinotoimistoista haastattelin ammatinvalintapsykologeja ja koulutus- ja ammattitietopalvelun työntekijöitä. Sekä ammatinvalintapsykologien että koulutus- ja ammattitietopalvelun asiakkaista suurin osa on te-toimiston työnhakija-asiakkaita ja vain pieni osa joko työssä olevia, koululaisia tai opiskelijoita. Työnhakija-asiakkaista osa on ammattitaitoaan kehittäviä ja täydentäviä, osa tarvitsee ammatillista perusosaamista ja osa tarvitsee työelämäosaamista ja -valmiuksia. Ammatinvalintapsykologeille ohjautuu pääsääntöisesti suurin osa niistä asiakkaista, jotka haluavat koulutuksen kautta työelämään. Naisia asiakkaista on noin 80 prosenttia ja heissä on sekä niitä, jotka miettivät alan vaihtoa siksi, etteivät ole tyytyväisiä ensimmäiseen koulutukseensa ja niitä, joilla on terveydelliset syitä tai työttömyyttä.

Parin viimeisen vuoden aikana ammatinvalintapsykologien asiakaskunnassa on erityisesti Oulun seudulla korostunut niiden asiakkaiden määrä, joilla on pitkä työura takanaan, mutta ei ammatillista koulutusta ja ovat tulleet irtisanotuiksi pitkäaikaisesta työpaikastaan. Heille työn ja koulutuksen hakeminen on täysin uusi tilanne. Toisaalta asia-

kaskunnassa on myös niitä, jotka ovat saaneet jäädä yt-neuvottelujen jälkeen työpaikoille ja ovat uupuneet, kun ovat joutuneet tekemään sekä omat että osan irtisanottujen töistä. Pitkäaikaistyöttömiä ohjataan Oulun seudulla tällä hetkellä projekteihin ja muihin aktiivitoimenpiteisiin, joten heitä ei ammatinvalintapsykologien asiakkaina juurikaan ole; ammatinvalinnanohjauksessa on siirrytty enemmän ennaltaehkäisyyn, jolloin pyritään palvelemaan työelämässä vielä olevia ja vasta työttömiksi jääneitä. Koulutus- ja ammattitietopalvelussa 25 – 40 -vuotiaat on suurin asiakasryhmä ja yleensä asiakkaat ovat olleet pitkään työelämässä ja joutuvat sitten esimerkiksi työttömyyden tai terveydellisten syiden vuoksi miettimään uutta ammattia. Suurella osalla koulutus- ja ammattitietopalvelun asiakkaista on suoritettuna jokin ammatillinen koulutus ja he ovat kiinnostuneet joko uudelleen koulutuksesta tai täydennyskoulutuksista.

Te-toimiston asiakaskunnasta ne, jotka ovat pitkään olleet työelämässä ja jäävät nyt työttömiksi, joutuvat kohtaamaan postmodernin yhteiskunnan haasteet eri näkökulmasta kuin työssä ollessaan. Kuten haastatteluista kävi ilmi, heillä ei ole tarvinnut aiemmin juuri hakea työtä ja koulutusta, mutta nyt he joutuvat sitä tekemään ja tilanteessa, jossa kaikin tavoin yksilön tulee itse hallita asioita enemmän ja päättää itsenäisemmin, mitä suuntaa kohti lähtee kulkemaan. Viitekehityksessä viittasin Eräsaaren näkemykseen ammattimaailman ja perinteisen suomalaisen, turvallisen hyvinvointivaltion monimutkaisuudesta. Yhteiskunnan toimimisessa mukana oleville, vasta työttömäksi jääneille tai vielä työelämässä oleville, kuormittavan työtaakan kanssa kamppaileville tarkoituksenmukaisimman ja itseä eniten kiinnostavimman jatkopolun löytäminen teettää töitä. Jos tämä on haasteellista heille, voidaan vain kuvitella, kuinka haasteellista se henkilöille, joilla syrjäytymiskierre on jo lähtenyt liikkeelle.

Oulun työvoimanpalvelukeskuksessa (TYP) on pari vuotta sitten tehty asiakasprofiili, jossa haettiin TYPin tyypillistä asiakasta. Asiakasprofiilin perusteella se muotoutui noin 40-vuotiaaksi eronneeksi tai yksinäiseksi mieshenkilöksi, jonka koulutus tai ammattitaito oli vanhentunut tai hänellä ei ollut mitään ammatillista koulutusta. Lisäksi hänellä oli todennäköisesti päihde- tai mielenterveysongelmia tai oppimisvaikeuksia. Asiakasprofiili tosin tehtiin ennen muutosta, jonka jälkeen alettiin kiinnittää enemmän huomiota siihen, että TYPin asiakkaiden todellisen toimintakyvyn pitäisi olla parempi kuin aiemmin TYPin asiakkuudessa olleiden. Koska TYPin toiminta on tänä päivänä enemmänkin toimenpidekeskustyyppistä toimintaa, myös asiakasprofiili on tuohon aiempaan profiili-

liin verrattuna nuorentunut ja kun toimintakyvyn tulee olla parempi, pitkiä sairausloma ja työkyvyttömyysaikoja ei ole yhtä paljon kuin aiemmin TYPin asiakkuusjakson aikana.

Kuten mielenterveystoimistojen kohdalla, myös TYPin asiakkuuksissa nuorten osuus on kasvanut ja tyypillistä on, että nuorilla on takanaan useita keskeytyneitä koulutuksia ja elämänhallinnan ongelmia. Vanhempien asiakkaiden taustalla näkyy edelleen postmodernismille tyypillinen työhistorian pirstaleisuus ja lyhyys. Toisaalta taas monen asiakkaan kohdalla on niinkin, että TYPin asiakkuudessa ollessaan he kuntoutuvat jopa avoimille työmarkkinoille, koska TYPissä heidän tilanteeseensa on aikaa paneutua ja työtä tehdään moniammatillisesti. Miesten osuus TYPin asiakkaista on n. 70 % ja heidän ongelmansa ovat monesti syvempiä kuin naisasiakkaiden: miehet ovat ajautuneet elämänhallintansa kanssa suurempiin vaikeuksiin kuin naiset ja toisaalta naisilla on monesti enemmän koulutus- ja työhistoriaa kuin miehillä.

TYPin asiakkuudessa henkilön elämäntilannetta katsotaan muustakin kuin pelkästään työhallinnon näkökulmasta ja otetaan huomioon esimerkiksi sosiaalinen tilanne, psyykinen ja fyysinen jaksaminen, asuminen ja oppimiseen liittyvät mahdolliset ongelmat. Oletuksena on, että TYPin asiakkaat hyötyvät TYPin tarjoamasta moniammatillisesta tuesta. Tärkeää on, että henkilöllä itsellään on halua ja motivaatiota TYPin tarjoamiin palveluihin, sillä ilman asiakkaan omaa tahtotilaa erilaisilla TYPin tarjoamilla toimenpiteillä ja moniammatillisella tuella ei ole vaikuttavuutta.

TYPin asiakkuuksissa ja tavassa toimia näkyy Julkusen korostama sosiaalipolitiikan aktiivisuus, josta kirjoitin viitekehyksessä. Aktivointitavoite lienee vaikuttanut myös siihen, että asiakkaiden toimintakyvyn tulee olla aiempaa parempi; liian huonokuntoinen asiakas ei ole vielä valmis tavoitteellisiin aktivointitoimenpiteisiin. Aktivointitoimenpiteissä tulee esille myös postmodernismiin kuuluva yksilön vastuu. Asiakkaalla täytyy olla omaa halua ja motivaatiota toimenpiteisiin ja hänen pitää sitoutua työskentelemään itse aktiivisesti oman tilanteensa parantamiseksi. Asiakas ei ole objekti, vaan teoistaan ja päätöksistään vastuun ottava subjekti. TYPin työskentelytavassa on nähtävissä palveluohjauksellinen työote. Asiakkaan elämäntilanteeseen paneudutaan laajasti monesta eri näkökulmasta ja palveluohjausta toteutetaan ennen kaikkea palveluiden koordinoituna, jolloin TYP toimii yhteistyössä eri palveluntarjoajien kanssa ja asiakasta ohjataan hänelle kuuluviin palveluihin ja toimenpiteisiin.

Kuntoutustoimijoista haastattelin Verven kuntoutusohjaajaa ja -suunnittelijaa sekä Oulun yliopistollisen sairaalan kuntoutustutkimuspoliklinikan kuntoutusneuvoja. Verven työurapalveluissa asiakkaina ovat henkilöt, jotka tarvitsevat työllistymisen ohjausta terveydellisistä syistä ja ovat olleet pitkään poissa työelämästä. Työelämästä syrjäytyminen on asiakkaille hyvin tyypillistä ja varsinkin miesasiakkailta korostuu myös päihdeongelmat. 1990-luvun laman aikana työttömäksi jääneillä ei ole enää nykypäivän työelämässä vaadittavaa osaamista ja pitkään jatkunut työttömyys on omalta osaltaan vaikuttanut fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen. Työurapalveluiden asiakkaista noin puolella on lisäksi jonkin asteisia mielenterveysongelmia.

Kuntoutustutkimusyksikön asiakkaat tulevat sekä OYSin osastoilta, työterveyshuollosta että terveysasemilta. Tyypillisin asiakastyyppejä ovat tuki- ja liikuntaelinsairas asiakas, mutta myös kuntoutustutkimusyksikössä on viime aikoina lisääntynyt nuorten asiakkaiden määrä. Kuntoutusneuvojen mukaan heilläkin on alkanut näkymään syrjäytyneet nuoret ja heidän problematiikkansa. Osa kuntoutustutkimusyksikön asiakkaista on lyhytkestoisia konsultaatioasiakkaita, joiden kohdalla selvitetään ylipäättään ammatillisen kuntoutuksen mahdollisuuksia. Iso osa asiakkaista on 40 – 50 -vuotiaita, mutta OYSin sisäisten erityisalojen konsultaatiopyynnot koskevat huomattavasti nuorempia, alle 30-vuotiaita asiakkaita.

Erityisesti Verven haastatteluissa käy ilmi, miten 1990-luvulla tapahtunut suomalaisen hyvinvointivaltion muutos näkyy heidän aikuisissa asiakkaissaan. 1990-luvun alkupuolella työttömäksi jääneet eivät ehtineet kokea työelämässä 1990-luvun puolivälissä tapahtunutta tietoyhteiskunnan läpimurtoa. Laman lisäksi tietoyhteiskunnallisten valmiuksien puuttuminen heikensi työttömien työllistymismahdollisuuksia, joten pitkäaikaistyöttömyys lisääntyi ja on osalla Verven asiakkaista jatkunut näihin päiviin saakka. Kuten Verven kuntoutustyöntekijät totesivat, pitkäaikaistyöttömyys on vaikuttanut asiakkaiden psyykkiseen jaksamiseen ja tuonut mukanaan mielenterveysongelmia, mutta voidaan myös kysyä, kuinka paljon mielenterveysongelmien syntymiseen vaikutti se, että myös suomalaisen sosiaalityön rooli muuttui 1990-luvulla. Työttömyyden kasvaessa nopeasti sosiaalitoimistojen asiakasmäärät kasvoivat ja pääpaino oli toimeentulotuen asioivissa asiakkaissa. Kun sosiaalityöntekijöiden voimavarat ja työnkuva keskittyi asiakkaiden perustoimeentulon turvaamiseen, ennaltaehkäisevän ja voimaannuttavan sosiaalityön tekemiselle ei jäänyt aikaa.

Kaikkien haastattelemini tahojen asiakkuuksissa näkyy Beckin ajatus siitä, että post-modernissa yhteiskunnassa ihmisten on kohdattava koko ajan keskenään ristiriitaisia globaaleja (esimerkiksi globaalin talouskasvun aiheuttama pääoman kasautuminen valtaeliitille) ja henkilökohtaisia riskejä (työttömyys). Tällöin yksilöt joutuvat itsenäisesti, jopa yksin, tekemään omaa elämäänsä koskevat merkittävät päätökset ja ratkaisut ilman tiivistä perheen tai muun yhteisön tukea, johon tarvittaessa pystyi turvautumaan vielä modernissa yhteiskunnassa.

6.2. Ketä ohjataan koulutukseen?

Koulutukseen ohjaaminen riippuu mielenterveystoimistoissa hyvin paljon jokaisen asiakkaan yksilöllisestä tilanteesta, voinnista ja asiakkaan omasta koulutushalukkuudesta. Toisten kohdalla on hyvä odottaa tasaista vaihetta, jotta arkiasiat sujuvat, toiset taas haluavat säännöllisen kouluun lähtemisen ja sitä kautta arkirytmien tasapainottamaan omaa sisäistä kaaosta. Asiakkaalla on voinut olla säännöllinen kontakti mielenterveystoimistoon vuosia ja samalla hän on käynyt myös työtoiminnassa. Koulutusajatus voi lähteä kypsyymään asiakkaalla pikkuhiljaa, ja vähitellen aletaan miettiä sitä yhteistyössä hoitohenkilökunnan kanssa. Ikä vaikuttaa myös siihen, ketä lähdetään ohjaamaan koulutukseen ja varsinkin nuoria yritetään aina saada innostumaan koulutussasioista jo heti asiakaskontaktin alkuvaiheessa. Asiakas on saattanut myös itse miettiä, että koulutus on seuraava asia, jota hän haluaa kohdallaan lähteä viemään eteenpäin. Mielenterveystoimistot eivät ole hyödyntäneet koulutukseen ohjauksessa Oulun te-toimiston tiloissa toimivaa aikuiskoulutuksen tieto- neuvonta- ja ohjauspalvelu OpinToria, koska eivät ole olleet tietoisia sen olemassaolosta.

Jotta koulutukseen ohjaus olisi ylipäättään mahdollista, mielenterveystoimiston asiakkaan tulee ymmärtää oma sairautensa ja sitoutua hoitoon. Jos asiakkaalla on tasainen vaihe, mutta potilas kieltää oman sairautensa ja lääkahoito unohtuu, silloin on aina psykoosin riski olemassa. Psykoottiset potilaat eivät pysty opiskelemaan ja skitsofreniapotilaiden kanssa yritetään ”viimeiseen asti”, mutta monesti heidänkin kohdallaan opiskeluhaaveista voi joutua luopumaan. Mielenterveystoimistoissa asiakkaita ohjataan tarpeen mukaan työ- ja koulutuskokeiluihin sekä kuntoutustutkimuksiin ennen varsinaista haakeutumista koulutukseen, jotta voidaan selvittää tarkemmin opiskelukuntoisuutta sekä alan soveltuvuutta ja kiinnostavuutta asiakkaalle. Yleensä asiakkaat myös rohkaistuvat

näistä kokeiluista ja huomaavat, että ”kyllä minä pärjäänkin”. Mielenterveysasiakkaille on monesti hankalaa liikkeelle lähtö ja oleilu isoissa joukoissa, joten erilaisten kokeilujen kautta he voivat harjoitella esimerkiksi aikataulujen noudattamista ja pienen ahdistuksen sietämistä esimerkiksi työyhteisössä.

Mielenterveysasiakkaiden koulutukseen ohjauksessa on nähtävissä samaa vastuunottoa itsestä, mikä muutenkin on postmodernissa yhteiskunnassa vallalla. Asiakasta vastuutetaan sitoutumaan hoitoihin ja hänen pitää olla itse tietoinen sairaudestaan ja mitä sairaus merkitsee asiakkaan elämänpolulle. Päärooli on asiakkaalla. Kun koulutukseen ohjauksessa otetaan huomioon kunkin asiakkaan yksilöllinen tilanne, joudutaan aina asiakaskohtaisesti pohtimaan yhdessä asiakkaan kanssa, milloin on sopiva aika alkaa miettiä koulutusasioita. Tässä korostuvat Karvinen-Niinikosken esiin nostamat neuvotteleva asiantuntijuus, asiakkaan ja työntekijän välinen kumppanuus ja sitä kautta asiakasnäkökulman vahvistuminen. Asiakkaan oma mielipide ja ajatukset ovat tärkeitä, kyse ei ole työntekijävetoisesta koulutukseen ohjauksesta.

Mielenterveystoimiston asiakkaista nuoria ja nuoria aikuisia ohjataan hakeutumaan erityisoppilaitokseen. Monesti asiakkaalla on keskeytyneitä opintoja 20 ikävuoden tienoilta ja sen jälkeen on mennyt monta vuotta, ettei henkilö ole tehnyt mitään. Kun sitten 30-vuotiaana lähdetään miettimään uudelleen koulutusasioita, erityisoppilaitos on monesti ensisijainen vaihtoehto siellä tarjottavan tuen vuoksi. Opiskelijoille tarjottavan erityisen tuen vuoksi mielenterveystoimistot ovat kokeneet Luovin aikuiskoulutuksen järjestämän Luovi-startti-koulutuksen hyvänä koulutuksena, koska tässä 3 kuukauden koulutuksessa opiskelija voi yhdessä kouluttajan kanssa miettiä, mihin tutkintotavoitteeseen koulutukseen kannattaisi hakea, vai onko jokin muu vaihtoehto parempi. Monesti asiakkaat tuovat itse painokkaasti esille, että haluavat nimenomaan erityisoppilaitokseen opiskelemaan.

Vaikka mielenterveystoimiston asiakkaat haluavat opiskelemaan erityisoppilaitokseen, toisaalta he kokevat, että tässä tutkimuksessani esimerkkinä olevan ammatillisen erityisoppilaitoksen, Luovin, aikuiskoulutuskoulutustarjonta on aika suppea. Luoviin on ollut vaikea ohjata asiakkaita, koska sopivaa koulutusta ei ole ollut tarjolla. Mielenterveystoimistoissa kritisoidaan myös Luovin 25 vuoden ikärajaa ammatillisiin perustutkintoihin liittyen. Asiakas saattaa olla psyykeltään nuoruusikäisen oloinen ja tasoinen, vaikka fyysinen ikä lähentelisi jo 30 vuotta. Alueen muihinkin oppilaitoksiin on asiak-

kaita/potilaita ohjattu, mutta silloin rajoittavana tekijänä esille on noussut asiakkaan opiskelukuntoisuus (asiakkaan tuen tarpeeseen ei pystytäkään vastaamaan) sekä vastaanottavan oppilaitoksen kyky vastaanottaa mielenterveysongelmista kärsiviä opiskelijoita.

Ikärajan kritisointi on perusteltua postmodernista näkökulmasta. Postmodernissa yhteiskunnassa elämäntapa ei välttämättä mene eteenpäin totutulla säännönmukaisella tavalla, vaan koulutusasiat voivat tulla ajankohtaisiksi ja motivaatio koulutuksen loppuun saattamiseksi herätä vasta juuri 30 ikävuoden tienoilla. Mielenkiintoista oli mielenterveystoimistojen huomio oppilaitosten kyvystä vastaanottaa mielenterveysasiakkaita opiskelijoiksi. Viitekehyksessä mainitsemani Mullaly kirjoittaa juuri tästä instituutioiden kykenemättömyydestä kohdata yksilöiden erilaisia tarpeita. Räikein esimerkki tästä oli erään haastateltavani kertomus oppilaitoksesta, joka olisi halunnut, että opiskelijan hoitava tahon (mielenterveystoimiston sairaanhoitaja) olisi tullut kertomaan koko luokalle, miksi opiskelija on sellainen kuin on miten luokalla tulisi opiskelijaan suhtautua.

Kotikartanoyhdistyksessä aletaan suunnitella aika varhaisessa vaiheessa henkilön ammatillista koulutus- ja työhistoriaa ja keskustellaan henkilön suuntautuneisuudesta; onko koulutus tarpeen ja onko henkilöllä omaa halua koulutukseen. Lisäksi kiinnitetään huomiota siihen, onko henkilön jaksaminen ja muut asiat kunnossa. Osa Kotikartanon asiakkaista on saattanut aloittaa opinnot hyvinkin tuetusti, jolloin opinnot ollaan henkilökohtaistettu oppimiskyvystä ja ihmisen voimavaroista riippuen. Erityisesti tämä tarkoittaa sitä, että teoriaopinnot on integroitu käytännön työhön mahdollisuuksien mukaan, koska teoria on usein asiakkaille ”musta peikko”.

Kotikartanon asiakkaita lähdetään ohjaamaan erityisoppilaitoksen suuntaan silloin, jos heillä on esimerkiksi lieviä kehityshäiriöitä tai oppimisvaikeuksia. Työtä tehdään moniammatillisesti ja usein TYP on mukana miettimässä työryhmässä miettimässä asiakkaan parasta mahdollista koulutusväylää. Muun muassa palveluavustaja-koulutukseen on ohjautunut useita Kotikartanon asiakkaita, koska asiakkaat ovat nimenomaan taustaltaan ja kyvyiltään palveluavustaja-koulutuksen kohderyhmää. Myös Kotikartanossa tuotiin esille tutkimuksessani esimerkkinä olevan Luovin aikuiskoulutuksen suppea, tiettyihin aloihin keskittynyt koulutustarjonta. Joensuun alueella on työvoimapulaa puhtaanaapito- ja cateringaloilla, ja kumpakaan koulutusta ei ole Luovin aikuiskoulutuksessa tarjolla. Aikuisopistossa taas opiskelu on niin itseohjautuvaa, etteivät Kotikartanon asiakkaat välttämättä pysy siellä koulutuksen tahdissa mukana. Ylipäätään toivotaan.

että Luovilla olisi aikuiskoulutustarjonnassaan käytännönläheisten alojen koulutuksia, esimerkiksi kiinteistöhuollon koulutusta. Lisäksi Kotikartanossakin otettiin esille ammatillisen peruskoulutuksen 25 vuoden ikäraja. Mikäli asiakkaan opiskeluedellytykset ovat hyvät, Kotikartanon asiakkaita ohjataan myös muihin oppilaitoksiin, lähinnä Pohjois-Karjalan Aikuisopistoon.

Kotikartanon koulutukseen ohjausprosessissa on palveluohjaus vahvasti läsnä. Työskentely on moniammatillisesta ja organisaatorajat ylittävää ja tavoitteena on tarjota asiakkaalle elämäntilanteeseen sopivat palvelut ja tuki. Suunnitelmia tehdään asiakkaan kanssa henkilökohtaisissa ja laajoissa ohjauskeskusteluissa (yksilökohtainen palveluohjaus), mutta samalla tehdään moniammatillista, organisaatorajat ylittävää suunnittelua, jossa määritellään asiakkaalle tarjottavia koulutuspalveluita ja niihin liittyvää opiskelun tukea. 25 vuoden ikäraja nousi esille myös Kotikartanossa, kuten muutamassa muussakin haastattelussa. Nostin esille viitekehyksessä, että Habermas pitää tällaista ikärajan asettamista tasaveroistavana sosiaalivaltiollisena ajatuksena, joka on ristiriitainen postmodernin ajatukselle yksilöllisestä itsensä toteuttamisesta. Yksilöllinen, spontaani itsensä toteuttaminen voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ensimmäiseen ammatilliseen koulutukseen halutaan vasta yli 25-vuotiaana. Postmodernismi korostaa monimuotoisuutta ja monimuotoisuuden ydintä ovat ihmisten erilaiset elämänpolut. Ikärajojen asettaminen koulutukseen hakeutumisessa määrittelee samalla, että osa yksilöistä jätetään ulkopuolelle, kun taas monimuotoisuuden hengessä pitäisi pyrkiä inklusion yhteiskunnan eri ryhmien kesken.

Te-toimistossa asiakkaita ohjataan koulutukseen, jos henkilöllä ei ole koulutusta ollenkaan, henkilöllä on tarve uudelleen kouluttautumiseen esim. terveydellisistä syistä tai aiempi koulutus ja tutkinto on kapea-alainen, vanhentunut tai tarvitsee muuten päivitystä. Jos henkilö ei ole ollut moneen vuoteen työelämässä, osaamisen päivittämiseen on yleensä silloin tarvetta. Lisäksi henkilöllä täytyy olla motivaatiota ja riittävät edellytykset koulutukseen. Pohjois-Karjalan alueella täytyy huomioida myös kulkuyhteydet: jos ihminen asuu syrjässä maaseudulla, koulutukseen kulkeminen ei välttämättä onnistu helposti. Te-toimiston ammatinvalinnanohjaukseen tulevista asiakkaista lähestulkoon kaikki haluavat ja tarvitsevat koulutusta ja ajatus koulutukseen hakeutumisesta on useimmiten lähtenyt asiakkaasta itsestään. Pitkäaikaistyöttömiä joudutaan motivoimaan koulutukseen enemmän. Myös te-toimiston koulutus- ja ammattitietopalveluun tullaan silloin, kun nimenomaan koulutuskysymykset ja koulutuksen rahoitus kiinnostavat asi-

akkaita. Ammatinvalinnanohjauksessa yleisiä kysymyksiä ovat, mitkä alat työllistävät ja mitkä ovat koulutuksen rahoitusvaihtoehdot. Tällöin joudutaan ohjaamaan keskustelua ja asiakkaan ajatuksia enemmän siihen suuntaan, mikä ala heitä itseään kiinnostaa ja mitä he oikeasti haluavat itse tehdä. Kun asiakkaan oma päämäärä on saatu selkiytettyä, reitti ja suunnitelma päämäärän saavuttamiseksi on helpompi miettiä.

Oppilaitosten koulutustarjonta määrittelee paljon, minne oppilaitokseen asiakkaita lähdetään te-toimistosta ohjaamaan. Esimerkiksi Luoviin asiakkaita ohjataan silloin, jos Luovissa on tarjolla asiakkaalle sopivaa koulutusta ja/tai asiakkaalla on erityisen tuen tarve. Mikäli asiakkaalle sopivaa koulutusta on tarjolla muussa oppilaitoksessa, asiakasta lähdetään ohjaamaan sinne. Jos asiakkaalla on esimerkiksi terveydellisten syiden vuoksi taipumusta ajautua hyvin hankaliin tilanteisiin ja sekoittaa koko ryhmän toiminta omalla käytöksellään, tällöin asiakkaan ensisijaisen etenemispolun olisi hyvä lähteä liikkeelle työkokeilun kautta. Luovin koulutuksista jo aiemmin mainittuun Luovi-starttiin on ohjattu henkilöitä, jotka ovat olleet pitkään poissa opiskeluista ja ovat vaihtamassa ammattia esimerkiksi terveyssyistä. Mikäli henkilöllä on problematiikkaa oppimiseen tai muuhun liittyen, silloin ensisijainen vaihtoehto on yleensä erityisoppilaitos, tässä tapauksessa Luovi, joskin myös te-toimisto pitää Luovin aikuiskoulutustarjontaa liian suppeana asiakkaitaan ajatellen. Luovissa opiskelleet te-toimiston asiakkaat ovat antaneet koulutuksista positiivista palautetta ja ovat kokeneet ”todella oppivansa siellä”. Te-toimisto ei lähde ohjaamaan asiakkaitaan erityisoppilaitokseen, jossa iso osa opiskelijoista on erityistä tukea tarvitsevia henkilöitä, mikäli asiakkaalla on ennakkoluuloja vammaisia ja mielenterveysongelmista kärsiviä henkilöitä kohtaan.

Te-toimistosta on ohjattu asiakkaita myös OpinTori -palvelupisteelle, mikäli asiakkaalla on ollut selkeästi koulutukseen liittyvää asiaa. OpinTori -palvelupiste palvelee Oulussa kouluttautumisesta ja opiskeluista kiinnostuneita henkilöitä koulutukseen hakeutumiseen liittyvissä asioissa ja se sijaitsee te-toimiston tiloissa. Haastateltavat kokivat, että OpinTori -pisteen olemassaolon lisää ja syventää tietoa eri koulutuksista sekä parantaa asiakaspalvelua. Palvelupisteen hyödyntämisessä tuli myös esille tiedonkulun parantaminen te-toimiston sisällä; vaikka OpinTori -palvelusta on tiedotettu, siitä huolimatta työntekijät eivät välttämättä osaa ohjata oikeita asiakkaita oikeille henkilöille ja oikean palvelun piiriin: vaikka asiaan saisi nopeasti vastauksen OpinTorilta, asiakkaalle varataan helposti aika ammatinvalintapsykologille.

Suhteessa mielenterveystoimistojen ja työvoiman palvelukeskusten asiakkaisiin te-toimiston asiakkaat ovat toimintakyvyltään hyväkuntoisempia, motivoituneempia ja itseohjautuvampia. Asiakkaat ottavat itse vastuuta omasta elämästään ja ovat aktiivisia toimijoita omassa palveluverkostossaan. Palveluohjauksen näkökulmasta tarkasteltuna te-toimiston työntekijöiden ja asiakkaan välisessä suhteessa korostuu integroitu ja yhteisöllinen palveluohjausmalli. Palveluja tuotetaan olemassa olevan verkoston avulla ja tavoitteena on ehkäistä asiakkaan tilanteen heikkeneminen. Ennalta ehkäisyyn suuntautunut työ näkyy erityisesti siinä, että ammatinvalintapsykologien sekä koulutus- ja ammatitietopalvelun henkilöstön asiakaskunnassa ei ole juurikaan pitkäaikaistyöttömiä, vaan pääpaino on työssäkäyvissä ja työttömyysuhan alla olevissa tai vastikään työttömäksi jääneissä. Pitkäaikaistyöttömät ovat joko työvoiman palvelukeskusten asiakkaita tai sitten he ovat asiakkaina erilaisissa työllistymisprojekteissa, joita varsinkin Oulun seudulla on runsaasti käynnissä.

Työvoiman palvelukeskuksissa lähdetään ohjaamaan asiakasta koulutuksen suuntaan, mikäli asiakas on työkyvytön aiempaan ammattiinsa, koulutuksen katsotaan parantavan henkilön työllistymismahdollisuuksia ja opiskeluvalmiudet ovat riittävät. Asiakkaan suhtautuminen koulutukseen ja kouluttautumisen merkitys asiakkaan työllistymisen kannalta kartoitetaan lähestulkoon kaikkien asiakkaiden kanssa: jos ammatillista koulutusta ei ole, työelämään on vaikea päästä. Tämän jälkeen katsotaan, kenen asiakkaan kanssa aletaan keskustella koulutusiasioista enemmän. Toki pitää myös kuunnella, mitä asiakas itse haluaa. Koulutuksen välttämättömyys näyttäytyy asiakkaalle usein konkreettisesti esimerkiksi työelämävalmennuksen ja palkkatukijaksojen kautta, jolloin asiakas monesti huomaa, että nykyajan työelämässä ei pärjää ilman koulutusta ja motivaatio kouluttautumiseen herää asiakkaassa itsestään. Valmiiksi motivoitunut asiakas on valmiimpi koulutukseen ja kiinnittyy siihen paremmin. Työvoiman palvelukeskusten haastatteluissa tuli myös esille asiakkaiden aiemmat huonot koulukokemukset, ”koulupeikko” ja se, että asiakkaat eivät välttämättä tiedä ollenkaan, millaista aikuisopiskelu tänä päivänä on. Esimerkiksi työssäoppimisen suuri määrä saattaa yllättää asiakkaat.

Sekä Oulun että Joensuun TYPissä erityisohjauksen tarvetta pidetään edelleen tärkeimpänä kriteerinä, milloin asiakkaita ohjataan enemmän erityisoppilaitokseen kuin tavalliseen aikuiskoulutusoppilaitokseen. Mitä enemmän asiakkaan tilanteessa on esimerkiksi oppimisen suhteen kysymysmerkkejä ja terveydellisiä ongelmia, sitä varmemmin aletaan ohjata enemmän erityisoppilaitokseen kuin muihin oppilaitoksiin. Samoin kuin

mielenterveystoimistoissa, myös TYPin asiakkaista osa haluaa koulutukseen ainoastaan tutkimuksessani esimerkkioppilaitoksena olevaan Luoviin. Tällöin TYPissä on pyritty siihen, että asiakkaan kanssa on tutustuttu muidenkin oppilaitosten koulutustarjontaan, jottei asiakas tee kouluttautumispäätöstään vain sen perusteella, mitä Luovissa on tarjolla. Luovi-starttia pitää hyvänä koulutuksena sekä TYPin asiakkaat että TYPin työntekijät. Luovi-startti -koulutuksen tavoitteena on selkiyttää opiskelijoiden jatkopolkuja, ja monen kohdalla tähän tavoitteeseen päästään. Joensuussa Luovin aikuiskoulutus ja TYP ovat kehittäneet yhteistyössä TYPin asiakkaille Luovi-starttia vastaavaa yksilöllistä ohjaavaa koulutusta, jossa on tarkoituksena löytää asiakkaille/opiskelijoille sopivat koulutusväylät. Koulutuksen kesto on 3 kk ja ryhmässä on 12 opiskelijaa. Tämän koulutussyhteistyön kautta Joensuun TYPistä myös täsmäohjataan Luovin koulutuksiin. Luovin aikuiskoulutuksen koulutustarjontaan ollaan tyytyväisempiä Joensuussa kuin Oulussa. Joensuussa TYPin asiakaskunnalle on Luovin Joensuun toimipisteestä löytynyt hyvin koulutuspolkuja.

Oulun ja Joensuun TYPit ovat hyödyntäneet koulutukseen ohjaukseen liittyvissä kysymyksissä OpinTorin (Oulu) ja vastaavaa AIVOn (Joensuu) palvelupisteitä. Koska Oulussa OpinTori -palvelupiste sijaitsee koulutus- ja ammattitietopalvelun yhteydessä, ohjaus OpinTorille on ollut luontevaa ja asiakkaat ovat löytäneet sen helposti. Joensuussa AIVOn palveluita käytettiin enemmän sen sijaitessa omissa toimitiloissaan keskeisellä paikalla. Tätä nykyä myös Joensuussa AIVOn toiminta on te-toimiston tiloissa.

TYPin toiminnassa on te-toimiston tavoin integroitu ja yhteisöllinen palveluohjausmalli läsnä. Palveluiden pirstoutuneisuutta ehkäistään tiiviillä verkostotyöllä ja kokonaisvaltainen työote sekä asiakkaan tilanteen tarkastelu monesta eri näkökulmasta näkyy työskentelyssä poikkitieteellisenä moniammatillisena tiiminä. Verkostonäkökulma ja verkoston tarjoamien mahdollisuuksien hyödyntäminen tuli TYPin haastatteluissa esille esimerkiksi siinä, että TYPin henkilöstö tietää ja tunnistaa oman organisaationsa ydinosaamisen asiakastyössä ja yhdistää sen muiden verkostossa toimivien tahojen ydinosaamiseen. Esimerkiksi TYPin tehtävänä on tunnistaa, ketä asiakasta he lähtevät ohjaamaan koulutukseen ja mikäli koulutukseen ohjattavalla on erityisen tuen tarvetta, silloin ohjataan ensisijaisesti Luoviin, koska erityistä tukea tarvitsevien opetus ja ohjaus on erityisoppilaitoksena toimivan Luovin ydinosaamista.

Vervessä koulutukseen ohjauksessa kiinnitetään huomiota asiakkaan ikään ja koulutusedellytyksiin. Ylipäättään yli 50-vuotiaita ohjataan enemmän kurssimuotoisiin koulutuksiin kuin pitempikestoisiin. Asiakkaita ohjataan joko kokonaan uuteen tutkintoon tai sitten lisä-/täydennyskoulutukseen, mikäli entinen koulutus on sellainen, että sen päälle pystyy rakentamaan vielä osaamista. Vervessä pyritään kuitenkin ensin esimerkiksi työkokeilujen kautta kartoittamaan, voisiko asiakas päästä takaisin työelämään ilman uutta koulutusta. Mikäli tämä osoittautuu haastavaksi, lähdetään kouluttautumisista sitten suunnittelemaan tarkemmin. Kuntoutusasiakkaille uuteen ammattiin kouluttautuminen on monesti rankka ja pitkäkestoinen ratkaisu, mutta nuorille alle 40-vuotiaille se on selkeästi yleisin suunta, jonne lähdetään ohjaamaan.

Verven haastateltavat toivat myös esille Luovin aikuiskoulutuksen niukan koulutustarjonnan ja alle 25 vuoden painottamisen ammatillisen peruskoulutuksen opiskelijavalinnassa. Aikuiskoulutuksen Luovi-startti- koulutukseen on asiakkaita kuitenkin ohjattu ja sitä pidetään hyvänä koulutuksena. Samoin ammatillisen peruskoulutuksen puolella on tapauskohtaisesti selvitelty, millaiset mahdollisuudet erityistä tukea tarvitsevalla yli 25-vuotiaalla olisi päästä opiskelijaksi sinne. Näitä tilanteita on pystytty hyvin ratkomaan, ja välillä asiakas on sinne päässyt opiskelemaan. Erityisopetuksen tarve ja terveydelliset perusteet ovat selkeitä tekijöitä, jolloin asiakasta ohjataan Luovin aikuiskoulutuksen suuntaan. Mikäli asiakkaalla ei ole omaa motivaatiota ja koulutushalukkuutta, ”väkiselä” ei voi ketään ohjata ylipäättään mihinkään. Monesti on myös niin, että vaikka vaihtoehtoisia oppilaitoksia olisi monta, ensisijainen vaihtoehto, jonne asiakkaat itse eniten haluavat, on erityisoppilaitos, tässä tapauksessa Luovi.

OYSin kuntoutustutkimuspoliklinikalla asiakkaasta nähdään yleensä melko nopeasti, pitäisikö asiakkaan vaihtaa alaa ja hankkia koulutus uudelle alalle. Myös ikä vaikuttaa siihen, ketä lähdetään koulutukseen ohjaamaan. Jos asiakkaalla on uudelleen koulutuksen tarve, mutta kohtuullisen vähän työvuosia jäljellä, lähdetään ensisijaisesti kartoittamaan asiakkaalle sopivia lyhyempiä koulutuksia. Asiakkaalla pitää olla myös oma motivaatio koulutukseen ja koulutusedellytysten tulee olla riittävät; asiakkaalla ei voi olla liian suuria kiputiloja koulutusta ajatellen. Kuntoutustutkimuspoliklinikalle tulee jonkin verran läheteitä neurologian osastolta, jolloin asiakkaalle on yleensä tehty neurologinen tutkimus, jonka perusteella on voitu todeta, että esimerkiksi opiskelu erityisoppilaitoksessa on suositeltavaa. OpinTori ei ollut myöskään Verven eikä kuntoutustutkimuspoliklinikan työntekijöille tuttu palvelu.

Verven ja kuntoutustutkimuspoliklinikan toteuttamassa koulutukseen ohjauksessa on samoja elementtejä kuin te-toimiston ja TYPin koulutukseen ohjauksessa: palveluja tuotetaan olemassa olevan verkoston avulla ja tavoitteena on ehkäistä asiakkaan tilanteen heikkeneminen, asiakkaan tilannetta tarkastellaan monesta eri näkökulmasta ja työskennellään poikkitieteellisenä moniammatillisena tiiminä sekä oman organisaation ja muiden verkostossa toimijoiden ydinsaaminen tunnistetaan ja sitä käytetään hyväksi. Koska kuntoutustoimijoille (Verve ja kuntoutustutkimuspoliklinikka) ohjautuu paljon asiakkaita te-toimistosta ja TYPistä on luontevaa ajatella, että näinkin tiivistä yhteistyötä tekevien kumppaneiden tulee olla työskentelyperiaatteiltaan samanlaisia ja palveluohjaukseen samalla tavalla suhtautuvia. Asiakkaiden ollessa näillä toimijoilla samoja tärkeäksi tekijäksi muodostuu sekä oman että muiden verkostotoimijoiden ydinsaamisen tunnistaminen ja tietäminen, jottei tehtäisi päällekkäistä työtä.

6.3. Ammatillisen erityisoppilaitoksen opiskelijoille tarjoama erityinen tuki – rinnalla kulkijuutta

Kysyttäessä mielenterveystoimistoilta, mitä he olettavat tai tietävät tutkimuksessa esi-merkkinä käytetyn erityisoppilaitoksen, Luovin, aikuiskoulutuksen opiskelijoilleen tarjoaman erityisen tuen olevan, esiin nostettiin henkilökohtaiset opiskelusuunnitelmat. Lisäksi kerrottiin kouluttajien olevan aktiivisia mielenterveystoimistojen suuntaan, mikäli heillä tulee huoli asiakkaasta ja hänen voinnistaan. Luovin henkilökunta on koulutuksen aikana asiakkaiden tukena, koska heillä on osaamista ja asiantuntemusta nähdä opiskelijasta, mikäli asiakkaalla/opiskelijalla on vaikeaa. Luovin kouluttajat ja muu henkilökunta myös ”puhuttavat” opiskelijoita enemmän ja ovat näin paremmin perillä opiskelijan kokonaistilanteesta. Tutustumiskäynnit on myös koettu hyviksi. Opintoneuvojan palvelut nostettiin tärkeiksi opiskelijan näkökulmasta ajatellen.

Joensuun Kotikartanossa korostettiin sitä, että erityisoppilaitoksessa teoriaopinnot opetetaan monesti pienemmissä palasissa. Lisäksi siellä on käytössä selkokielimateriaalia ja ”henkilökohtaisuuden aistii”, ihminen hyväksytään sellaisena kuin hän on ja yhdessä mietitään opiskelijan kanssa, miten vaikeat asiat saadaan opetettua. Opiskelija saa todella henkilökohtaista tukea eikä asioista tarvitse selvittää itsenäisesti, jos ongelmia ilmenee. Samoin työssäoppimisen aikana työnantajaa tuetaan käymällä keskusteluja ja puuttu-

malla asioihin; asioita ei jätetä hoitamatta, vaan yritetään etsiä yhdessä keinoja, miten saavutetaan esimerkiksi tavoiteltu tutkinto. Tähän vaikuttaa myös henkilökunnan keskinäinen vertaistuki ja yhteinen ymmärrys. Pitkäjänteisyys näkyy opetuksessa ja ymmärrys siitä, että asioita ei välttämättä opita nopeasti ja helposti.

Vaikka erityisoppilaitoksen aikuiskoulutuksen opiskelijoilleen tarjoamassa erityisessä tuessa on pääasiallisesti kysymys opiskeluun liittyvästä erityisestä tuesta, mielenterveystoimistojen ja Kotikartanon haastatteluista käy ilmi, että opiskeluun tarjottu erityinen tuki näyttäytyy ohjaaville tahoille paljon laajempaan asiana. Palveluohjauksen viitekehystä katsottuna opiskelijoille annettavassa erityisessä tuessa on nähtävissä yksilökohtaisen palveluohjauksen piirteitä. Esimerkiksi Luovin aikuiskoulutuksen toiminta on asiakaskeskeistä ja jokaisen opiskelijan kohdalla yksilöllistä. Ala-Nikkola ja Valokivi (1997, 21-22) kirjoittavat yksilökohtaisen palveluohjauksen lähtevän liikkeelle yksilöllisten tarpeiden kartoittamisesta, jonka jälkeen palveluohjaaja kokoaa yhdessä asiakkaan kanssa asiakkaan tarpeita vastaavan palvelukokonaisuuden.

Erityistä tukea tarvitsevien aikuisten koulutuspolku lähtee Luovissa liikkeelle samalla tavoin kartoitettaessa ensin opiskelijan tarpeet ja sen jälkeen yhdessä opiskelijan kanssa mietitään, miten Luovi pystyy nämä tarpeet koulutuksessa huomioimaan. Toisaalta opiskelujen aikana tehdään myös palveluiden koordinoitua, kun mietitään, pystyykö erityisoppilaitos tarjoamaan opiskelijalle hänen tarvitsemaansa erityistä tukea, vai onko tuen tarjoaja jokin ulkopuolinen taho, esimerkiksi mielenterveystoimisto, mikäli asiakkaalla on sinne asiakaskontakti jo olemassa. Rappin ja Goschan (2004, 323-325) tavoin voidaan ajatella myös niin, että erityisoppilaitoksessa toteutetaan yksilökohtaista palveluohjausta moniammatillisena tiiminä, koska erityistä tukea tarvitsevan aikuisopiskelijan tukena on monesti kouluttajan ohella myös opintoneuvoja, laaja-alainen erityisopettaja tai tarvittaessa myös muita opiskelijapalveluiden asiantuntijoita (muun muassa psykologi, sosiaalityöntekijä ja puheterapeutti), jotka suunnittelevat yhdessä opiskelijalle opiskelun tukitoimia.

Te-toimiston suuntaan erityisoppilaitoksen aikuiskoulutuksen erityinen tuki ei näyttäydy yhtä tiiviinä ja yksilökohtaisen palveluohjauksen elementtejä sisältävänä kuin mielenterveystoimijoiden kohdalla. Erityinen tuki tulee te-toimistoille esille yksilökohtaisena henkilökohtaistamisena ja erilaisin opiskelujärjestelyin, jolloin oppimisvaikeudet voidaan ottaa opintoja suunniteltaessa huomioon. Erityisoppilaitoksissa on myös henkilö-

kuntaa, joka pystyy antamaan opiskelijoille sosiaalista tukea. Sosiaalisen tuen antaminen on tärkeää, koska usein oppimisvaikeus ei ole välttämättä itsessään erityinen ongelma, vaan se tulee ongelmaksi vasta siinä vaiheessa, jos siihen kietoutuu myös sosiaalista pelkoa. Varsinkin työvoimapolitiittisten koulutusten kohdalla on huomattu, että sosiaalisiin ongelmiin liittyen erityisoppilaitoksesta saa tukea ja ohjausta, koska siellä on käytettävissä enemmän erityisasiantuntijoita kuin muissa aikuiskoulutusoppilaitoksissa.

Te-toimiston haastatteluissa korostuu erityisoppilaitoksen erityisasiantuntijuuden painottaminen opiskelun erityiseen tukeen liittyen, jolloin työntekijän ja asiakkaan (opiskelijan) suhde on perinteinen hierarkkinen työntekijä-asiakassuhde. Yksilökohtainen palveluohjaus perustuu puolestaan asiakkaan ja työntekijän väliselle kumppanuudelle, joten TE-toimisto näkee erityisoppilaitoksen ennemminkin te-toimiston asiakkaille palveluita tuottavana asiantuntijaorganisaationa, jossa palveluohjaus on mukana palveluiden koordinoinnin näkökulmasta.

TYP korostaa myös erityisoppilaitoksen opiskelijaryhmien pienuutta ja henkilökunnan kykyä tunnistaa tiettyjä oppimisvaikeuksia sekä valmiutta reagoida niihin. Myös mahdollisuus suorittaa osatutkinto kokonaisen tutkinnon sijasta koetaan hyväksi asiaksi: opiskelijaa ei painosteta suorittamaan koko tutkintoa. Opiskelijat huomioidaan yksilöllisesti ja kouluttajat ovat paneutuneet siihen, että oppivat tuntemaan opiskelijan tilanteen ja että heillä olisi hyvä luottamuksellinen suhde. Tämä luottamuksellisuus mahdollistaa sen, että päästään kiinni niihin asioihin, mitkä vaikuttavat taustalla siihen, että opinnot eivät välttämättä ole aiemmin sujuneet hyvin. Kouluttaja opettaa yksilöllisesti jokaista luokassa olevaa opiskelijaa, ei yhtä isoa ryhmää. Tarvittaessa tuki on myös hyvin tiivistä yhteistyötä, jolloin kouluttaja tulee ”lähelle” opiskelijoita. Kun yksilöllistä tukea opintoihin on Luovissa tavallista enemmän saatavilla, se myös haastaa opiskelijoita muutokseen ja siihen, että asiakkaasta itsestään tulee subjekti: tuen avulla vahvistetaan asiakkaan/opiskelijan omaa toimijuutta.

TYPin esille nostama opiskelijoiden yksilöllisyyden huomioiminen sekä kouluttajan ja opiskelijan luottamuksellinen suhde viittaavat selkeästi työotteeseen, jossa tulee esille yksilökohtainen palveluohjaus. Erityisesti Sauli Suominen, johon viitekehyksessäni viittasin, painottaa yksilökohtaisessa palveluohjauksessa luottamuksen tärkeyttä sekä sitä, että asiakkaan ja työntekijän suhteessa on tavalla tai toisella koko asiakkaan elämäntilanne läsnä ja työntekijä miettii yhdessä asiakkaan kanssa, miten asiakkaan tavoit-

teita voidaan tukea. Kun kouluttaja tulee lähelle opiskelijaa ja omalla toiminnallaan ja tarjotulla tuella vahvistaa opiskelijan omaa toimijuutta, toteutuu juuri tämä opiskelijan kokonaistilanteen huomioon ottaminen. Toisin kuin te-toimistot, TYP näkee erityisoppilaitoksen roolin Juhilan (2006, 103-104 ja 137-138) määrittelemänä horisontaalisena asiantuntijana. Työntekijä ja opiskelija toimivat rinnakkain ja asioita jäsennetään yhdessä. Lisäksi opiskelijan tulee itse aktiivisesti työstää asioita, toisin sanoen olla subjektina, muutoin asetettuihin tavoitteisiin ei voi päästä.

Myös Vervessä mainittiin erityisoppilaitoksen antama henkilökohtainen ohjaus ja tukena kulkeminen melko arkisissakin asioissa. Monilla Verven asiakkailla sosiaalinen toimintakyky on alentunut ja erityisesti opintojen alussa he tarvitsevat siihen liittyen tukea ja ohjausta esimerkiksi ryhmässä toimimiseen. Myös pienet opiskelijaryhmät koetaan tärkeäksi tuen muodoksi. Samoin kuntoutustutkimuspoliklinikalla pidettiin tärkeänä juuri henkilökohtaista opintosuunnitelmaa ja tiivistä seurantaa, miten opinnot etenevät. Mikäli opinnoissa tulee jotain problematiikkaa, opiskelija ei jää ongelmiensa kanssa yksin, vaan yhdessä mietitään, miten asiaa voisi viedä eteenpäin ja kuinka opiskelijan opiskelusuunnitelmaa voitaisiin muuttaa, jotta hän edistyisi opinnoissaan omassa vauhdissaan.

Molemmat kuntoutustoimijat näkevät erityisoppilaitoksen tarjoaman erityisen tuen palveluohjauksen viitekehyksestä katsottuna palveluiden koordinoinnin ja yksilökohtaisen palveluohjauksen välimuotona. Toisaalta esille nostetaan tukena kulkeminen ja kumppanuus, mutta toisaalta palveluiden koordinoinnin näkökulma korostuu erityisesti silloin, jos opinnoissa tulee ongelmia. Jos opiskelija tarvitsee jotain sellaisia tukitoimia, joita erityisoppilaitos ei pysty tarjoamaan, verkostoyhteistyötä hyödyntäen aletaan selvittämään, mitä palveluita opiskelija tarvitsee ja kuka on kokonaisvastuussa siitä, että opiskelija-asiakas saa hänelle kuuluvat palvelut.

6.4. Koulutukseen ohjaavien tahojen ja erityisoppilaitoksen yhteistyön toimivuus ja kehittämiskohteet

Yhteistyön toimivuutta erityisoppilaitoksen kanssa sekä yhteistyön kehittämiskohteita tutkin kysymällä haastateltaviltani, kuinka yhteistyö toimii Luovin aikuiskoulutuksen

kanssa ja miten yhteistyötä voisi kehittää. Kysyttäessä yhteistyön toimivuudesta erityisesti Luovin aikuiskoulutuksen kanssa mielenterveystoimistot ottivat esille, että Luovista otetaan hyvin heihin päin yhteyttä, mikäli siellä herää huoli asiakkaan voinnista. Yleensäkin henkilökunnan tavoitettavuus on todella hyvä, ja mikäli soittaa väärälle henkilölle, ohjataan soittamaan oikealle henkilölle ja annetaan hänen yhteystiedot. Samoin nostettiin esille Luovi-startti -koulutuksen yhteispalaverit kurssin loppuessa, jolloin mietitään yhteistyössä opiskelijan jatkosuunnitelmia ja kuinka Luovi selvittelee niitä eteenpäin. Tällöin tulee tärkeää tietoa mielenterveystoimistoille yleensäkin siitä, millainen asiakkaan opiskelukyky on, kuinka sitoutunut on opiskeluun ja miten toimii esimerkiksi ryhmässä. Erityisoppilaitoksesta siis saatellaan seuraavaan vaiheeseen ja ollaan oikeasti kiinnostuneita opiskelijan jatkosuunnitelmista; yritetään aina varmistaa, ettei opiskelija jäisi koulutuksen loputtua tyhjän päälle. Yhteistyötä helpottaa myös yhteinen ammatillinen kieli, jolloin ymmärretään puolin ja toisin, mistä on kyse, jos puhutaan esimerkiksi jostain diagnoosista. Samoin ryhmämuotoisessa luokahuonetyöskentelyssä voi tulla esille asiakkaan kohdalla tiettyjä erityislahjakkuuksia, joita ei välttämättä ole pystynyt huomioimaan mielenterveystoimiston yksilökäynneillä.

Yhteistyön kehittämiseen liittyen pohdittiin sitä, että mielenterveystoimistojen pitäisi olla itse aktiivisempia suhteessa erityisoppilaitokseen päin. Tietyissä koulutuksissa opiskelijahaastatteluihin voi ottaa mukaan tukihenkilön, ja tätä aiottiin miettiä, tulisiko vastaisuudessa joku mielenterveystoimiston työntekijä tarvittaessa asiakkaan mukaan haastatteluihin. Mielenterveystoimistot kaipaavat matalan kynnyksen toimenpiteitä, jolloin asiakkaiden ei tarvitsisi suoraan siirtyä kotona olosta 5 päivän viikkoon ja 5-7 tunnin opiskelupäivään. Lisäksi toivottiin koulutusmarkkinoinnin lisäämistä, tietoa alkavista koulutuksista sekä paperiversioina että sähköisesti mielenterveystoimiston työntekijöille.

Luovin aikuiskoulutuksen omaa Luovi-infoa pidettiin hyvänä tapahtumana, koska siinä tulee toimijat tutuksi puolin ja toisin, saa tietoa alkavasta koulutustarjonnasta sekä erityisoppilaitoksen tavasta toimia. Toivottiin, että tällainen info voisi olla sekä syksyllä että keväällä. Kun mielenterveystoimiston työntekijät tietäisivät jo syksyllä, mitä keväällä olisi koulutustarjonnassa, se antaisi heille enemmän liikkumavaraa ja he pystyisivät suunnittelemaan ja valmistelemaan paremmin koulutukseen hakeutumista yhdessä asiakkaan kanssa. Toisaalta otettiin esille aikuiskoulutuksen suppea koulutustarjonta ja sen laajentaminen niin, että tarjonnasta löytyisi nykyistä enemmän miehille sopivia ja

heitä kiinnostavia koulutuksia. Mielenterveystoimistot arvelivat palveluavustajakoulutuksen lisäävän suosiotaan mielenterveystoimiston asiakkaiden keskuudessa. Erityisesti tämä koulutus palvelee niitä asiakkaita, jotka ovat eläkkeellä, mutta haluavat ja pystyvät esimerkiksi avotyöhön.

Yksilökohtaiseen palveluohjaukseen kuuluva jatkuvuus palveluohjauksen järjestämisen jälkeen näkyy esimerkkinä olevassa Luovin aikuiskoulutuksen toiminnassa mielenterveystoimistoille niin, että koulutuksen jälkeen opiskelija saatetaan seuraavaan vaiheeseen pitämällä tarvittaessa koulutuksen loppuessa yhteispalaveri koulutukseen ohjaavan tahon kanssa. Ennen tätä palaveria Luovissa on jo yhdessä opiskelijan kanssa mietitty mahdollisia jatkopolkuja, ja tätä keskustelua jatketaan palaverissa ohjaavan tahon kanssa. Mielenterveystoimistojen toivomat infot tulevasta koulutustarjonnasta helpottavat asiakkaiden kanssa tehtävää suunnittelutyötä. Tämä kuvaa hyvin mielenterveystoimistojen omaa tapaa tehdä asiakastyötä yksilökohtaisen palveluohjauksen mukaisesti. Mielenterveystoimiston asiakassuhteet ovat usein pitkäkestoisia samoin kuin yksilökohtaisen palveluohjauksen toteuttaminenkin. Pitkäkestoiset prosessit edellyttävät rauhallista etenemistä ja realististen, asiakkaan senhetkiseen tilanteeseen sopivien toimintamahdollisuuksien kartoittamista. Tällaista työtä ei voida tehdä, mikäli työntekijöillä ei ole tietoa esimerkiksi alkavista koulutuksista riittävän ajoissa.

Kotikartanossa yhteistyössä pidettiin hyvänä sitä, että opiskelun aikana käytännön ja arkiasioiden hoitaminen sujuu hyvin Luoviin päin. Myös Kotikartanon työntekijät ottivat esille, että kun Luovi ja Kotikartano tekevät työtä samanlaisten asiakkaiden ja asioiden kanssa, ymmärretään hyvin, millaisia reunaehtoja tämäntyyppinen asiakaskunta toiminnalle asettaa. Erityisoppilaitoksen ammatillisuus näkyy hyvin ja opiskelijoita ymmärretään. Kuten mielenterveystoimistot, myös Kotikartano peräänkuulutti käytännönläheisten ammatillisten tutkintojen lisäämistä aikuiskoulutuksen koulutustarjontaan.

Kotikartanon työntekijät ideoivat ”Luovin mallia”, jossa olisi koko ajan mahdollisuus ottaa muutama opiskelija opiskelemaan tutkintoa Luoviin ja aina kun yksi opiskelija lähtee, seuraava otettaisiin sisään saman tien. Lisäksi mietittiin, voisiko Joensuussa Luovilla ja Pohjois-Karjalan aikuisopistolla olla sellaista yhteiskoulutusta, jossa opiskelija kävisi osan koulutuksessa Luovissa ja saisi sieltä erityistä tukea opintoihinsa, ja osan tutkinnosta/koulutuksesta opiskelija suorittaisi aikuisopistossa. Tällöin saataisiin paremmin hyödynnettyä aikuisopiston laajempaa koulutustarjontaa ja erityisoppilaitok-

sen osaamista opiskelun tukemiseen liittyen. Tällaista oppilaitosyhteistyötä toivotaan, mutta Kotikartanon työntekijät myönsivät itsekkin, että tämäntyyppisen koulutuksen rahoitus lienee ongelmallista eikä nykyinen rahoitusjärjestelmä välttämättä taivu tämän-
tyyppisiin ratkaisuihin.

Kotikartanossa toivottiin myös, että tulevaisuudessa opintojen loppusuoralla olevilla opiskelijoilla olisi myös aikuiskoulutuksen puolella mahdollisuus työhönvalmentajan palveluihin. Työhönvalmentajan rooli nähtiin tärkeänä tukijana opiskelijan siirtyessä työelämään ja perehtyessä työpaikan työtehtäviin. Työhönvalmentaja voi samalla antaa oman työnsä kautta asennekasvatusta työyhteisöissä, jotta tietoisuus osatyökykyisten mahdollisuuksista tehdä työtä lisääntyisi.

Kotikartanon ideoima yhteistyö erityisoppilaitoksen, Kotikartanon ja yleisen aikuisoppilaitoksen kesken toteuttaisi onnistuessaan postmodernismin monimuotoisuutta. Käytännössä antaisi mahdollisuuden hyvin yksilöllisiin koulutuspolkuihin ottaen huomioon henkilön kokonaistilanteen. Ei puhuttaisi enää opiskelijaluokista, vaan kuten TYPin haastattelussa todettiin, opetetaan yksilöllisesti jokaista opiskelijaa eikä isoja ryhmiä. Tämä edistäisi omalta osaltaan myös postmodernismin perään kuuluttamaa inklusiota, johon viittasin viitekehyksessäni. Työhönvalmentajan antaman tuki varsinkin erityistä tukea tarvitsevien opiskelijoiden työllistymisvaiheessa helpottaa postmodernin yhteiskunnan kansalaisiltaan vaatimaa yksilöllisyyttä. Erityistä tukea tarvitsevan opiskelijan ei tarvitse ottaa haltuunsa työelämän vaatimuksia ja monimutkaista ammattimaailmaa yksin, vaan työhönvalmentaja on kumppani, rinnalla kulkija, joka on mukana perehdyttämässä uuteen työhön ja työpaikkaan ja saattaen vaihtaa opiskelijan uuteen elämänvaiheeseen.

Joensuun te-toimistossa pidettiin hyvänä sitä, että ohjaavien koulutusten suunnittelussa on tehty tiivistä yhteistyötä te-toimiston kanssa ja toiveita koulutuksen suhteen on kuunneltu hyvin. Samoin tieto opiskelijoiden työssäoppimispaikoista on kulkenut hyvin te-toimistoon ja te-toimiston virkailijoille on annettu mahdollisuus mennä tarvittaessa käymään työssäoppimispaikoilla. Ohjaavien koulutusten aikana yhteydenpito erityisoppilaitokseen ja opiskelijaan on kiinteää, kun taas asiakkaan opiskellessa ammattitutkintoa ajatellaan opiskelijan siirtyneen kokonaan koulutusvaiheeseen eikä yhteydenpitoa te-toimistoon juurikaan enää ole. Sama asia nousi esille myös Oulun te-toimistossa: asiakkaan siirtyessä tutkintotavoitteiseen koulutukseen yhteydenpito te-toimiston ja asiakkaan välillä on vähäistä. Oulussa korostettiin myös erityisoppilaitoksen työnteki-

jöiden hyvää tavoitettavuutta ja sitä, että Luovin järjestämässä Luovi-startti -koulutuksessa tehtyjä jatkosuunnitelmia ja koulutuksen aikana mahdollisesti esiin nousseita asioita on voinut hyödyntää jatkosuunnitelmissa, joita te-toimistossa ollaan tehty asiakkaan kanssa.

Samoin kuin kysyttäessä aikuisopiskelijoille tarjottavasta erityisestä tuesta, myös tämän kysymyksen kohdalla on nähtävissä te-toimiston palveluiden koordinoitua painottava palveluohjauksen näkökulma. Te-toimiston tehtävänä on ohjata asiakkaitaan heille sopivien palveluiden piiriin ja jos asiakas ohjataan tarjolla oleviin koulutuspalveluihin, hän on tällöin siirtynyt toisen organisaation asiakkaaksi. Etenkin tutkintotavoitteisen koulutuksen kohdalla, jossa asiakkuus te-toimistoon loppuu koulutuksen alettua (poikkeuksena työvoimapolitiittiset koulutukset), ei ole nähtävissä palveluohjausta edes palveluiden koordinoituna. Palveluiden koordinoinnissa yhdellä taholla on kokonaisvastuu asiakkaalle tarjottavista ja kuuluvista palveluista koko prosessin ajan, mutta kun asiakas siirtyy te-toimistosta oppilaitoksen opiskelijaksi, myös vastuutaho vaihtuu.

Kehitettävänä asiana Joensuun te-toimistossa nostettiin esille se, että koulutuksiin liittyvien työssäoppimisten toteuttamispaikat tulisi olla mahdollisimman paljon yrityksiä, koska yritystyönantajilla on jatkoa ajatellen paremmat mahdollisuudet tehdä oppisopimuksia tai palkata henkilö suoraan palkkatyöhön. Järjestöillä ja yhdistyksillä ei juuri tällaista mahdollisuutta ole palkkatukijakson jälkeen tarjolla. Toisaalta tällaisia matalan kynnyksen työpaikkojakin tarvitaan, mutta pääpaino tulisi olla yrityselämän työssäoppimispaikoissa. Kotikartanon tavoin te-toimistossa toivottiin mahdollisuutta suorittaa joustavasti ja yksilöllisesti esimerkiksi osatutkintoja, koska joillekin opiskelijoille koko ammattitutkinnon suorittaminen voi olla liian raskasta. Tutkinnon osan suorittaminen, työelämään siirtyminen ja jonkin ajan kuluttua toisen tutkinnon osan suorittaminen voisi olla koulutuksen toteuttamismuotona opiskelijan omia voimavaroja, jaksamista ja itseluottamusta lisäävä koulutusmuoto.

Työttömissä työnhakijoissa on toisaalta myös yhä enemmän heitä, jotka tarvitsevat erityistä tukea opintoihinsa ja nykyisten ammattitutkintojen ammattitaitovaatimukset ovat heille liian haastavia. Heille tarvittaisiin helpotettuja koulutuksia ja vuoropuhelua koko ajan, millaiset realistiset työllistymismahdollisuudet henkilöllä on. Oulun te-toimistossa pohdittiin, voisiko omaehtoisesti toteutettavia koulutuksia suunnitella tulevaisuudessa

tiiviiemmin yhteistyössä te-toimiston kanssa. Tämä voisi monipuolista koulutustarjontaa ja koulutusta voisi paremmin kohdistaa työllistävälle aloille.

Luovin aikuiskoulutus ja Joensuun TYP ovat tehneet pitkään yhteistyötä, joten verkosto on opittu tuntemaan hyvin puolin ja toisin. TYPissäkin korostettiin työntekijöiden hyvää tavoitettavuutta ja yhteistyön tekemisen helppoutta. Yhteistyön helppoutta edesauttaa juuri tämä tuttavuus ja välittömyys työntekijöiden kesken sekä säännölliset tapaamiset ja toisen organisaation toimintamallien tunteminen. Mahdollisuus asiakkaiden tutustumiskäynteihin erityisoppilaitoksessa on myös koettu hyväksi toimintamuodoksi, joka edesauttaa asiakkaan kiinnittymistä koulutukseen. Kun oppilaitos on jo ennestään hie-man tuttu, koulutuksen aloittaminen on helpompaa. Oulussa TYPin asiakkaat ovat antaneet hyvää palautetta Luovin aikuiskoulutuksen koulutuksista TYPin työntekijöille ja yhteistyö Luovin henkilökunnan kanssa on ollut asiantuntevaa.

Joensuun TYPissä pohdittiin yhteistyöhön liittyvää kehittämistarvetta olevan heidän omassa organisaatiossaan. Työntekijät kokivat TYPin toiminnan olevan välillä tempoi-levaa kriteerien muuttumisen ja rahojen niukkuuden vuoksi. Pitemmän tähtäimen suun-nitelmopalavereja voisi olla enemmän, mutta toisaalta TYPin ja Luovin yhteistyö raken-tuu Joensuussa hyvin pitkälti yksilön ja hänen tarpeidensa kautta. Oulun TYPissä todet-tiin yhteistyön tarpeen kasvaneen, kun omaehtoinen opiskelu työttömyysetuudella on tullut mahdolliseksi. Erityisesti tämä näkyy silloin, jos opiskelu ei olekaan edennyt toi-votulla tavalla. Tällaisissa tapauksissa tulisi olla riittävän ajoissa yhteydessä TYPiin. Luovin ammatillisen peruskoulutuksen (opiskelijat pääsääntöisesti alle 25-vuotiaita) toimijat pitävät nuoren valmistuessa saattaen vaihto-palavereja sekä te-toimiston että TYPin kanssa, jolloin varmistetaan se, että nuori ei jää tyhjän päälle vaan hänet on otet-tu seuraavassa paikassa vastaan. Tällaiset saattaen vaihto -palaverit voisivat TYPin työntekijöiden mukaan toimia myös aikuiskoulutuksen puolella joidenkin yksittäisten opiskelijoiden kohdalla.

TYPin haastatteluissa tulee esille tiiviin verkostoyhteistyön lisääminen entisestään. Vii-tekehyksessä esiin ottamani palveluiden koordinointiin liittyvä verkostonäkökulma ko-rostuu TYPin ja Luovin yhteistyössä heidän ottaessaan huomioon toistensa ydinsaami-set. Lisäksi verkoston toimijoiden tullessa tutuiksi toisilleen se edesauttaa asiakkaiden, tiedon ja palveluiden vaihtoa. Myös yksilökohtainen palveluohjaus näyttäytyy yhteis-työssä tärkeänä osana esimerkiksi niin, että TYPin haastateltavat mainitsivat hyvänä

toimintatapana erityisoppilaitoksen saattaen vaihdon seuraavan palvelun piiriin, kun koulutus on loppunut.

Myös TYPissä toivottiin mahdollisuutta osatutkintojen nykyistä joustavampaan suoritamiseen sekä opiskelua mahdollisimman käytännönläheisessä, työelämää vastaavassa opiskeluympäristössä. Verkostoyhteistyön laajentaminen nimenomaan työelämän suuntaan nähdään tärkeäksi, jotta työelämässä havahduttaisiin näkemään entistä paremmin osayökykyisten mahdollisuus tehdä heille sopivia työtehtäviä. Tässä tärkeänä toimijana voisi olla työhönvalmentaja (vrt. Kotikartanon kommentit), joka kävisi tukemassa työpaikalla opiskelijaa työtehtävien omaksumisessa, jaksamiseen liittyvissä asioissa sekä työelämään kiinnittymisessä.

Samoin kuin te-toimiston asiakkaat, myös Verven asiakkaat siirtyvät pois Verven aktiivisesta asiakkuudesta silloin, kun koulutus alkaa. Jos seurantapäiviä ei ole sovittuna eivätkä asiakkaat ole itse aktiivisia Verven suuntaan, yhteyttä entisiin asiakkaisiin ei juuri pidetä. Ennen koulutusta olleet koulutuksiin tutustumiset toimivat hyvin ja ovat olleet asiakkaille tärkeitä kokemuksia. Tutustumiskäynnit saa hyvin sovittua ja koulutuksia esitellään hyvin. Tutustumiskäynnit ovat madaltaneet huomattavasti hakeutumisen kynnystä ja lisänneet motivaatiota.

Vervessä toivottiin, että ammatillisessa peruskoulutuksessa käytettäviä koulutuskokeilu- ja kehitettäisiin myös yhdeksi aikuiskoulutuksen toimintamuodoksi. Koulutuskokeilu voisi pitää sisällään tuntityöskentelyn seuraamista sekä ammatillisia keskusteluja alan opettajan kanssa, jolloin asiakkaalla on mahdollisuus käydä kyseisen koulutuksen työtehtäviin ja työllistymiseen liittyviä asioita. Tällä tavalla alasta saisi ajantasaista tietoa. Lisäksi toivottiin kerran kuussa pidettäviä aikuiskoulutuksen infoja, joita on tähän asti järjestetty tapauskohtaisesti aina tarpeen mukaan. Myös koulutustarjonnan laajentamista pidettiin tärkeänä, erityisesti aikuisten nykyistä parempaa mahdollisuutta opiskella ammatillista perustutkintoa nimenomaan Luovissa.

Kuntoutustutkimuspoliklinikalla on tehty paljon yhteistyötä Luovin aikuiskoulutuksen opintoneuvojien kanssa ja Luoviin saa nopeasti yhteyden, kun on tarve saada lisätietoa koulutuksista ja niihin liittyvistä asioista. Samoin opintoneuvojien kanssa on voinut yhdessä miettiä asiakkaalle sopivaa koulutusta. Kaiken kaikkiaan yhteistyö on toiminut hyvin ja joustavasti ja erityisoppilaitoksessa osataan kertoa, minkälaisia asiakkaita heil-

le kannattaa ohjata koulutukseen. Luovista tulee hyvin myös esitteitä alkavista koulutuksista. Jonkin verran on tehty myös niin, että kuntoutustutkimuspoliklinikalta ohjataan ensin Verveen ammatillisen suunnitelman tekoon ja sieltä sitten ohjataan tarvittaessa Luoviin. Molemmat toimivat Hengityслиitto Helin alaisuudessa, joten tämän oletetaan helpottavan yhteistyötä Verven ja Luovin välillä. Yhteistyön kehittäminen kuntoutustutkimuspoliklinikan, Verven ja Luovin välillä nähtiin tärkeäksi asiaksi. Ylipäättään kuntoutustutkimuspoliklinikalla kaivataan yhteistä foorumia, jossa olisi oppilaitoksia, kouluttajia ja muita koulutus- ja kuntoutusalan ihmisiä. Näin saisi laajaa näkemystä koulutustarjonnasta, jota tietoa täytyy tällä hetkellä kerätä sirpaleittain. Kokonaisuuden hallitavuuden ottaminen ja erilaisten mahdollisuuksien hahmottaminen on aikamoinen paletti hallittavaksi. Tutustumiskäyntejä suoraan Luoviin kaivataan myös. Toisaalta tähän liittyen otettiin esille myös oma aktiivisuus: todettiin, että tutustumiskäynnit ovat varmasti mahdollisia, mikäli itse haluaa niitä sopia.

Tämänhetkinen yhteistyö ja toiveet yhteistyön kehittämisestä painottuvat sekä Vervessä että kuntoutustutkimuspoliklinikalla palveluiden koordinointiin ja yhteistyön verkostonäkökulmaan. Tärkeää on olla selvillä sekä erityisoppilaitoksen että myös muiden verkostotoimijoiden (kuntoutustutkimuspoliklinikan viittaus Verven ja Luovin yhteistyöhön) toiminnasta ja tarjoamista palveluista, jotta asiakasta osataan ohjata tarkoitukseenmukaisten palveluiden piiriin.

7 Pohdinta

Postmodernissa yhteiskunnassa ihmisten on kohdattava koko ajan keskenään ristiriitaisia globaaleja ja henkilökohtaisia riskejä. Tällöin joudutaan itsenäisesti tekemään omaa elämää koskevia merkittäviä päätöksiä ilman yhteisön tukea. Yksilön tulee itse hallita asioita enemmän ja päättää itsenäisemmin, mitä suuntaa kohti hän lähtee kulkemaan. Koulutukseen ohjaavien tahojen asiakasprofiileissa nähdään postmodernille tyypillistä pirstaloitumista, mutta myös jaettujen arvojen puutetta ja epäuskoa metanarratiiveja kohtaan. Yhteisten arvojen ja suurten kertomusten puuttuminen aiheuttaa arvotyhjiötä, joka puolestaan vaikeuttaa postmodernissa maailmassa elävän yksilön arvopohjan rakentamista. Kun ei kiinnitytä yhteiskuntaan, erillistytään myös yhteisöllisistä rakenteista.

Myös nykyisen sosiaalipolitiikan suosima asiakkaiden aktiivisuus näkyy koulutukseen ohjaavien tahojen asiakasprofiileissa. Asiakkaiden aktivointitavoitteen vuoksi muun muassa koulutukseen ohjattavien asiakkaiden tulee olla toimintakyvyltään aiempaa kyvykkäämpiä, jotta pystytään tavoitteellisiin aktivointitoimenpiteisiin. Postmodernismin korostama yksilön vastuu ja asiakkaan sitoutuneisuus toimenpiteisiin korostuu aktivointitoimenpiteissä. Asiakas ei ole objekti, vaan teoistaan ja päätöksistään vastuun ottava subjekti. Sitoutuneisuus ja vastuullisuus omasta toiminnasta näkyvät myös koulutukseen ohjauksessa: mikäli asiakkaalla ei itsellään ole motivaatiota koulutukseen, ei häntä myöskään koulutukseen suuntaan lähdetä ohjaamaan.

1990-luvulla tapahtunut suomalaisen hyvinvointivaltion muutos näkyy erityisesti kuntoutustoimijoiden aikuisasiakkaissa. 1990-luvun alkupuolella työttömäksi jääneet eivät ehtineet kokea tietoyhteiskunnan läpimurtoa, joka heikensi myöhemmin työllistymismahdollisuuksia ja pitkäaikaistyöttömyys oli jatkuvaa. Pitkäaikaistyöttömyys on vaikuttanut asiakkaiden psyykkiseen jaksamiseen ja tuonut mukanaan mielenterveysongelmia, mutta vaikutuksia on ollut myös suomalaisen sosiaalityön 1990-luvulla muuttuneella roolilla. Sosiaalityöntekijöiden voimavarojen ja työnkuvan keskittyessä asiakkaiden perustoimeentulon turvaamiseen, ennaltaehkäisevän ja voimaannuttavan sosiaalityön tekemiselle ei jäänyt aikaa.

Koulutukseen ohjauksessa palveluohjaus on vahvasti läsnä. Erityisesti palveluohjauksellinen työote näkyy sekä mielenterveystoimijoiden että TYPin organisaatiossa hyvin. Asiakkaan elämäntilanteeseen paneudutaan laajasti monesta eri näkökulmasta ja palveluohjausta toteutetaan sekä palveluiden koordinoituna ja yksilökohtaisena palveluohjauksena. Koulutukseen ohjaavien tahojen työskentely on moniammatillisesta ja organisaatorajat ylittävää ja tavoitteena on tarjota asiakkaalle elämäntilanteeseen sopivat palvelut ja tuki. Suunnitelmia tehdään asiakkaan kanssa henkilökohtaisissa ja laajoissa ohjauskeskusteluissa, mutta samalla tehdään moniammatillista, organisaatorajat ylittävää suunnittelua, jossa määritellään asiakkaalle tarjottavia koulutuspalveluita ja niihin liittyvää opiskelun tukea. Postmodernismi korostaa monimuotoisuutta ja monimuotoisuuden ydintä ovat ihmisten erilaiset elämänpolut. Näin ollen esimerkiksi ikärajojen asettaminen koulutukseen hakeutumisessa määrittelee, että osa yksilöistä jätetään ulkopuolelle, kun taas monimuotoisuuden hengessä pitäisi pyrkiä inklusion myös yhteiskunnan eri ikäryhmien kesken.

Mikäli koulutukseen ohjaavan organisaation asiakkaat ovat itseohjautuvia ja aktiivisia omassa palveluverkostossaan, ottavat itse vastuuta omasta elämästään ja toimintakyky on hyvä, palveluohjauksen näkökulmasta tarkasteltuna koulutukseen ohjauksessa korostuu integroitu ja yhteisöllinen palveluohjausmalli. Palveluja tuotetaan olemassa olevan oppilaitosverkoston avulla ja tavoitteena on ehkäistä asiakkaan tilanteen heikkenemistä. Palveluiden pirstoutuneisuutta ehkäistään tiiviillä verkostotyöllä oppilaitoksen kanssa. Kokonaisvaltainen työote sekä asiakkaan tilanteen tarkastelu monesta eri näkökulmasta näkyy työskentelynä poikkitieteellisenä moniammatillisena tiiminä. Jotta verkoston tarjoamia mahdollisuuksia voidaan hyödyntää, koulutukseen ohjaavan organisaation henkilöstön on tiedettävä ja tunnistettava oman organisaationsa asiakastyön ydinosaaminen ja yhdistää se muiden verkostossa toimivien tahojen ydinosaamiseen.

Vaikka erityisoppilaitoksen aikuiskoulutuksen opiskelijoilleen tarjoamassa erityisessä tuessa on pääasiallisesti kysymys opiskeluun liittyvästä erityisestä tuesta, tuki näyttäytyy koulutukseen ohjaaville tahoille paljon laajempana asiana. Palveluohjauksen viitekehyksestä katsottuna opiskelijoille annettavassa erityisessä tuessa näkyy yksilökohtaisen palveluohjauksen piirteitä. Erityisoppilaitoksen toiminta on asiakaskeskeistä ja jokaisen opiskelijan kohdalla yksilöllistä. Erityistä tukea tarvitsevien aikuisten koulutuspolku lähtee esimerkiksi Luovissa liikkeelle yksilökohtaisen palveluohjauksen tavoin yksilöllisten tarpeiden kartoittamisesta, jonka jälkeen yhdessä opiskelijan kanssa mieti-

tään, miten nämä tarpeet pystytään koulutuksessa huomioimaan. Toisaalta opiskelujen aikana tehdään myös palveluiden koordinoitua, jos opiskelijan opintoihinsa tarvitsemaa tukea ei pystytä tarjoamaan erityisoppilaitoksen toteuttamana ja opinnoissa on muuten vaikeuksia. Yksilökohtaiseen palveluohjaukseen kuuluva toiminnan jatkuvuus näkyy Luovin aikuiskoulutuksen toiminnassa, kun oppilaitos saattaa opiskelijan tarvittaessa seuraavaan vaiheeseen koulutuksen jälkeen.

Erityisoppilaitos toteuttaa yksilökohtaista palveluohjausta moniammatillisena tiiminä, koska erityistä tukea tarvitsevan aikuisopiskelijan tukena on monesti kouluttajan ohella myös opintoneuvoja, laaja-alainen erityisopettaja tai tarvittaessa myös muita opiskelijapalveluiden asiantuntijoita (muun muassa psykologi, sosiaalityöntekijä ja puheterapeutti), jotka suunnittelevat yhdessä opiskelijalle opiskelun tukitoimia. Vaikka opiskelijan kanssa työskentelee usea henkilö, tärkeää on opiskelijan ja työntekijän välinen luottamuksellinen työskentelysuhde. Työntekijän tullessa lähelle opiskelijaa hän vahvistaa opiskelijan omaa toimijuutta tarjoamallaan tuella ja kulkemalla tarvittaessa opiskelijan rinnalla.

Ne koulutukseen ohjaavat tahot, jotka näkevät erityisoppilaitoksen toiminnassa yksilökohtaisen palveluohjauksen piirteitä, näkevät siinä myös horisontaalista asiantuntijuutta: työntekijä ja opiskelija toimivat rinnakkain ja asioita jäsennetään yhdessä. Toisaalta koulutukseen ohjaavat tahot korostavat Luovin aikuisopiskelijoilleen antamassa tuessa näkyvän myös Luovin asiantuntijuuden erityistä tukea tarvitsevien kouluttamisessa. Asiantuntija-asema näkyy työntekijän ja opiskelijan suhteessa perinteisenä hierarkisena työntekijä-asiakassuhteena, jota voidaan pitää horisontaalisen asiantuntijuuden vastakohtana. Kun korostetaan erityisoppilaitoksen asiantuntijaroolia, erityisoppilaitosta pidetään tällöin koulutuksen asiantuntijaorganisaationa, joka tuottaa palveluita ohjaavan tahon asiakkaille. Palveluohjaus on tässä toiminnassa mukana lähinnä palveluiden koordinoinnin näkökulmasta.

Koulutukseen ohjaukseen liittyvältä yhteistyöltä, jota ohjaavat tahot tekevät erityisoppilaitoksen kanssa, toivottiin muun muassa infoja tulevasta koulutustarjonnasta, koska ne helpottavat asiakkaiden kanssa tehtävää suunnittelutyötä. Monella koulutukseen ohjaavalla taholla asiakassuhteet ovat usein pitkäkestoisia yksilökohtaisen palveluohjauksen mukaisesti. Pitkäkestoiset prosessit edellyttävät rauhallista etenemistä ja realististen, asiakkaan senhetkiseen tilanteeseen sopivien toimintamahdollisuuksien kartoittamista.

Ilman tietoa tulevista koulutuksista tällaista työtä ei voida tehdä. Mikäli Luovi, yleinen aikuiskoulutusta tarjoava oppilaitos ja koulutukseen ohjaavan taho pystyisivät tekemään yhteistyötä tulevaisuudessa nykyistä enemmän, toteutuisi tällöin postmoderni monimuotoisuus ja inklusio. Tämänäköinen käytännön yhteistyö antaisi mahdollisuuden erittäin yksilöllisiin koulutuspolkuihin, jolloin voidaan ottaa huomioon henkilön kokonaistilanne.

Postmoderni yhteiskunta vaatii yksilöltä yksilöllisyyttä ja itseohjautuvuutta. Erityistä tukea tarvitsevien aikuisopiskelijoiden kohdalla tähän kovaan vaateeseen pystytään vastaamaan paremmin, mikäli tulevaisuudessa koulutukseen ohjaavan tahon ja erityisoppilaitoksen välisessä yhteistyössä työhönvalmentajan antaman tuen rooli olisi nykyistä näkyvämpää erityisesti aikuisopiskelijan työllistymisvaiheessa. Työhönvalmentaja on opiskelijan kumppani, joka on opiskelijan tukena tämän siirtyessä elämänvaiheesta toiseen. Tulevaisuudessa koulutukseen ohjaavat tahot haluavat entisestään tiivistää palveluiden koordinointiin liittyvää verkostoyhteistyötä hyödyntämällä parhaalla mahdollisella tavalla ohjaavan tahon ja erityisoppilaitoksen ydinosaamista.

Kuinka tutkimusta koulutukseen ohjauksesta erityisoppilaitokseen ja palveluohjausta tähän prosessiin liittyen voisi jatkaa tämän tutkimukseni pohjalta? Olen tutkimuksessani tarkastellut palveluohjausta koulutukseen ohjauksen osana vain yhden erityisoppilaitoksen yhteistyöverkoston kautta ja millaisena tämä verkosto näkee kyseisen erityisoppilaitoksen opiskelijoilleen tarjoaman erityisen tuen. Olisi mielenkiintoista laajentaa tutkimus koskemaan kaikkia aikuiskoulutusta järjestäviä erityisoppilaitoksia ja tutkia, millaiset asiakasprofiilit ovat näiden oppilaitosten verkostoilla, joista oppilaitoksille ohjautuu asiakkaita. Samalla tavoin olisi kiinnostavaa tutkia, millaisena koulutukseen ohjaavat tahot näkevät muiden erityisoppilaitosten opiskelijoilleen tarjoaman tuen olevan.

Toinen jatkotutkimuksen aihe nousi puolestaan tutkimustuloksista. Oli hieman yllättävää, että koulutukseen ohjaavat tahot mielsivät Luovin aikuiskoulutuksen opiskelijoilleen tarjoaman erityisen tuen olevan pitkälti yksilökohtaisen palveluohjauksen suuntaista. Asiaa olisi kiinnostavaa tutkia myös siitä näkökulmasta, millaiseksi aikuiskoulutuksen toimijat itse määrittelevät aikuisopiskelijoille tarjottavan tuen. Tähän tutkimusasetelmaan sain esimakua käydessäni hiljattain keskustelua erään Luovin aikuiskouluttajan kanssa. Kysyin kouluttajalta: ”Onko opiskelijalla mahdollisuus on suorittaa tietty tutkinto, mikäli opiskelijalla on aspergerin oireyhtymä?”. Vastaus tuli välittömästi: ”Ei tuol-

laiseen kysymykseen voi vastata, koska jokainen opiskelija on yksilö ja riippuu täysin yksilöstä ja hänen taidoistaan ja kyvyistään, pystyykö hän tutkinnon suorittamaan, vaikka hänellä olisikin erityisen tuen tarve. Opiskelijan lähtötilanne tulee kartoittaa ja tämän jälkeen mietitään yhdessä opiskelijan kanssa, mitkä oppimismenetelmät sopivat hänelle parhaiten, tarvitseeko hän opinnoissaan erityistä tukea, onko koko tutkinnon suorittaminen realistista, vai lähdetäänkö opiskelijaa tukemaan niin, että hän saa suoritettu osatutkinnon.”

Lähteet

- Ala-Nikkola, Merja & Valokivi, Heli 1997: Yksilökohtainen palveluohjaus käytäntönä. Loppuraportti sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmää ja yksilökohtaista palveluohjausta (case management) koskeneesta tutkimuksesta Hämeenkyrössä ja Tampereella. Raportteja 215. STAKES. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Amin, Alpesh A. & Owen, Mary M. 2006: Productive Interdisciplinary Team Relationships. *The Hospitalist and the Case Manager*. Lippincott's Case Management 11 (3), 160 – 164.
- Andersson, Jan Otto 1993: Mistä uusi perusta hyvinvointivaltiolle. Teoksessa Andersson, Jan Otto & Hautamäki, Antti & Jallinoja, Riitta & Niiniluoto, Ilkka & Uusitalo, Hannu: Hyvinvointivaltio ristiaallokossa. Arvot ja tosiasiat. SI-TRA:n julkaisusarja. Nro 131. WSOY. Juva. 247—278.
- Askey, Ryan 2004: Case management: a critical review. *Mental Health Practise* 7 (8), 12 – 16.
- Bauman, Zygmunt 1996: Postmodernin lumo. Suom. Pirkkoliisa Ahponen ja Timo Cantell. Vastapaino. Tampere.
- Beck, Ulrich 2005: Risk Society. Towards a New Modernity. Sage Publications Ltd. London. Great Britain.
- Beck, Ulrich 1995: Poliitiikan uudelleen keksiminen: kohti refleksiivisen modernisaation teoriaa. Teoksessa Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: Nykyajan jäljillä. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino. Tampere. 11 – 82.
- Beck, Ulrich 1990: Riskiyhteiskunnan vastamyryk. Suom. Heikki Lempa. Vastapaino. Tampere.
- Beckett, Chris 2003: Child Protection. An Introduction. Sage Publications Ltd. Witney. Great Britain.
- Breisach, Ernst 2003: On the Future of History: The Postmodernist Challenge and Its Aftermath. University of Chicago Press. Chicago. IL. USA.
- Burns, Tom & Fioritti, Angelo & Holloway, Frank & Malm, Ulf & Rössler, Wulf 2001: Case Management and Assertive Community Treatment in Europe. *Psychiatric Services* 52 (5), 631 – 636.
- Eräsaari, Risto 1995: Hyvinvointivaltion muodonmuutos. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.): Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta. Gaudeamus. Tampere. 167 – 188.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1999: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Jyväskylä.
- Fook, Jan 2002: Social Work. Critical Theory and Practise. Sage Publications Ltd. Trowbridge, Wiltshire. Great Britain.
- Fraser, Nancy 1995: Politics, culture, and the public sphere: toward a postmodern conception. Teoksessa Nicholson, Linda & Seidman, Steven: Social Postmodernism. Beyond identity politics. Cambridge University Press. Cambridge. Great Britain. 287—314.
- Gabriel, Barbara & Ilcan, Suzan 2004: Postmodernism and the Ethical Subject. McGill-Queen's University Press. Montreal. QC. Canada.
- Giddens, Anthony 2007: Europe in the Global Age. Polity Press. Cambridge, UK.
- Giddens, Anthony 1995: Elämää jälkitraditionaalisessa yhteiskunnassa. Teoksessa

- Beck, Ulrich & Giddens, Anthony & Lash, Scott: *Nykyajan jäljillä*. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino. Tampere. 83 – 152.
- Giddens, Anthony 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press. Cambridge, UK.
- Giovanni, Mari 2006: *Postmodern, Democracy, History*. The Davies Group. Aurora. CO. USA.
- Grönfors, Martti 1982: *Kvalitatiiviset kenttätutkimusmenetelmät*. WSOY. Porvoo.
- Habermas, Jürgen 1995: *Uusi yleiskatsauksettomuus*. Suom. Jussi Kotkavirta. Teoksessa Eräsaari, Risto & Rahkonen, Keijo (toim.): *Hyvinvointivaltion tragedia. Keskustelua eurooppalaisesta hyvinvointivaltiosta*. Gaudeamus. Tampere. 122 – 143.
- Habermas, Jürgen 1987; *Järki ja kommunikaatio. Tekstejä 1981-1985*. Suom. Jussi Kotkavirta. Gaudeamus. Helsinki.
- Hangan, Catherine 2006: *Introduction of an intensive case management style of delivery for a new mental health service*. *International Journal of Mental Health Nursing* 15, 157 –162.
- Harper, Phillip Brian 1994: *Framing the Margins. The Social Logic of Postmodern Culture*. Oxford University Press. New York, United States of America.
- Heino, Tarja 1997: *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Sosiaalityöntekijän tuottama määrätyt lastensuojelun asiakkaaksi*. *Tutkimuksia* 77. STAKES. Helsinki.
- Henkilökohtaistamismääräys 43/011/2006.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 1988: *Teemahaastattelu*. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2010: *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Gaudeamus Helsinki University Press. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1997: *Tutki ja kirjoita*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 1. painos.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko ja Sajavaara, Paula 2009: *Tutki ja kirjoita*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. 15. uudistettu painos. 1. painos 1997.
- Hänninen, Kaija 2007: *Palveluohjaus. Asiakaslähtöistä täsmäpalvelua vauvasta vaariin*. STAKESin raportteja 20/2007. Helsinki.
- Isoherranen, Kaarina 2005: *Moniammatillinen yhteistyö*. WSOY. Helsinki.
- Juhila, Kirsi 2006: *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen, Raija 2001: *Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa*. Vastapaino. Tampere.
- Julkunen, Raija 2007: *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. STAKES. Helsinki.
- Kanth, Rajani Kannepalli 2005: *Against Eurocentrism: A Transcendent Critique of Modernist Science, Society, and Morals*. Palgrave Macmillan. Gordonsville, VA, USA.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve 2009: *Postmoderni sosiaalityö*. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityö ja teoria*. PS-kustannus. Juva. 131—160.
- Laaksovirta, Tuula 1988: *Tutkimuksen lukeminen ja tekeminen*. Kirjastopalvelu Oy. Helsinki.
- Latvala, Aila 2012: *Elämänhallinta moniarvoisuudessa*. [http://prohumanum.nettisivu.org/artikkelit-ja-alustukset/elamanhallinta-moniarvoisuudessa/Viitattu 20.1.2012](http://prohumanum.nettisivu.org/artikkelit-ja-alustukset/elamanhallinta-moniarvoisuudessa/Viitattu%2020.1.2012).
- Lyotard, Jean-Francois 1985: *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Suom. Leevi Lehto. Vastapaino. Tampere.
- Lyotard, Jean-Francois 1986: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*.

- Theory and History of Literature, Volume 10. Manchester University Press. Manchester.
- Lyotard, Jean-Francois 1991: *The Inhuman. Reflections on Time*. Polity Press. Cambridge. UK.
- Lyotard, Jean-Francois 1993: *Political Writings*. UCL Press. London.
- Mullaly, Bob 2007: *The New Structural Social Work*. Oxford University Press. Don Mills, Ontario, Canada.
- Mönkkönen, Kaarina 2007: *Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö*. Edita Prima Oy. Helsinki.
- Outhwaite, William 2006: *The Future of Society*. Blackwell Publishing. Padstow, Cornwall. United Kingdom.
- Payne, Malcolm 2005: *Modern social work theory*. 3. uudistettu painos (aiemmat 1991 ja 1997). Palgrave Mcmillan. London.
- Perälä, Marja-Leena & Rissanen, Pekka & Grönroos, Eija & Hammar, Teija & Pöyry Päivi & Noro, Anja & Saalasti-Koskinen, Ulla & Teperi, Juha 2004: *Asiakkaan ohjausmallin arviointi*. Aiheita 17/2004. STAKES. Helsinki.
- Pietiläinen, Erja & Seppälä, Heikki 2003: *Palveluohjaus asiakastyössä ja organisaatiossa*. Kehitysvammaliitto. Helsinki.
- Piironen, Hannu 2005: *Epävarmuus, muutos ja ammatilliset jännitteet*. Suomalainen sosiaalityö 1990-luvulla sosiaalityöntekijöiden tulkinnoissa. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 264. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Pyörälä, Eeva 1995: *Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa*. Teoksessa Leskinen, Jaakko (Toim.): *Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla*. Kuluttajatutkimuskeskus. Ykköspaino Oy. Helsinki. 11–26.
- Rapp, Charles A. & Goscha, Richard J. 2004: *The Principles of Effective Case Management of Mental Health Services*. *Psychiatric Rehabilitation Journal* 27 (4), 319 – 334.
- Rousu, Sirkka 1999: *Katsaus lastensuojelun nykytilaan ja haasteisiin*. Teoksessa Holma, Tupu (toim.): *Asiakaslähtöiset palveluprosessit*. Perusta laadulle vanhus-ten kotihoidossa ja asumispalveluissa sekä lastensuojelutyössä. Lasso - Suomen Kuntaliiton laatuprojekti. Suomen Kuntaliitto. Helsinki, 13 – 22.
- Rousu, Sirkka 1999: *Asiakasselvitykset lastensuojelussa*. Teoksessa Holma, Tupu (toim.): *Asiakaslähtöiset palveluprosessit*. Perusta laadulle vanhus-ten kotihoidossa ja asumispalveluissa sekä lastensuojelutyössä. Lasso - Suomen Kuntaliiton laatuprojekti. Suomen Kuntaliitto. Helsinki, 41 – 42.
- Saari, Juho 2005: *Hyvinvointivaltio: Suomen mallia analysoimassa*. Yliopistopaino. Helsinki.
- Suominen, Sauli 2010: *Palveluohjaaja. Asiakkaan tuki ja tulkki*. Omaiset mielenterveys-työn tukena. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/df3efabf-60e6-4178-9cca-2bd73333d531/palveluohjaus.pdf>. Viitattu 13.4.2011.
- Suominen, Sauli & Tuominen, Merja 2007: *Palveluohjaus: portti itsenäiseen elämään*. Profami. Helsinki.
- Sutinen, Riikka 2009: *Modernin eheydestä postmodernin rikkonaisuuteen*. Yhteiskun- nan muutos sosiaalityön ammattilaisten tulkitsemana. Lapin yliopiston yh- teiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 50. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi.
- Tahan, Hussein A. & Campagna, Vivian 2010: *Case Management Roles and Functions Across Various Settings and Professional Disciplines*. *Professional Case Management* 15 (5), 245 – 277.
- Tamminen, Rauno 1993: *Tiedettä tekemään!* Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*.

- Tammi. Helsinki.
- Uusikylä, Petri 1994: Lastensuojelun toimeenpanoverkostot. Tutkimus yhteistyön rakenteista ja merkityksestä kuntien lastensuojelutyössä. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki.
- Uusitalo, Hannu 1995: Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. Wsoy. Juva.
- Wittgenstein, Ludwig 1972: Philosophical Investigations. 3. edition. Blackwell Publishing. Oxford. UK.
- Zima, Peter 2010: Modern/Postmodern: Society, Philosophy, Literature. Continuum International Publishing. London. England.

Liite 1. Haastattelukysymykset**Millainen on asiakkaittenne asiakasprofiili?**

- millaisia asiakkaita teillä on?

Milloin, millaisissa tapauksissa ohjaatte asiakkaitanne koulutukseen?

- mitkä tekijät vaikuttavat siihen, että suosittelette/ohjaatte asiakasta koulutukseen?

Minkä tyyppisiä, millaisia asiakkaita ohjaatte Luoviin?

- millainen on tyypillinen asiakas, jota ohjaatte Luoviin?
- millaista oletatte Luovin tuen olevan aikuisopiskelijalle?
- millaista asiakasta ette missään tapauksessa ohjaisi Luoviin?

Millaisia kokemuksia teillä on yhteistyöstä Luovin aikuiskoulutuksen kanssa?

- mitkä asiat toimivat hyvin
- missä asioissa on kehitettävää